

HERMANN RÓBERT

„TENNI KEVÉS, DE HALNI VOLT ESÉLY”

Az 1849. évi nyári hadjárat¹

A magyar országgyűlés 1849. április 14-én kimondta a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház trónfosztását és az ország függetlenségét. Ezzel teljesen új államjogi helyzet állt elő az egy évvel korábbihoz képest. Magyarország már nem a Habsburg-birodalmon belüli önállóságát kívánta megvédelmezni, hanem független államként akart részt venni az európai politikában. Az 1849. áprilisi tavaszi hadjárat magyar sikerei azt mutatták, hogy az ország képes megvédeni függetlenségét a Habsburg-birodalom fegyveres erőivel szemben. A trónfosztással és a függetlenség kimondásával a Magyarország és Ausztria közötti konfliktus csak valamelyik fél teljes győzelmével érhetett véget. Az osztrák politikusok ezt már addig is így gondolták, Kossuth csupán levonta a megfelelő következtetéseket. Győzni vagy legyőzetni: ez volt a további küzdelem alternatívája.

A klasszikus hadtudomány Clausewitz nyomán kétféle háborút különböztet meg. Az első a megsemmisítő háború, amelyet a háborúzó felek egyike (vagy mindegyike) a másik fél teljes megsemmisítéséig, azaz védekezésre képtelenné tételéig folytat. Ez általában a legyőzött fél területének (vagy hadászatiilag fontos pontjainak) megszállásával, hadseregének megsemmisítésével vagy megadásával végződik. A másik a korlátozott célú háború, amelyet a háborúzó felek katonai és politikai céljaik eléréséig folytatnak. Ez utóbbi cél lehet területek elfoglalása, az uralkodó kormányzati rendszer megdöntése, vagy egyszerűen egy szövetségi rendszer elhagyására kényszerítés.

Magyarország 1848. szeptembere óta korlátozott célú háborút viselt a támadó Horvátország, majd október végétől Ausztria ellen. A magyar politikusok célja nem az volt, hogy bekebelezzék Horvátországot, vagy szétverjék a birodalmat, hanem az, hogy békés körülményeket teremtsenek az 1848. áprilisában megkezdett polgári átalakulás folytatásához. A magyar fél 1848. szeptemberében kétszer is tárgyalni próbált a horvát inváziós hadsereget vezető Josip Jellačić horvát bánnal; de a bán kitért a tárgyalási

---

¹ A hadjárat cs. kir. hivatalos feldolgozása: *Ramming*. Orosz szempontból I. *Neidhardt* I-III.; A magyarországi hadjárat 1849.; *Roberts*. Nagyon részben *Ramming* és *Neidhardt*, illetve a magyar emlékiratok (Görgey, Klapka, Csetz) alapján foglalják össze a hadieseményeket a múlt és e századi feldolgozások, így *Rüstow, Wilhelm*: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története. Pest, 1866. II. (Ford.: *Áldor Imre*); *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harcra 1848-49-ben. Budapest, é. n. III.; *Breit József*: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Budapest, 1930. III. Főleg a politikai vonatkozásokkal foglalkozik *Steier Lajos* I-II. A legújabb kutatási eredményeket foglalja össze *Bona Gábor*, 1985. I. A Görgei vezette feldunai hadsereg működését nagyon részben az irodalom alapján foglalja össze *Pusztaszeri László*: Görgey Artúr a szabadságharcban. Budapest, 1984. Ezekre a munkákra a továbbiakban az események ismertetésénél nem hivatkozunk.

ajánlatok elől. 1848 október végén Kossuth a cs. kir. főszereget vezető Windisch-Grätz tábornagyhoz küldött békekövetet, de a rövid válasz: „Mit Rebellen unterhandle ich nicht” (Lázadókkal nem tárgyalok) nem sok jót ígért, ahogy az sem, hogy a visszatérő magyar hadikövetet Jellačić buzgó határőrei foglyul ejtették. 1848 november–decemberében Kossuth titkos akciók révén próbált érintkezésbe lépni a kemsieri parlamenttel és az osztrák kormánnyal, de a gesztusok ezúttal is elutasítóak voltak. 1848. december 31-én a magyar képviselőház küldött békekövetet a Budapest előtt álló Windisch-Grätz tábornagyhoz. A herceg válasza rövidebb, s ha lehet, még egyértelműbb volt, mint az októberi: „Unbedingte Unterwerfung” (Feltétel nélküli alávetés). Sőt, a küldöttség egyik tagját, Batthyány Lajos grófot, a volt miniszterelnököt 1849. január 8-án Pesten le is tartóztattatta.²

A magyar politikusok ennek ellenére elvi szinten fenntartották a megegyezés lehetőségét, mint erről Kossuthnak a képviselőház január 13-i és február 12-i üléseiben elhangzott nyilatkozatai tanúskodnak. A vita csupán arról folyt, hogy az osztrák fél rugalmatlansága miatt az 1848 áprilisi törvények a tárgyalások alapjául, vagy végcéljául szolgáljanak-e? Azaz: megelégedjen-e a magyar fél az esetleges béketárgyalások esetén az 1848 áprilisában elértekkel, vagy az akkori államjogi szerkezet saját javára történő módosításával is számoljon.³

Az alapvető fordulat a február 26-27-i kápolnai magyar vereség után következett be. A Windisch-Grätz túlzó hadijelentésének hitelt adó császári udvar elhatározta, hogy véget vet a Kremsierben, a Reichstagban folyó alkotmányos komédiának, s végre alkotmányt ad a birodalomnak. A március 4-én kihirdetett oktrojált alkotmány ugyan sok pozitív ígéretet tartalmazott a jövőre nézve; azonban éppen a magyaroknak nem jutott a kecsesítő ígéretek közül. Emellett ez a – szinte kihirdetése pillanatában felfüggesztett – alkotmány részekre darabolta Magyarországot. Ez pedig megint csak arra a következtetésre juttathatta a magyar katonai és politikai vezetést, hogy nem érdemes békét keresni, hiszen a másik fél a magyar nemzet állami létének megszüntetésére tör. Az oktrojált alkotmány ugyanakkor utat nyitott a magyarok és magyarországi kisebbségek közötti megbékélésnek, hiszen az utóbbiak sem voltak túlságosan elégedettek a császári adománnyal. Magyarország állami egységét pedig a románokkal és szerbekkel történő megegyezés sem veszélyeztethette jobban, mint az olasz irromány.

Ezzel szemben az osztrák fél a háború kezdete óta a megsemmisítő háborút folytatott. Jellačić célja nem a magyar kormány megbuktatása, hanem az 1848 áprilisában létrejött államjogi konstrukció megsemmisítése volt. Az 1848. október 3-i királyi manifesztum feloszlatta a magyar országgyűlést, s az ország polgári és katonai kormányzását éppen Jellačićra bízta. Windisch-Grätz október 30-i schwechati győzelme és Bécs bevétele után egyértelművé vált, hogy az osztrák fél célja a magyar polgári államiség megsemmisítése.

---

² A békekísérletekre l. *Urbán Aladár*: Pákozdi, 1848. Budapest, 1984. 133-139. o.; *Hermann Róbert*: Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa (1848. szeptember 29 – 1849. január 18.) (In:) *Molnár András* (szerk.): Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790-1849. Zalai Gyűjtemény, 30. Zalaegerszeg, 1990. 152-153. és 184-186. o.; *Hermann Róbert*: Deák Ferenc tevékenysége 1848 októberétől a szabadságharc végéig. (In:) A Batthyány-kormány igazságügyminisztere. (Szerk.: *Molnár András*) Zalai Gyűjtemény, 43. Zalaegerszeg, 1998. 196-209. o.

³ Kossuth felszólalásait közli KLÖM XIV. 109-118.. és 405-409. o.

Eltérő hadicélú háborúzó felek közül mindig az erősebb fél adja meg a háború jellegét. Azaz: Magyarország csak úgy remélhetett békét, ha maga is megsemmisítő háborút folytat Ausztria ellen. Ez azonban csak elméleti lehetőség volt, hiszen az ország nem rendelkezett a birodalom szétveréséhez szükséges anyagi háttérrel. 1849 áprilisára azonban kiderült, hogy rövid távon az osztrák fél erőforrásai sem elégségesek a megsemmisítő célú háború befejezéséhez. Azaz a paradox helyzet állt elő, hogy a korlátozott célért háborúzó magyarok taktikai sikert értek el, s az erőviszonyok adott állása mellett felvetődött annak lehetősége, hogy ők határozzák meg a háború jellegét, s a háború Magyarország és a birodalom viszonyának újrendezésével ér véget.

Az olmtüzi alkotmány s az arra adott válasz ezt tette lehetetlenné. Ezt követően mindkét fél csak a másik megsemmisítésére törekedhetett: Ausztria arra, hogy megtörje Magyarország ellenállását, Magyarország pedig arra, hogy Ausztriát saját függetlenségének elismerésére kényszerítse. Erre mindkét fél részéről két út nyílt: a diplomáciai és a katonai.

Magyarország a háború három addigi fordulójában taktikai győztesnek mondhatta magát. 1848 szeptemberében megállította a főváros felé törő horvát hadsereget és október elejére kiűzte azt az országból. 1848-49 telén súlyos vereségei ellenére túlélte a cs. kir. főerők támadását, s megakadályozta azok győzelmét. 1849 tavaszán pedig az ország nagy része a magyar kormányzat fennhatósága alá került vissza, s az ellenséges hadsereg az ország határszéleire szorult.

Felvetődik persze a kérdés, akart-e megegyezést a magyar fél? Kétségtelen, hogy a magyar békeajánlatokra mindig a válságos, vagy veszélyes helyzetekben került sor. Az is tény, hogy az állandó visszautasítások következtében egyre csökkent az Ausztriával való megegyezés híveinek tábora. Ugyanakkor 1848 nyara óta a magyar álláspont sokat finomodott. A magyar politikai vezetés (Kossuth is) hajlandónak mutatkozott az államadósság egy részének átvállalására, vagy a kölcsönös védelmi kötelezettség elismerésére. Ezekre az ajánlatokra azonban egyre rövidebb és egyre durvább válaszok érkeztek. Nem tudunk arról, hogy bármelyik, hatalmi pozícióban lévő osztrák államférfiben, vagy hadvezérben felmerült volna a kiegyezés gondolata. Az olmtüzi alkotmány arra mutatott, hogy I. Ferenc József – ellentétben V. Ferdinánddal – még csak „másodállásban” sem akart magyar király lenni, hanem az egységes és oszthatatlan Ausztria abszolút uralkodójaként kívánt tevékenykedni.⁴

---

⁴ A magyar politikusok dilemmájára l. *Erdődy Gábor*: Kényszerpályán. A magyar politikai gondolkodás 1849-ben. Argumentum. Budapest, 1998. 5-62. o. *Kosáry Domokos* I. 55. o. e dilemmával kapcsolatban – igen elgondolkodtató – értékelést fogalmaz meg. Eszerint Magyarország a nyugati hatalmaktól függetlenségének elismertetését csak abban az esetben remélhette, ha azt ténylegesen kivívta. Addig legfeljebb diplomáciai közvetítést várhatott tőlük. Ami nem jelenti azt, hogy a békepárti politika nagyobb sikerrel járhatott volna, bár ezt nehéz lemérni, mert „éppen a magyar sikerek idején, nem történt a magyar politika oldaláról semmi olyan hivatalos kísérlet, ami [...] jelzi elvi készségét a megegyezésre a nemzetközi politika nyilvánossága előtt, a nagyhatalmak létező érdekeire apellálva”.

A diplomáciai megoldás kísérlete

A trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után Kossuth Lajos kormányzóelnök új kormányt alakított, amelyben a miniszterelnöki pozíciót Szemere Bertalan töltötte be. A kormány külügyminisztere Batthyány Kázmér lett. A kormány tagjai közül Szemere és Batthyány Kázmér az 1830-as években beutazták Nyugat-Európát, a többiek nem rendelkeztek ilyen külföldi tapasztalatokkal. A kormány külpolitikáját tehát elsősorban ők ketten és Kossuth kormányzóelnök alakították. A kormány külpolitikai mozgásterét alapvetően két tényező határozta meg.

Az egyik az volt, hogy Magyarország el akarta ismertetni függetlenségét a nyugat-európai hatalmakkal, s ezzel a fennálló európai status quo átalakítására törekedett. A kormány külpolitikáját meghatározó másik tényező a magyar függetlenségi harc természetében keresendő. Magyarország nem csupán a cs. kir. hadsereg ellen vívott harcot, hanem az országon belül is polgárháború folyt a szerb és román, illetve a magyar lakosság között. Ennek azonban külpolitikai kihatásai is voltak, hiszen a határokon túl ott volt a félfüggetlen Szerbia, illetve Moldva és a Havasalföld is.

Magyarországnak a háború újabb fordulója előtt szövetségesekre kellett (volna) szert tennie. A lehetséges szövetségesek köre csak azokra terjedhetett ki, akik valamilyen európai kérdésben ellenérdekeltek voltak Ausztriával. Ez a kör azonban meglehetősen szűk volt. A nagyhatalmak közül nem jöhetett szóba Oroszország, hiszen az 1849 téli erdélyi hadjárat során már korlátozott katonai segítségben részesítette Ausztriát. Meglehetősen reménytelen vállalkozásnak tűnt Anglia bevonása is, hiszen az angol kormány Oroszország balkáni feltartóztatásában kulcsszerepet szánt Ausztriának. Franciaországot saját belpolitikai válsága kötötte le, s Ausztria balkáni hivatásáról a francia politikusok angol kollégáikhoz hasonlóan gondolkoztak. Maradt még Poroszország, amely a német egység kérdésében hosszú távon ellenérdekelte volt Ausztriával, de rövid távon mindkét kormány célja az volt, hogy a német egység ne demokratikus úton jöjjön létre, azaz a parlamentek ne gyakoroljanak ellenőrzést kormányaik és a dinasztiák felett. Ez a cél pedig egyelőre Ausztria szövetségesévé tette Poroszországot is.

A másik lehetőség a kisebb államokkal történő kapcsolatfelvétel volt. A legkézenfekvőbb megoldás Magyarország és a Szárd Királyság katonai és diplomáciai együttműködése lett volna. 1849 márciusában azonban a Radetzky tábornagy vezette észak-itáliai cs. kir. hadsereg alig négynapos hadjáratban tönkrevverte a Szárd Királyság hadseregét. A vereséggel Magyarország legfontosabb nem hivatalos szövetségesét veszítette el. Ezután a Habsburg-birodalomnak nem kellett kétfrontos háborút viselnie, hanem minden erejét Magyarország ellen fordíthatta. Ez az erő pedig igen jelentős mértékben, márciustól havonta 15 000 fővel növekedett.⁵

A Szárd Királyság legitim hatalom volt, de Európában akadtak még forradalmi úton létrejött kormányok is. Ilyenek voltak az észak-itáliai városok, a függetlenségéért küzdő Velence, vagy a februárban alakult Római Köztársaság kormányai. Az észak-itáliai városokat azonban májusban sorra-rendre megszállták a cs. kir. csapatok; Velencét

---

⁵ *Gömöry Gusztáv*: Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban. A cs. kir. hadi levéltár állománykimutatásai, létszám és szolgálati táblázatai alapján. HK 1893. 409. o.

lassan szintén az ő ostromzárúkat vette körül. Róma bevételére pedig Franciaország indított hadsereget, nem utolsósorban Ausztria megelőzése érdekében. 1849 májusában német területen törtek ki forradalmak, de a hatalomra került kormányok még önnön védelmük megszervezésére is képtelenek voltak, s a porosz fegyverek sorra felszámolták azokat. Magyarország tehát megkísérelhetett szövetséget kötni az itáliai és német forradalmi kormányokkal (ez Velence esetében meg is történt), de ezek a kormányok maguk is katonai segítségre szorultak.

Volt még egy harmadik út: a nagyhatalmak diplomáciai beavatkozásának közvetett módon történő kieszközlése. 1849 áprilisa után azonban a kontinens két nagy válsággóca, Itália és Németország területén nehezen volt elképzelhető olyan helyzet, amely bármelyik nagyhatalmat Magyarország közvetett támogatására készíthette. IV. Frigyes Vilmos porosz király visszautasította az egységes Németország császári koronáját, s ezzel elmúlt az a lehetőség, hogy Oroszország háborút indít az így létrejövő német nagyhatalom ellen. Itáliában Radetzky nem folytatta előnyomulását a Szárd Királyság ellen, hanem fegyverszünetet kötött ellenfelével, így Franciaország esetleges intervenciójának diplomáciai indokai is megszűntek.

Ezután egyetlen olyan terület maradt, ahol Magyarország kiprovokálhatta a nagyhatalmak beavatkozását: Törökország, amelynek megóvásában Anglia és Franciaország kulcsszerepet szánt Ausztriának. 1849 márciusában Bem tábornok a Havasalföldre üzte az erdélyi cs. kir. hadsereget, illetve szövetségeseit, az orosz inváziós erőket. Az oroszok havasalföldi jelenlétét orosz-török diplomáciai egyezmény biztosította, a cs. kir. csapatokét viszont nem. Így a magyar kormányzat a nemzetközi jog előírásaira hivatkozva sürgette, hogy a törökök – mint semleges állam – fegyverezzék le a területükre menekült cs. kir. erőket. Amikor 1849 májusában a Małkowski altábornagy vezette erdélyi cs. kir. hadtest a Havasalföld felől tört be a Bánságba, s Bem tábornok seregei Orsovánál újra kiűzték azt, a magyar fél követelése felerősödött. A magyarok azzal érveltek, hogy a cs. kir. csapatok visszaéltek a vendégjoggal, hiszen a nemzetközi jog tiltja semleges területről támadások indítását. A magyar számítás meglehetősen egyszerű volt: ha a törökök megkísérlik lefegyverezni a cs. kir. csapatokat, azt az oroszok nem nézik tétlenül. Márpedig egy orosz-török konfliktust Anglia és Franciaország túrta el, s ez esetben Törökország fennmaradásának ügyét óhatatlanul összekapcsolnák a magyar szabadságharc ügyével. 1849 májusától, ahogy az orosz intervenció egyre biztosabbá vált, Magyarország egyre inkább erre a lehetőségre játszott. A kormány többek között az aktív török fellépés kieszközlése érdekében küldte Sztambulba Andrássy Gyula grófot, s Bem 1849 júliusi moldvai betörésének is volt egy ilyen célzata.

Szemere Bertalan miniszterelnök az új kormány beiktatásakor forradalmi, respublikai és demokráciai irányúnak mondta kormányát, s megállapította, hogy a függetlenség kimondása „a dinasztia s az ország közti kérdést európai kérdéssé tette.”⁶ A rövid beszéd azért is érdekes volt, mert a magyar országgyűlés kimondta ugyan az ország függetlenségét, de államformát nem változtatott. Magyarország továbbra is megmaradt alkotmányos monarchiának, csak éppen a trónt nem töltötték be.

---

⁶ Szemere 38-39. o. A szöveg itt összecseng Görgei 1849. ápr. 29-i kiáltványával. Közli *Katona*: Budavár 414-415. o., Szemere 159-160. o.

Az új kormány lényegében a Batthyány-kormány és az Országos Honvédelmi Bizottmány külügyi apparátusára támaszkodhatott. Párizsban Teleki László gróf, Londonban Pulszky Ferenc, Németországban Szalay László, Torinóban Splény Lajos képviselte Magyarországot, noha hivatalosan egyiküket sem fogadták el nagykövetségként. Kossuth április elsején bukaresti konzullá nevezte ki Beöthy Ödönt. A függetlenség kimondása után, de a kormány megalakulása előtt küldte Sztambulba Frederick Browne őrnagyot;⁷ az ő útján küldött levelet Fuad effendinek, Törökország havasalföldi és moldvai megbízottjának és Resid pasának, a Porta külügyminiszterének.⁸ Szintén Kossuth közölte hivatalosan a függetlenség kimondását Louis Napoléon Bonaparte francia köztársasági elnökkel és Zachary Taylorral, az Amerikai Egyesült Államok elnökével.⁹ Ő ajánlott szövetségi viszonyt Magyarország és Velence között Daniele Maninnak, a Velencei Köztársaság dózséjának.¹⁰ A Kossuth által kezdeményezett küldetések mindegyike a független Magyarország elismertetését célozta.

A Szemere-kormány lényegében egyetértett a Kossuth által kezdeményezett külpolitikai akciókkal, s a kormány és az államfő a továbbiakban is egymással egyeztetve alakította az ország külpolitikáját. A kormány május 2-án alakult meg, de a külügyminisztérium csak 7-én kezdte meg működését.¹¹ Az új kormány első külpolitikai akcióját május 10-re datálhatjuk, amikor Szirmay Pál képviselőt Galicián át Berlinbe küldték, állítólag azért, hogy vegye fel a kapcsolatot az ottani orosz képviselőkkel.¹²

Ez a küldetés már megelőlegezte a kormány következő fő külpolitikai célját. Május 10-én megérkezett az első jelentés arról, hogy Krakkó környékére 80 000 főnyi orosz sereget várnak.¹³ A következő napokban egyre újabb és újabb hírek érkeztek a fenyegető orosz beavatkozásról. A magyar kormány számolt ezzel a veszéllyel, hiszen 1849 január-márciusában Erdélyben már harcoltak orosz erők. Ez azonban nem hivatalos segítségadás volt.¹⁴ 1849 május közepén viszont nyilvánvalóvá vált, hogy I. Miklós orosz cár hivatalosan fog fegyveres segítséget küldeni Ferenc József császár megsegítésére és a magyar függetlenségi harc elfojtására. Ettől kezdve a kormány fő célja az volt, hogy diplomáciai eszközökkel akadályozza meg az orosz intervenciót. Az eszköz pedig – akár csak a függetlenség elismertetésénél – a nyugati nagyhatalmak, illetve az európai közvélemény mozgósítása lett volna. A kormány nem tudott a Baltalimánban kötött orosz-török szerződésről, amely lényegében előkészítette az intervenciót.

---

⁷ KLÖM XV. 355. o. A kinevezésre április 24-én került sor. *H. Haraszi Éva: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen.* Budapest, 1951. 98. és 353. o.

⁸ KLÖM XV. 354. o.; *Deák Imre* 359. o.; *Waldapfel* IV. 536. o.; *Spira György*, 1994. 911-912. o.

⁹ KLÖM XV. 60-61. o. A Taylornak szóló levél valószínűleg szintén ápr. 20-án kelt, tehát egy nappal a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után. KLÖM XV. 355. o.

¹⁰ KLÖM XV. 61-62. o.

¹¹ MOL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénztári osztály. 1849:5403., 5410.

¹² KLÖM XV. 266. o.

¹³ KLÖM XV. 263. o.

¹⁴ *Gyalóky Jenő: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása (1849. januárius 31 – március 28.)* Budapest, 1931.

Batthyány Kázmér külügyminiszter május 14-én Pulszky Ferencet Magyarország angliai megbízottjának nevezte ki. A megbízólevélben figyelmeztette, tegyen meg mindent az orosz beavatkozás megakadályozására. Batthyány szerint Anglia saját külpolitikai elvével – egyetlen államnak sincs joga a másik belügyeibe beavatkozni – kerülne ellentétbe, ha túrná az orosz intervenciót. Az intervenció arra is mutat, hogy Ausztria képtelen a saját lábán megállni, s így Oroszország, „az angol keleti politika e természetes ellensége” nagy előnyhöz juthatna. Május 19-én mind Pulszky, mind Teleki részletes utasítást kapott a tiltakozásban kifejtendő nézeteket illetően. A lényeg ismét az volt, hogy a magyarországi orosz intervenció után Oroszország elérhetné régi vágyát, s „egyedüli hangadó lenne az Északi-tengertől a Dardanelláig.”¹⁵ A nyugati közvélemény meggyőzését szolgálta „a magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz intervenció ellen” című irat.¹⁶ E napon Batthyány személyesen fordult Palmerston angol külügyminiszterhez is. A jegyzékben immár nem csak az egymást keresztező angol-orosz külpolitikai érdekekre hivatkozott, hanem arra is, hogy Magyarország függetlenségének elismerése és az orosz intervenció megakadályozása gazdasági előnyökhöz juttathatná Angliát az egész térségben.¹⁷ Azonban sem Angliát, sem Franciaországot nem sikerült a Magyarország oldalán történő fellépésre bírni. A francia és angol közvélemény a magyarok mellett nyilatkozott, de a politikusok szempontjai mások voltak.

Ezzel egy időben a külügyminiszter hivatalos jegyzékben kért felvilágosítást a Galíciában összpontosított orosz hadsereg parancsnokától az orosz csapatmozgások okairól. A levél kézbesítésével Józef Wysocki tábornokot, a magyarországi lengyel légió parancsnokát bízta meg. Wysocki azonban nem kézbesítette az iratot, hanem továbbküldte azt az északi magyar hadsereg parancsnokának, Henryk Dembińskinek. Dembiński arra hivatkozott, hogy nem lenne szerencsés, ha ezt az iratot éppen egy lengyel kézbesítené, s ezért nem továbbította azt a címzetthez – nem mintha a kézbesítés bármit is javíthatott volna a helyzeten, s visszatarthatta volna az orosz hadsereget a beavatkozástól.¹⁸

Május 21-én a magyar hadsereg visszafoglalta az ország fővárosát, Budát. A hírt Batthyány ismét körlevélben tudatta a külföldi magyar ügynökökkel.¹⁹ A magyar kormány ugyanis abban reménykedett, hogy a főváros visszavétele után a nyugati nagyhatalmak is el fogják ismerni az ország függetlenségét. Ez magyarázza, hogy újabb küldetésekre került sor. Svájcba Draskovich Tivadart, Sztambulba Andrássy Gyulát küldte a kormány.²⁰ Május 28-án Kossuth Louis Napoléon Bonaparte francia

---

¹⁵ *Waldapfel*, 1962. 296-297. o.; MOL P 1807. A Puky-család iratai. 2. csomó, 8. tétel. Téves, május 15-i dátummal közli *Jánossy Dénes*: *Great Britain and Kossuth*. Budapest, 1937. 113-116. o.

¹⁶ KLÖM XV. 343-344. o.

¹⁷ KLÖM XV. 350-353. o., *Waldapfel*, 1962. 298. o.; *Pulszky I.* 541-542. o.

¹⁸ MOL R 23. Henryk Dembinski iratai. 2. No. 38-39., 43. *Danzer F. Alfonsz*: *Dembinski Magyarországon*. Budapest, 1874. 279-286. o., *Waldapfel IV.* 553-554. o.

¹⁹ *Pulszky I.* 542-543. o.

²⁰ KLÖM XV. 378-379. o.; *Hermann Róbert*: „A szép akasztott”. *Andrássy Gyula 1848-49-es szerepéről*. HK, 1990/3. 2-53. o.

köztársasági elnökhöz írt az együttműködésre felszólító levelet.²¹ Emellett némileg csökkentek az orosz intervencióval kapcsolatos aggodalmak is, mert az orosz csapatok előőrsei június 8-ig, a főerők 15-ig nem lépték át a magyar határt.

A külpolitika, mint belpolitika, s a belpolitika, mint külpolitika

Elméleti lehetőségként természetesen számolni lehetett a Habsburg-birodalom más népeivel történő kapcsolatfelvétellel is. A Függetlenségi Nyilatkozat 3. pontja szerint Magyarországnak „azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapítani s folytatni (...) elhatározott akarata.”²² Csakhogy a kremsieri parlament feloszlása és az olmützi alkotmány kiadása után ennek megvalósítására elméleti lehetőség sem igen volt. Magyarország legfeljebb e nemzetek emigrációival vehette fel a kapcsolatot, ahogy Teleki László azt Párizsban meg is tette. Ezek közül a lengyel emigránsok – Adam Czartoryski és köre – sokat tehettek a magyar külképviseletek információkkal történő ellátása, a magyarok, szerbek és románok megbékítése érdekében, de a jórészt felhatalmazás nélkül folytatott, s kötelezettségvállalás nélkül végződő tárgyalások politikai eredménnyé formálására csak a magyar fegyverek sikerei teremthettek megfelelő körülményeket. Így pl. május 18-án a párizsi Hôtel Lambert-ban rendezett találkozón a magyar Teleki, a cseh Rieger és a lengyel Czartoryski remek tervezetet dolgozott ki arról, hogy a Habsburg-birodalom felbomlása után hogyan kellene föderatív alapon átszervezni az utódállamokat és Magyarországot, csak éppen arra a kérdésre nem tudtak választ adni, hogy milyen módon kerüljön sor a birodalom felbomlására. Amikor pedig a sajtó megszellőztette a találkozón elhangzottakat, a résztvevők egymással versengve tagadták le, hogy a találkozó egyáltalán létrejött volna.²³

A szövetségesek szerzésére tehát nyílt még egy út, amelynek egyszerre voltak bel- és külpolitikai vonatkozásai. 1849 tavaszán úgy tűnt, a magyar kormány rendezheti a nemzetiségi kérdést, a magyar és nem magyar népek közötti fegyveres konfliktust. Ebben ugyanis alapvető változást hozott az 1849. március 4-i olmützi oktrojált alkotmány kihirdetése. Kiderült, hogy a birodalom vezetőinek eszük ágában sincs teljesíteni a nemzetiségek területi és önkormányzati igényeit, hanem a birodalmi központosítást tekintik kívánatos megoldásnak. Mindez felerősítette a magyarok és nemzetiségek közötti megbékélés gondolatát. A megegyezést 1849 március-májusában reális eséllyé tette a szerbiai önkéntesek visszahívása, illetve a délvidéki magyar sikerek kijózanító hatása. A tárgyalások során azonban áthághatatlan akadályt jelentett a szerbek részéről az autonóm Vajdaság iránt támasztott igény. Jellačić délvidéki megjelenésével

---

²¹ Spira György, 1994. 914-915. o. Spira szerint a levél egykorú másolat; valójában Batthyány Kázmér külügyminiszter sk. fogalmazványa.

²² KLÖM XIV. 911. o.

²³ Waldapfel, 1962. 219-221. o.

aztán ismét a fegyveres megoldás hívei jutottak szerephez. 1849 júniusában Đorđe Stratimirović, a szerb főkelők egyik vezetője állítólag felajánlotta, ha tábornoki rangot kap, hajlandó csapatai élén átállni a magyar oldalra. Szemere miniszterelnök ki is dolgozta az átállás feltételeit, ám a magyar válasznak nem volt folytatása.²⁴

1849 tavaszán jó esély mutatkozott a magyar-román megbékélésre is. A nemzetgyűlés román nemzetiségű képviselői a magyar sikerekből azt a következtetést vonták le, hogy a románoknak meg kell egyezniük a magyarokkal, mert különben mozgalmuk teljes vereséget szenvedhet. Egyikük, Ioan Drágos érintkezésbe lépett Avram Iancuval, a felkelők vezetőjével. A tárgyalások jól haladtak, s az 1849. május 5-i topánfalvi népgyűlésen a felkelők többsége a béke mellett nyilatkozott. Másnap azonban egy magyar szabadcsapatvezér meggondolatlanul támadást indított Abrudbánya ellen. A kiújuló harcokban százak veszítették életüket. A felkelés elnyomására indított hadjárat sikertelenül végződött. A felkelők az orosz intervenció előestéjén az erdélyi magyar haderő jelentős részét kötötték le.²⁵

Batthyány Kázmér külügyminiszter június 10-én körlevelet intézett az összes magyar diplomáciai ügynökhöz és a határszéli katonai parancsnokokhoz. A körlevél kiadását azzal indokolta, hogy az ügynökök és katonai parancsnokok a nemzetiségi konfliktus rendezése érdekében sokszor túlzó ígéreteket tesznek szerb és román tárgyalópartnereiknek, s ez zavart okoz. A megbékülés alapjának a következő elvek tiszteletben tartását tekintette: A magyar állam egysége és területi integritása, a magyar elem szupremáciája, azaz a magyar hivatalos nyelv elismerése az országgyűlési tárgyalásokon, a közigazgatásban, a tövényisékeken, a főiskolákon, az anyakönyvek vezetésében. A magyar kormány minden egyéb, ezen elvekkel nem ütköző kívánságot kész elfogadni. A körlevél tehát meglehetősen intranszigenz álláspontot képviselt, ugyanakkor két tétel kifejtése érdekes. Az egyik: elfogadta a szomszédos államokat (különösen Szerbiát) az azonos nyelvet beszélő magyarországi nemzetiség képviselőjének. A másik: lehetségesnek tartotta konföderáció létrehozását Magyarország és szomszédai között, de úgy, hogy a szövetségre lépő államok megtartják belső önállóságukat. Mindez egyrészt azt mutatta, hogy a magyar külpolitika továbbra sem mondott le arról, hogy a térségben Magyarország-központú államszövetséget hozzon létre; másrészt viszont előre mutatott a Duna-konföderációs terv irányába. A magyar fél hozzáállása, no meg az orosz beavatkozás megtörténte után azonban a magyarországi nemzetiségek és a szomszédos államok még tárgyalási minimumnak sem nagyon tekintették ezt az ajánlatot.²⁶

---

²⁴ Szemere 512-517. o. Az ajánlattal kapcsolatos kételyekre l. *Vasilije Krestić: A magyarországi szerbek politikai törekvései és a magyarok (1848-1867)*. (In:) *Fried István* (szerk.): *Szerbek és magyarok a Duna mentén 1848-1849-ben*. II. Tanulmányok a szerb-magyar kapcsolatok köréből 1848-1867. Budapest, 1987. 230. o.; *Spira György: A szerb-magyar viszony vitatott kérdéseiről – a józan önismeret jegyében*. (In:) *uo.* 248-249. o.

²⁵ *Varga János: Fogalmazvány, tisztázat – eredeti, másolat. Egy 1849-i kormányzói irat viszontagságai. Levéltári Közlemények, 1982/1.*; *Spira György: A túlpartról üzenő Ioan Drágos*. (In:) *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989.; *Hermann Róbert: Hatvani Imre szabadcsapatvezér és az abrudbányai katasztrófa. Aetas, 1992/1-2. 5-78. o.*

²⁶ KLÖM XV. 475-476. o., *F. Kiss Erzsébet, 1989. 77-78. o.*; *Pulszky I. 543-547. o.*; *Thim József III. 783-786. o.*; *Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest, 1980. 100. o.

Az orosz intervenció bekövetkezte a magyar külpolitika mindkét területén változást hozott. Az osztrák-orosz hadsereg túlereje minden erő mozgósítását megkövetelte, tehát a kormány elfogadta a havasalföldi levert forradalom román politikusainak ajánlatát, akik a magyarok és románok közötti megbékélés megteremtésén fáradoztak, mivel a román egységmozgalomra nézve egyaránt veszélyesnek tartották az orosz és az osztrák nagyhatalmat, s ezért közvetítésre ajánlkoztak a magyar és a román fél között. A július 14-én aláírt *Projet de pacification* túllépett a korábbi magyar állásponton, s immáron a megyei önkormányzatokban és a nemzetőrség vezényletében is beleegyezett a román nyelv használatába. Két hét múlva, 1849. július 28-án pedig a magyar képviselőház is elfogadta ezeket az elveket az összes nemzetiségre vonatkozóan, s Kossuth és Szemere aláírásukkal törvényerőre emelték.²⁷

A törvény alapjául szolgáló magyar-román megbékélési tervezet a román fölkelők táborába is eljutott, s bár azt elfogadva Avram Iancu szívesen együttműködött volna a magyarokkal, a hadiesemények alakulását látva csak annyit ígért, hogy nem támadja meg a magyar csapatokat, ha azok sem támadják őket. „A magyar haderő távozik és az orosz haderő közeledik; azután igen nehéz és sok időt igénybe vesz, míg a népet a veletekkel testvériségre bírhatjuk” – írta.²⁸

A tervezet és a belőle született törvény nem akadályozhatta meg a szabadságharc katonai összeomlását, de lehetővé tette, hogy az abszolutizmus időszakában az országban lakó népek politikusai ne egymás ellenében, hanem egymással összefogva próbálják meg felvenni a harcot a mindegyikük nemzeti fejlődését veszélyeztető hatalom ellen. Annyi közvetlen haszna kétségkívül volt, hogy az olasz alkotmányban és a győztes császári hatalomban csalódott nemzetiségek rokonszenvvel tekintettek a magyarokra. Nem egy honvédtiszt és politikus köszönhette megmenekülését e frissen keletkezett rokonszenvnek.

Az orosz intervenció

I. Miklós, Isten kegyelméből minden oroszok cárja, 1849. május 9-én Szentpétervárott kibocsátott nyilatkozatában a maga szempontjából értelmezte az elmúlt bő egy év eseményeit. Visszaulva 1848. március 26-i kiáltványára, amelyben a forradalmi hullám pusztító árjáról s annak megállítására való készségről beszélt, leszögezte: „A zavarok és pártoskodások még most sem szűntek meg Nyugoton”. De aztán jóleső érzéssel sorolta fel az elmúlt év eredményeit, így a moldvai és havasalföldi mozgalmak felszámolását. Sajnálkozva folytatta azzal, hogy a magyarországi és erdélyi lázadást az ott lévő osztrák erők még mindig nem tudták leverni. „Ezeknél fogva az osztrák császár azon kéréssel járult hozzánk, hogy közös ellenségünk ellen ötet segítenénk. Mi nem tagadtuk meg a kérelmet” – folytatta a nyilatkozat. Majd a cár közölte, hogy csapatainak már parancsot is adott, „hogy törjenek be ezen lázadás elnyomására, s semmisítsék meg ama

---

²⁷ KLÖM XV. 723-727. o., Szemere 573-575. o., *Beér János – Csizmadia Andor* (szerk.): Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954. 867-869. o.; *Thim József* III. 858-864. o.

²⁸ *Közli Asbóth Lajos* I. 82-83. o.; *Deák Imre* 409. o.

elvetemedett gazságot, mely elég vakmerő volt birodalmunk csendét is megháborítani”. Végül kifejezte meggyőződését, hogy „Oroszország teljesíteni fogja szent hivatását”.²⁹

Magyarországon 1848 márciusa óta a politikusok többsége tisztában volt azzal, hogy bármikor bekövetkezhet az „északi kolosszus”, a cári Oroszország fegyveres intervenciója. Apponyi György kancellár már 1848 március elején figyelmeztette erre Széchenyi Istvánt, s Kossuth is számolt vele, amikor március 3-i beszédében arra utalt, hogy „ha volna ember Bécsben, ki rövid napjai hatalmának érdekében a dinasztia rovására abszolút hatalmak szövetségével kacérkodnék, meg kellene gondolni[a], hogy vannak hatalmak, melyek mint barátok veszélyesebbek, mint mikor ellenségek”.³⁰ A dunai román fejedelemségek 1848 júniusi orosz megszállása után a Batthyány-kormány egyik első dolga az volt, hogy megkérdezze a bécsi orosz követet a lépés indokairól, de a válasz megnyugtatóan hangzott: a lépésre a birodalom belső nyugalma érdekében kényszerült, s „a magyar nemzettel szomszédos jó egyetértésben lenni kíván, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni, mindaddig, míg a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fogna látni, melyek által ő magát fenyegetve érezné”.³¹

Miklós cárt is jobban érdekelték a német egységgel kapcsolatos fejlemények, mint a magyarországiak. Elégedettséggel nyugtázta a cs. kir. csapatok 1848 őszi és téli sikereit is. Az esetleges orosz beavatkozás gondolata először akkor fogalmazódott meg benne, amikor olyan híreket kapott, hogy Bem esetleg be akar törni Bukovinába. Attól kezdve leveleiben egyre többször foglalkozott a magyarországi hadiesemények kilátásaival s egy esetleges intervencióval.³²

Ausztria – az 1833. évi münchengräzi szerződés értelmében – számíthatott Oroszország hadseregének segítségére, de az osztrák kormány – presztizsokokból – nem szívesen vette volna igénybe e segítséget. Az orosz intervenciónak diplomáciai következményei is voltak, hiszen Anglia és Franciaország beleegyezése nélkül a beavatkozás még egy kiterjedt katonai konfliktus veszélyét is magában hordta. A dunai fejedelemségek megszállása így is aggasztotta a brit diplomáciát. Az erdélyi orosz intervenció kudarca után Kossuth és Bem is abban reménykedtek, hogy Anglia és Franciaország diplomáciai lépéseket fog tenni annak megisméltődése ellen.³³

1849 március végére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a magyarországi cs. kir. hadsereg önmagában képtelen leverni a magyar „lázádat”. Az orosz beavatkozásról mind több szó esett Bécsben és Budán egyaránt. Bécsben előbb a bukovinai és galíciai cs. kir. csapatok oly módon történő kihozatalával akarták növelni a magyarországi haderőt, hogy azokat orosz megszálló csapatok váltsák fel. Windisch-Grätz viszont már március 24-én legalább 50 000 orosz katona Magyarországra történő benyomulását tartotta szükségesnek. A javaslatnak némi szerepe volt a herceg pozíciójának

²⁹ Közli *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848-1849. Pest, 1869. II. 434-435. o.

³⁰ KLÖM XI. 624. o.

³¹ L. Kossuth 1848. júl. 11-i beszédét. Közli KLÖM XII. 433-434. o.

³² *Scserebatov* 179-260. o.

³³ *Horváth Jenő*: Bem tábornok és a bukaresti külképviseletek 1849 március – júniusban. HK 1927. 375-386. o.; *Waldapfel*, 1962. 148-192. o.

megingásában, de a tavaszi hadjárat sikerei után a politikusok és katonák többsége sem látott már más megoldást és az orosz beavatkozás elnyerte a nyugati nagyhatalmak támogatását is. Az intervenciót előkészítő tárgyalások március végén megkezdődtek, a hivatalos segítségkérés április 21-én történt meg. I. Ferenc József május 1-én saját kezű levélben fordult Miklós cárhoz ez ügyben.³⁴

Hátra volt még a részletek tisztázása. Az osztrák fél néhány tízezer főnyi, osztrák parancsnokság alatt működő segéderő küldését kezdeményezte. I. Miklós azonban úgy vélte, olyan erős hadsereggel kell fellépnie, amely önmagában is képes eltiporni a forradalmat. Ezért közel 200 000 katona küldését határozta el, 80 000 főt pedig készülségbe helyeztetett. Ekkora orosz haderő a XIX. század folyamán eladdig egyetlen európai háborúban nem vett részt.³⁵ A cár hadseregének kb. egyharmadát volt kész Magyarországon alkalmazni.

Oroszország egyidejűleg diplomáciai szempontból is biztosította az akciót. Május 1-én Baltimánban szerződést kötött Törökországgal, amely egyenrangú szerepet biztosított számára a dunai fejedelemségekben. A szerződés aggasztotta ugyan a brit politikusokat, a Habsburg-monarchia megmentésére indítandó hadjárat viszont megnyugvással töltötte el őket. Anglia számára ugyanis az volt a fontos, hogy Oroszország a Balkánon ne tudjon előrenyomulni, s ehhez szüksége volt az erős Ausztriára. „Talán igazuk van, de végezzenek velük gyorsan” – mondta Palmerston angol külügyminiszter a brit reagálásról érdeklődő londoni orosz nagykövetnek. Azaz fontosnak tartotta, hogy az orosz haderő a háború befejezése után mielőbb térjen vissza az orosz határok mögé.³⁶

A belpolitikai fordulat, mint zsákutca

1849 május közepén tehát bizonyossá vált, hogy Ausztria külső segítséghez nyúlva kísérli meg rendezni a magyar kérdést. A diplomáciai megoldás – a magyar ügynökökkel való kapcsolattartás esetlegessége miatt – sem kecsegtetett gyors sikerrel. Természetes tehát, hogy felvetődött egy „hamis realista” megoldás lehetősége is. E megoldás arra a téves gondolatmenetre épült, hogy Ausztria a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után nyúlt az orosz segítséghez, tehát nyilvánvalóan a magyar belpolitika fordulat kényszerítette erre a végső megoldásra. Ha tehát a kiváltó ok megszűnik, nem kerül sor az intervencióra sem. A megoldás egyszerű: belpolitikai fordulatot kell végrehajtani, azaz el kell távolítani a hatalomból a függetlenségi politika híveit, s olyanokat kell a helyükre ültetni, akik hajlandóak az Ausztriával való megegyezésre.

Ez a téves gondolatmenet nem volt előzmények nélkül. Fordítottjával magának a trónfosztásnak az elfogadásánál is találkozhatunk, hiszen Kossuth belpolitikai célja a függetlenség kimondásával az volt, hogy az erősödő „békepártot” lehetetlenné tegye. Számításai azonban nem igazolódtak. A békepárt ugyanis nem volt olyan erős, s főleg, Kossuthal szemben nem tudott olyan ellenjelöltet felléptetni, hogy megfordíthatta volna

---

³⁴ Közli őket *Andics Erzsébet*: A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Budapest, 1961. 361-362., 373-374. o.

³⁵ *Rosonczy Ildikó* szíves közlése.

³⁶ Az intervenció diplomáciai hátterére l. *Roberts* 3-143. o.

az ország politikai hangulatát, s elvtelen kiegyezésbe hajszolhatta volna a nemzetet (nem is akarta). Tehát mind Kossuth, mind ellenfelei abból a téves feltételezésből indultak ki, hogy a magyar belpolitika irányváltása hasonló politikai váltást okozhat Ausztriában is.

A bécsi forradalom leverése, illetve a Schwarzenberg-kormány megalakulása óta Bécsben és Olmützben nem volt olyan számottéví politikai erő, amely bárminemű megegyezésre hajlandó lett volna a magyarokkal. Erre utaló jeleket még a tavaszi hadjárat magyar sikerei idején sem találunk, s az orosz intervenció elhatározása után ennek valószínűsége már csak negatív számokkal fejezhető ki. Ferenc József, Schwarzenberg, Windisch-Grätz, Welden és a többiek számára Kossuth maga volt Lucifer, de a pesti, majd debreceni országgyűlés valamennyi résztvevőjét egyaránt az ördögök közé sorolták.

Azok a politikai árnyalati különbségek, amelyeket a magyar politikusok akkor, s a történészek később oly jelentősnek tartottak, a birodalom politikusai számára érzékelhetetlenek voltak. Számukra kétfajta politikus létezett: az egységes és erős Ausztria hívei s ennek ellenségei.

A magyar belpolitikai fordulatot azonban nem lehetett csak a politizáló elitre építve végrehajtani. A magyar országgyűlésben ugyanis nem akadt egyetlen olyan karizmatikus politikai vezető sem, akit Kossuthal szemben a siker reményében fel lehetett volna léptetni. Szemerének kétségkívül komoly ambíciói voltak, de alkotmányos úton ő sem tudta volna megszerezni a hatalmat. Maradt a polgári forradalmakban nem ritka megoldás: a katonai segédlettel végrehajtott hatalomváltás, rosszabb esetben a katonai hatalomátvétel lehetősége.

A terv felvetődését az tette lehetővé, hogy a függetlenség és a trónfosztás kimondására a hadsereg nem reagált különösebb örömmel. Amikor a lévai főhadiszállásra megérkezett a trónfosztás híre, több tiszt nyíltan kikelt ellene. Úgy vélték, egy ilyen határozatot csak akkor szabad hozni, ha az ország egész területe felszabadult. Görgei csak annyit üzent a futárral Kossuthnak, „... hogy ha máskor oly fontos dolgot tenni akar, előbb legyen szíves velem közölje”. A nagysallói győzelem után pedig mosolyogva mondta: „Ha az urak Debrecenben ennek e győzelemnek a híret meghallják, nem kétlem, hogy az orosz cárnak is hadat üzennek”.³⁷

Tény, hogy az április 17-i morgolódot nem követte sem a tisztikar határozott fellépése, sem bomlása. A többi magyar hadseregnél sem tudunk komolyabb ellenzészről. A szabadságharc leverése után ugyan szinte mindenki azt állította, hogy nem helyeselte a függetlenség kimondását és a detronizációt, de a tényleges tiltakozásra nincsenek adataink. Az orosz intervencióról érkező első hírek hatására azonban a Görgei helyettesítésére Debrecenbe érkező Klapka György vezérőrnagy, helyettes hadügyminiszter érintkezésbe lépett Kossuth parlamenti ellenzékével. Klapka elmondta, hogy a függetlenség és a trónfosztás kimondása milyen rossz hatással volt a hadseregére, a képviselők (Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, Kubinyi Ferenc, Kemény Zsigmond és társaik) pedig arról beszéltek, hogy Kossuth a hadsereg kívánságára hivatkozva vitte keresztül a határozatot április 14-én. Az is világos volt mind Klapka, mind a képviselők

---

³⁷ L. erre *Hermann Róbert*: Molnár Ferdinánd alezredes memorandumai. (Adalékok az 1849. április 14-i trónfosztás fogadtatásának történetéhez). *Magyar Tudomány*, 1993/11. 1403-1411. o. Görgei szavait idézi *Vukovics Sebő* 67. o.

előtt, hogy a határozat alapjául szolgáló külpolitikai várakozások egyelőre nem teljesültek, s Klapka – a kormány tagjaitól kapott információk alapján – alaposan kételkedett abban is, hogy valaha teljesülni fognak. A kialakuló terv a katonai segédlettel végrehajtott politikai fordulat lehetőségével számolt. Klapka megígérte, hogy Debrecen környékén egy tartalék hadtestet von össze, amely kellő nyomatékot biztosít a politikai akcióhoz. Kossuth ellenzékének erre támaszkodva kellett volna felvetnie a Függetlenségi Nyilatkozat visszavonását a képviselőház ülésében. Klapka szükségesnek vélte még a tábornokok közül Dembiński és Perczel elmozdítását is.³⁸

A képviselők – így Csengery Antal és Kemény Zsigmond, a belügyminisztérium tanácsosai – érintkezésbe léptek Szemere Bertalan miniszterelnökkel és belügyminiszterrel is. Szemere beavatása két dolog miatt volt fontos. Először is, a politikusok közül ő volt az egyetlen, akit a siker reményében fel lehetett léptetni Kossuth ellen, s komoly segítséget nyújthatott a kormányváltás alkotmányos végrehajtásához. Másodsor, Szemere, mint belügyminiszter, irányította és ellenőrizte a titkosszolgálati feladatokat is ellátó rendőrséget, s ő intézte az országgyűlési pótválasztások ügyeit is. A kellő képviselőházi súly megteremtéséhez pedig a lemondott, vagy elmozdított képviselők helyére megbízható személyeket kellett választani. Mindenesetre Szemere elérte, hogy Klapkát és Görgeit Borsod megyében képviselővé válasszák, s a trónfosztás ellen kikelő Damjanich megválasztását is megkísérelte.³⁹

A tervről előbb május közepén Klapka, majd a hónap végén Kazinczy Gábor tájékoztatta a Budán lévő Görgeit. Június elején maga Görgei is Debrecenbe érkezett, s tárgyalt a képviselőkkel. Akkorra azonban a békés hatalomátvétel lehetőségei alapvetően megváltoztak. A Debrecenben és környékén összevont csapatok egy részét május közepén a Felvidékre, nagyobb részét pedig, az abrudbányai katasztrófa miatt, Zaránd megyébe irányították, a képviselőház pedig május 31-én Szemere indítványára július 2-ig elnapolta üléseit, s így a Debrecenben történő váltás lehetetlenné vált.

Görgei június 1-jén, vagy 2-án tárgyalt Kazinczy Lajossal és társaival. A tárgyalásról ugyan több visszaemlékezés is beszámol, de meglehetősen ellentmondásosan. Kemény Zsigmond felszólította Görgeit, hogy lépjen fel a parlamentben, „tűzzön ki egy nemesebb irányt, mi pártolni fogjuk Önt, s többsége lesz”. Görgei erre azzal válaszolt, hogy az már késő. „Úzze hát az országgyűlést szuronyokkal szét” – folytatta Kemény. „De meggondolta-e Ön – válaszolta Görgei – hogy a szurony sohasem áll ott meg, ahová intéztetik? Megakadályozhatom-e, hogy azon katonák, kik egy testületet, mely tekintéllyel bír, széthajtanak, megakadályozhatom-e, hogy ne gyilkoljanak, ne raboljanak?” Erre a képviselők – Görgei emlékiratai szerint – rémülten kiáltozni kezdtek: „Nem kell katonai forradalom! Nem kell karduralom!” Végül Kazinczy megjegyezte: „Legjobb lenne egy rendelet által az országgyűlést, mely úgyszólván csak négy hét múlva gyűl össze, szétoszlatni, s aztán új választásokra hivatkozni azon kérdés eldöntésére nézve, hogy: ne vétessék-e vissza az április 14-iki határozat?” A probléma

---

³⁸ Hunfalvy Pál 261-263. o.; Beksics Gusztáv 141-143. o.; Kovács Lajos: A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára, Budapest, 1883. 116-118. o.

³⁹ Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. (S. a. r.: Csengery Lóránt. A bevezetőt írta Wlassics Gyula) Budapest, 1928. 431-432. o.; Hermann Róbert: „Szünni nem akaró éljen”. Görgei és Klapka, a Borsod megyei képviselők. *Napjaink*, 1987/3. 32-33. o.; Szemere 482., 486. o.

csak az volt, hogy a rendeleti szétosztást nem lehetett alkotmányos úton eszközölni. (Az 1848:IV. tc. 6. §-a csak az előző évi zárszámadás és az új költségvetés elfogadása után tette lehetővé az országgyűlés feloszlását. Az országgyűlés jobboldala 1849 tavaszán éppen Kossuth diktatúrájától rettegve tartotta fenn a parlamentnek önnön feloszlása jogát). Így maradt a hosszabb út: a képviselőházi pótválasztások révén megteremteni a parlamenti többséget. Mire azonban ennek gyümölcsei beérhettek volna, az osztrák és orosz csapatok már olyan mélyen behatoltak az országba, hogy az alkotmányos hatalomváltás helyett a képviselőket egyre inkább a túlélés lehetősége foglalkoztatta.⁴⁰

A képviselőkénel érdekesebb Görgei magatartása. Megnyilvánulásai alapján bizonyos, hogy a trónfosztás és a függetlenség kimondását egyre súlyosabb hibának tartotta. Ám mint katona tudta, hogy a kellő támogatás nélkül végrehajtott erőszakos belpolitikai fordulat csak anarchiához vezethet, az pedig, az újabb hadjárat küszöbén, nem szolgálja az ország érdekeit. Görgei hajlandó lett volna a katonai hatalomátvételre is, ha az biztosítja az ország békéjét, de nem akart mindenáron diktátor lenni.⁴¹

A többi polgári forradalomhoz hasonlóan a jakobinus modell érvényesítése is felmerült. Ezt a köznemesi baloldal tagjai képviselték, jelöltjük Perczel Mór, a republikánus nézetéről ismert tábornok volt. A baloldal hatalomátvételi tervezetései 1848 szeptemberétől végigkísérték a szabadságharc történetét, s többször is komolyabb formát öltöttek. A probléma az volt, hogy hol a katonai, hol a politikai támogatás hiányzott hozzájuk. Amikor Perczel Mór 1849 januárjában Debrecen felé közeledett seregével, a baloldal megfelelő kormányképvisellel rendelkezett.⁴² 1849 júliusában Szeged felé tartva viszont csak csapatai nyers erejére számíthatott.⁴³ 1849 március végén a viszonylag kiegyenlített parlamenti erőviszonyok közepette a köznemesi baloldal tagjai Kossuth diktatúrája révén kívántak leszámolni ellenfeleikkel.⁴⁴ 1849 júniusában harminc-negyven képviselő Perczelnek ajánlotta fel a diktatúrát, ám a derék tábornok akkor éppen sereg nélkül volt.⁴⁵ Így aztán a baloldali diktatúra az erők tér- és időbeli egyesítésének lehetetlensége miatt hamvába holt.

A haditervek

---

⁴⁰ Hunfalvy Pál 287. o.; Beksics Gusztáv 146-148. o.; Görgey Artúr II. 103-110., 116-123. o. Görgei szerint ő javasolta a katonai hatalomátvételt, Kemény Zsigmond szerint Görgei utasította azt vissza. Kosáry Domokos újabb rekonstrukciója szerint valószínűleg az történt, hogy Görgei – miután megkérdzték a katonai hatalomátvételről – olyan túlzó színekkel ecsetelte annak rossz következményeit, hogy maguk a képviselők hátráltak meg.

⁴¹ Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. (S. a. r. Szabó T. Attila) Kolozsvár, é. n. 170-171. o. szerint a békepárt képviselői meg is egyeztek Görgeivel a katonai hatalomátvételről, ám a döntő pillanatban ő lépett vissza, mondván, hogy „ő nem érez magában elég bátorságot föllépni a nép ellen. Ő nem mer ily törvényteleniséget elkövetni”.

⁴² L. erre Hermann Róbert: Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában. HK 1986/2. 313-326. o.

⁴³ L. erre Katona Tamás előszavát. Görgey Artúr I. 89-90. o.; Waldapfel IV. 253-256. o.

⁴⁴ Madarász József: Emlékirataim 1831-1881. Budapest, 1883. 221-225. o.; Hermann Róbert: A rendőrminiszter és a Zichy-gyémántok. História Klub Füzetek – Fejér Megyei Levéltár Kiadványai. Székesfehérvár, 1994. 46-47. o.

⁴⁵ Kosáry Domokos: Perczel Mór feljegyzései. Századok, 1937.

A Függetlenségi Nyilatkozat érvényre juttatásának volt még egy kézenfekvő megoldása: a katonai győzelem. Amikor Kossuth április 14-én előterjesztette javaslatát, abban reménykedett, hogy a magyar főszereg támadásának lendülete kitart a határig, azaz néhány héten belül az ország valóban teljesen szabad lesz. Számítása csak részben vált be.

A tavaszi hadjárat győzelmeivel a magyar főszereg mintegy egy helyre összpontosította az addig egymástól több napi távolságra csatázó cs. kir. hadtesteket. A Bécs előterébe összevont cs. kir. hadsereg május 1-jén – a Délvidékre vezényelt Jellačić-hadtest nélkül⁴⁶ – 75 633 főt számlált, s ebből ténylegesen is hadrafogható volt 54 443 fő. E hadsereg 237 tábori löveggel rendelkezett. Görgei erői Komárom felszabadítása előtt, a Pest környékén hátrahagyott csapatokat is tekintetbe véve, 45 372 főt és 183 löveget számláltak. Ebben az adatban azonban még csak részben szerepelnek az igen véres április 19-i nagysallói, s egyáltalán nem találhatók meg április 26-i komáromi csaták veszteségei. A bányavárosokba kikülönített erők miatt is le kell vonnunk további 2000 főt. A komáromi erődből elvileg ki lehetett vonni mintegy 5000 főt és néhány, lőszer híján lévő üteget, ez azonban még mindig nem egyenlíthette ki az ellenség erőfölényét. A komáromi csapatok többsége nem rendelkezett harctéri tapasztalatokkal, mert addig csak az erőd falai között szolgált. Így a magyar fél minden tartalék mozgósításával is legfeljebb számban egyenlő erőket vonultathatott volna fel az újabb támadásnál. Ez azonban csak matematikai lehetőség volt, hiszen a budai várórség és a délre küldött Jellačić-hadtest miatt a magyar hadvezetés nem tehette meg, hogy minden mozdítható erejét a cs. kir. hadsereg üldözésére fordítsa. Buda osztrák birtoka miatt azonban számolnia kellett az utánpótlás már addig is tapasztalható akadozásával.⁴⁷

A közhiedelemmel ellentétben a cs. kir. hadsereg egyáltalán nem volt olyan rossz állapotban április végén, hogy üldözése gyors győzelmeket hozhatott volna. A legtöbb csapást szenvedett Jellačić-hadtest dél felé tartott. A második legtöbbször harcoló hadtest, Franz Schlik gróf, altábornagyé, minden ütközetben jól megállta a helyét. Döntő vereség egyedül Wohlgemuth altábornagy frissen szervezett hadtestének felét érte Nagysallónál. A többi csatában a cs. kir. hadtestek rendezetten hagyták el a harcteret, sőt, április 26-án Komáromnál egy frissen összeszedett cs. kir. lovasdandár csaknem legázolta Klapka tábornok I. hadtestének csapatait.

A magyar hadvezetés a felderítési adatok alapján mintegy 40-45 000 főnyi ellenséges hadsereggel számolt Bécs előtt, s további 12 000 fővel Stájerországban. Egy 5-6000 főnyi hadosztály csatlakozását is várta. Kossuth is tisztában volt az ellenség fennmaradt erőfölényével. Ezért írta Görgeinek május 8-án, hogy Buda bevétele után csak akkor kell újabb támadást indítani, „ha legalább 50 000-et fordíthatunk magára ezen expedícióra”.⁴⁸

---

⁴⁶ A hadtest létszáma ápr. 23-án 15795 fő, 5137 ló, 74 löveg volt. KA AFA. Karton 1930. Krieg in Ungarn 1848-1849. Südarmee unter Jellačić. 1849-4-23.

⁴⁷ Az erőviszonyokra I. a magyar és a cs. kir. hadsereg harcrendjeit. HL 1848-49. 51/2., 51/18. és 25/50a. V. ö. *Görgey Artúr* I. 60-61. o. *Katona Tamás* bevezető tanulmánya.

⁴⁸ KLÓM XV. 238. o.

A közkeletű érvelés szerint Görgeinek Komárom felmentése után Bécs ellen kellett volna támadnia, s akkor Bécs „egy érett alma gyanánt hullt vala kezébe”.⁴⁹ Csakhogy Bécs bevételére nem jelentette volna a háború végét. A főváros 1848 októberében egyszer már a felkelők kezére jutott, de ez egyáltalán nem akadályozta meg a katonai ellenforradalom kibontakozását. A fő cél az ellenséges főerők megsemmisítése lett volna, ehhez azonban a magyar hadsereg nem rendelkezett a legfontosabbal: az erőfölénnyel.

Hozzáteendő, hogy a tavaszi hadjárat így is nagyobb sikert hozott, mint akár a politikusok, akár a katonák április elején remélték. A hadjárat haditerve ugyanis azzal számolt, hogy legkésőbb Pest alatt megjelennek az Erdélyből és a Délvidékről felvezényelt csapatok; ehhez képest a magyar főereg úgy harcolta végig sikerrel ezt a hadjáratot, hogy egyetlen más hadszíntérről sem kapott erősítéseket.

A katonai megoldásra két lehetőség volt: vagy átvinni a háborút az ellenség területére, vagy a saját területen súlyos vereséget mérni reá. Mindkettőhöz időre volt szükség. Az újabb támadáshoz fel kellett tölteni a csapatok megfogyatkozott kereteit, pótolni az elhasznált felszerelést és lőszert, megszervezni az utánpótlást. Az orosz intervenció bekövetkezésének árnyékában a védekező stratégia csak az ellenség érdekeit szolgálhatta, a magyar hadseregnek tehát támadnia kellett (volna).

Buda ostromának elhatározása után Klapka György vezérőrnagy Debrecenbe utazott, hogy a hadügyminiszterre kinevezett Görgeit helyettesítse a minisztériumban. Az ő feladata volt, hogy kidolgozza a Buda visszavétele utáni újabb hadjárat tervét. A tervezetet a május 20-i minisztertanács fogadta el. Ez a terv passzivitásra kényszerítette volna a magyar főereget. Hadműveleteinek bázisául Komáromot jelölte ki, nem egyszerű erősségként, hanem elsáncolt táborként. A haditerv szerint komáromi helyőrségen kívül a III. és a VII. hadtest a Duna jobb partján a határ felé működik, s ehhez a – Klapka parancsnoksága alá adandó – csoportosításhoz tartoznak a budai ostromzár csapatai is. Két hadtest Nyitra megyében, a Vág vidékén, Aulich Lajos tábornok parancsnoksága alatt ténykedik. Ez tartja az összeköttetést Dembiński csapataival, Dembiński pedig az erdélyi hadsereg balszárnyával.

Az erdélyi hadsereg őrzi a szorosokat, beveszi Gyulafehérvárt és Dévát, leveri a román fölkelést. Bem ezalatt 12 000 emberrel beveszi a szerbek utolsó támaszpontját, a titeli fennsíkot, felszabadítja Péterváradot, majd a Duna bal partján felfelé siet, de közben figyelmezteti Jellačić hadtestét is. Ezután vagy a Komáromnál álló főereghez siet, s ez esetben ő lesz annak fővezére, vagy a nyugati határszél, azaz Fiume felé tart. Perczel ezalatt biztosítja a Bácskát és a Bánságot, beveszi Aradot és Temesvárt; mindehhez Erdélyből egy dandárnyi segítséget kap. A felállítandó tartalék hadtest egyik hadosztálya a Felső-, egy a Közép-Tiszánál áll fel.⁵⁰

A haditerv nem volt reális. Bem és Perczel legalább két hónapra való feladatot kaptak, a többiek jószerével semmit. Klapka szinte egyáltalán nem számolt azzal a ténnyel, hogy Arad és Temesvár ostromzára eleve leköt egy teljes hadtestet; egy

⁴⁹ Kossuth írta ezt 1849. szeptember 12-én a vidini levélben. Közli *Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848-1849-ből.* (S. a. r.: *Katona Tamás*) Budapest, 1987., 1994. 510. o.

⁵⁰ Közli KLÖM XV. 363-366. o. L. még a máj. 20-i minisztertanács határozatát, közli *F. Kiss Erzsébet*, 1989. 73-76. o.

hadtesttel pedig lehetetlen biztosítani a Bácska és a Bánság egészét. A haditerv a főserget tétlenségre kényszerítette, és nem Komáromot, hanem a fővárost, illetve Miskolcot tűzte ki a visszavonulás esetén az összpontosítás helyéül. Az orosz beavatkozásra csak halvány utalást találunk. Nem csoda, hogy Dembiński elmozdítását kérte, Bem pedig kijelentette, hogy mivel sem a Bánság, sem Erdély nincs biztosítva, nem engedelmeskedik a haditervnek, s inkább visszatér Erdélybe. A haditerv egyetlen jó gondolata a délvidéki csapatok egy részének a Felső-Dunához történő átcsoportosítása volt. Ez egyben annak bevallását is jelentette, hogy a magyar hadkiegészítés az új támadás megindulásáig nem lesz képes a főserg kiegészítéséhez és megerősítéséhez szükséges újoncokat kiállítani és felszerelni.⁵¹

A haditervvel a tényleges hadügyminiszter és fővezér, Görgei sem értett egyet. Úgy vélte, Komáromot kell a hadműveletek bázisának tekinteni. Mivel akkor már megérkeztek az első hírek a készülő orosz beavatkozásról, Görgei támadni akart. A Duna jobb partján egyelőre csak a Rába- és a Marcal-vonal tartását tervezte, míg az I., II. és III. hadtesttel, illetve a VIII. hadtest egy részével a bal parton kívánt támadást indítani. Ennek célja az volt, hogy megakadályozza a cs. kir. és orosz csapatok közötti kapcsolatfelvételt. A támadáshoz azonban meg akarta várni május 20-i haditervben szereplő, s Kossuth által is megígért 12 000 embert. A Délvidéken Temesvár bevételét sürgette; Fiuméről egy szót sem ejtett.⁵²

A magyar hadsereg tehát, egy hónappal a tavaszi hadjárat után, az orosz intervenció előestéjén nem rendelkezett egységes haditervvel. Többek között ez okozta azt, hogy az újabb hadjárat megindulásakor annyi improvizáció jellemezte a magyar hadvezetést.

A háborúzó felek felderítése 1848-49-ben rendre kudarcot vallott, s ez mind a védekező felet sújtotta jobban. A magyar fél mit sem tudott a beavatkozó erők nagyságáról és szándékairól. Nem volt ez másképp a túloldalon sem. A felsorakoztatott túlerő azonban minden hírszerzői balfogást kiegyenlíthetett. Az orosz és osztrák hadműveleti terv nagyjából az előző téli hadjárat tervének sémájára épült. Eszerint az orosz főerők Paszkevics tábornagy és Rüdiger lovassági tábornok vezetésével két oszlopban nyomulnak be Felső-Magyarországra, majd Eperjes térségében egyesülnek, onnan, Miskolcon át, Pest felé nyomulnak. Egy kisebb hadoszlop Grabbe altábornagy vezetésével a bányavárosokat szállja meg. A dunai cs. kir. hadsereg Julius Haynau tábornagy vezetésével a Duna mentén indítja meg támadását Budapest felé. Az ellenséges főerők ott veszik fel a kapcsolatot egymással. A Délvidéken álló, Jellačić vezette cs. kir. és szerb erők számára a távolság miatt nem írtak elő külön feladatot. A bán szándéka előbb az volt, hogy a Havasalföldről betörő orosz hadtestet is magához csatlakoztassa, a későbbiekben viszont megelégedett azzal, hogy Péterváradot ostromzár alatt tartsa, s a cs. kir. és az orosz főerők beérkeztéig a Ferenc-csatorna vonalán folytasson aktív védelmet.

A terv szerint Erdélybe két irányból nyomulnak be az orosz csapatok. Grotenhjeml altábornagy Bukovinából Beszterce felé indít támadást, a Lüders gyalogsági tábornok

---

⁵¹ Dembiński lemondására l. KLÖM 407-408., 447-452., 488., 513., 548., 556. o. Bem Erdélybe való visszatérésére l. uo. 415-416., 432-433., 474-475. o.; *Vukovics Sebő* 104-106. o.

⁵² Görgei véleményére l. máj. 19-21-én Damjanich Jánoshoz, máj. 29-én Kossuthhoz, és június 16-án Klapkához intézett leveleit. Közli *Katona*: Budavár 520-523. és 548-552. o.; *Görgey István* II. 490-493. o.

vezette V. hadtest pedig Havasalföld felől tör be. Ezt követően Grotenhjeml Besztercén marad, s a Bukovinába vezető szorosokat őrzi. Lüders feladata, hogy Brassó megszállása után Gyulafehérvár felé vegye útját, s az erőd felmentése után Kolozsvárra vonuljon, mert az erdélyi magyar erők valószínűleg ott összpontosulnak. Ezt követően Paszkevicz tábornagy határozza meg a további hadműveleteket. (Ez csak a Nagyvárad felé történő előnyomulás lehetett). Ezzel egy időben a Clam-Gallas altábornagy vezette cs. kir. hadtest a Vöröstoronyi-szoroson át nyomul Brassó, majd onnan a Székelyföld felé, s pacifikálja a vidéket.

Amennyire logikus volt a főhadszíntérre vonatkozó hadműveleti terv, éppen oly kevésbé mondható annak az Erdély meghódítását célzó tervről. A Székelyföld, Bem természetes hadműveleti bázisának meghódítását nem a hozzá legközelebb vonuló orosz főoszlopra, hanem Clam-Gallas hadtestére bízta. Emellett a haditerv láthatóan azzal számolt, hogy Erdélyben az orosz-osztrák invázió alkalmával nem lesznek jelentős magyar erők, s csupán Kolozsvár környékén kerül sor először komolyabb összecsapásra. A haditerv készítői azt hitték, hogy Erdélyt az orosz és osztrák erők igen rövid idő, alig egy hónap alatt meghódíthatják.⁵³

Az újabb hadjárat előtt az erőviszonyok a lehető legkedvezőtlenebbek voltak. A magyar hadsereg összlétszámát mindmáig nem tudjuk pontosan: a legpontosabb becslés szerint kb. 150 000 fő, 464 táborig és 393 várlöveg alkotta az állományt. A cs. kir. hadsereg összlétszáma megközelítette a 165 000 főt, emellett 770 löveggel (kb. a fele várlöveg) rendelkezett. Az orosz intervenciós erők létszáma közel 193 000 fő és 584 löveg volt, azaz 358 000 ellenséges katona és 1354 löveg állt szembe 150 000 honvéddel és 857 löveggel. Galíciában további 60 000, a Havasalföldön 15 000 orosz katona állt még készenlétben.

Az egyes hadszíntereken az arányok nem voltak ennyire kedvezőtlenek. A magyar főszereg a komáromi várőrséggel együtt kb. 53 000 fővel, 196 táborig és 244 várlöveggel rendelkezett. Vele szemben Haynau cs. kir. tábornagy dunai hadserege kb. 71 000 főt és 288 löveget vonultathatott fel. Ezt az erőt azonban a hadjárat kezdetén kiegészítette egy kombinált orosz gyaloghadosztály, amely egymaga kb. 12 000 főt és 48 löveget számlált. Összesen 83 000 katona és 336 löveg, az intervenciós erők egynegyede készült az újabb harcokra.

A legreménytelenebb helyzetben az észak-magyarországi magyar erők voltak: 16 500 fő és 49 löveg védte a határszéli megyéket 135 500 orosz katona és 448 löveg ellen. A túlerő itt kilencszeres volt! A déli hadszíntéren kb. 34 000 magyar katona és 249 löveg vette fel a harcot az 53 000 fővel és 401 löveggel rendelkező cs. kir. és szerb erőkkal. Erdélyben Bem kb. 39 000 magyar katonát és 107 löveget állíthatott szembe az orosz és osztrák intervenciós erők 53 000 katonájával és 133 lövegével. A cs. kir. hadsereg kb. 25 000 katonája és 36 lövege a Stájerországban és a Morvamezőn alakuló tartalékhadtesthez, illetve különböző helyőrségi csapatokhoz tartozott.

---

⁵³ *Scserbatov* 94-95. és 350-353. o.; *Gyalóky Jenő*: Az oroszok hadműveleti terve Erdély megszállására (1849.) Hadtörténelem, 1922.; *Gyalóky Jenő*: Jellachich hadműveleti terve 1849 május havában. HK 1924. 60-89. o.; *Barbara Jelavich*: The Russian Intervention in Wallachia and Transylvania, September 1848 to March 1849. Rumanian Studies. Volume IV. 1976-1979. Leiden, 1979. 70-74. o.

A helyzetet bonyolította, hogy a délvidéki magyar csapatok egy része két erőd, Arad és Temesvár, az erdélyieké Gyulafehérvár ostromával foglalatokodott. Ez legalább 12 000 fő volt, további 8000 fő pedig Pétervárad, Komárom és Munkács állandó helyőrségi csapatait alkotta. Azaz a magyar hadsereg 13 %-a nem volt mobilizálható. A cs. kir. csapatok nagyjából ezzel megegyező számú katonája látott el helyőrségi és ostromfeladatokat, de a magyar felet az arányok miatt ennek az erőnek a hiánya hátrányosabban érintette.⁵⁴

A bácskai hadtest veresége

A hadjárat első szakasza a magyar fél számára kedvezőtlenül indult. Jellačić csapatainak levonulásával a délvidéki szerb és cs. kir. erők pozíciói megszilárdultak, s attól lehetett tartani, hogy a bán kihasználja a kedvező alkalmat és – Pétervárad ostromzárának megszilárdítása után – támadásba kezd. Ugyanakkor a magyar haditerv szerint a IV. hadtest kb. 12 000 katonáját a magyar főserg erősítésére a Felső-Dunához kellett volna irányítani. Ennek az erőnek az elvonásával a bán túlereje kétszeresére növekedett volna. Perczel Mór tábornok, a IV. hadtest parancsnoka morgolódott az utasítás miatt, mert úgy vélte, hogy inkább az ő seregét kellene megerősíteni. Csapatai három ízben, május 22-én, 24-én és 26-án megpróbálták elfoglalni a szerbek legerősebb támaszpontját, a titeli fennsíkot, de a mocsaras terület előnyeit kihasználó szerbek mindannyiszor visszaverték a támadást. Május 31-én azonban a bán csapatai a fennsík közelébe érkeztek, mire Perczel visszavonta csapatait Újvidékre. Június 4-én újabb támadásba kezdett: megkísérelte áttörni a Péterváradot délről körülvevő ostromzárát. A jól induló támadást Jellačić csapatainak beavatkozása hiúsította meg. Akkor már csak néhány nap volt vissza a 12 000 főnyi erősítés megindításáig, s Perczel nem akarta tétlenül tölteni idejét. Amikor arról értesült, hogy Jellačić csapatai megkezdtek a titeli fennsíkról a Bácskába való átkelést, elhatározta, hogy megtámadja a felfejlődő cs. kir. csapatokat. Június 7-én Kátynál ütközött meg a bán csapataival, s az ütközetben az ellenséges nehézsúlyosság elsőpró rohama következtében katasztrofális vereséget szenvedett. A magyar veszteség közel 1500 fő, a cs. kir. veszteség 2 halott és 12 sebesült volt.

A vereség után az ígért erősítéseket nem lehetett elvezényelni, mert attól lehetett tartani, hogy a délvidéki magyar erők védelmi vonala átszakad. Perczel az ütközet után kapta a hírt, hogy a magyar kormány elfogadta többször benyújtott lemondását. Ezért átadta csapatai parancsnokságát Tóth Ágoston ezredesnek, majd a fővárosba távozott.

---

⁵⁴ Az intervenciós hadseregek közül egyedül az oroszról rendelkezünk pontos létszámadatokkal. *Neidhardt* I. 69-129. o., ennek alapján A magyarországi hadjárat 1988. 820-827. o. A cs. kir. erőkről csak egy némileg kerekítettnek látszó számítás áll rendelkezésre. *Ramming* 11-24. o. Ezek alapján közli a létszámot *Breit József*, III. 28-35. és 40-49. o. A magyar hadseregről a legteljesebb, 1849. jún. 21-i kimutatást l. HL 1848-49. 34/74. Közli *Berkó István*, 1929. 791-801. o. Ez a létszámkimutatás azonban több, egy hónappal korábbi adatot is tartalmaz, így teljesen megbízhatatlan, s csupán a fősereggel kapcsolatban tekinthető nagyjából pontosnak. A korábbi összefoglaló munkák (*Ramming*, *Rüstow*, *Gelich*, *Breit*) ennek alapján indulnak el, ezért adataik megbízhatatlanok. Az erdélyi hadsereg létszámát tisztázta *Gyalóky Jenő*: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (1849. jún. 19-20). *Történelmi Szemle*, 1915., utánközli *Kovács Endre*, 1979. 252-257. o. A legpontosabb kimutatást l. *Bona Gábor*, 1985. 527-528. o.

Tóth visszavonta csapatait a Ferenc-csatorna védelmére. Jellačić azonban egyelőre nem követte a rossz állapotban lévő magyar csapatokat, hanem Újvidékre sietett. Megkísérelte elfoglalni a várost és az ott lévő Duna-hídfőt, s ezáltal észak felől is elvágni a péterváradai erődöt. Az őrség azonban visszaverte a támadást. A bán ezután Tóth ellen vonult, s június 25-én Óbecsénél a Tisza bal partjára üzte a magyar csapatokat. Immáron nem volt előtte komoly akadály Szegedig. Ám Jellačić meglegedett az elért sikerekkel, s visszahúzódott a Ferenc-csatorna vonalára.⁵⁵

A Bánságban azidőtájt nem került sor komolyabb hadműveletekre. Az aradi cs. kir. várórség végre hajlandó volt tárgyalni a megadásról, s június 30-án szabad elvonulás fejében átadta a várat az ostromló seregnek. Ezután a Vécsey Károly vezette V. hadtest minden energiáját Temesvár bevételére fordíthatta. Noha az ostromsereg létszáma alig haladta meg az ostromlottakét, július közepére az erőd körül szoros magyar ostromzár jött létre.⁵⁶

A Vág-menti hadjárat

Görgei még Buda bevétele után, 1849 május 25-én Bayer József ezredes, vezérkari főnök vezetésével létrehozta a Központi Hadművelési Irodát (KHI), mely előbb Esztergomban, majd Tatán tartózkodott, s onnan adta ki utasításait. Feladata az volt, hogy a főszereg meglehetősen hosszú vonalon állomásozó hadtesteinek műveleteit koordinálja.⁵⁷ Az intézmény helyzete sajátosnak mondható, hiszen egy ezredes diszponált többnyire tábornokok vezette hadtestekkel. A főszeregnek azonban volt egy kisebb csoportosítása is, amelybe a Rába-vonalon álló VII. hadtest és a komáromi várórség, a VIII. hadtest tartozott. Ennek Klapka György vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka személyében külön főparancsnoka volt. A VII. hadtesttől délre állt fel a Kmety György vezette 15. hadosztály, amely nem tartozott Klapka parancsnoksága alá. Klapka korábban a II. és III. hadtest felett is rendelkezni akart, de azt Görgei megakadályozta. Klapka és Bayer között állandó hatásköri összeütközések voltak, hiszen Bayer a főszereg minden seregtete felett diszponálni óhajtott, Klapka viszont gyakran ellenkező utasításokat küldött Poeltenberg vezérőrnagynak, a VII. hadtest parancsnokának. Klapka június 14-én követelte, hogy az alá rendelt seregtestekkel se Bayer, s más ne rendelkezzen.⁵⁸

---

⁵⁵ *Olchváry Ödön* 189-208. o.; *Irmédi-Molnár László* 119-128. o.; *Gyalóky*: Adalék 266-270. o.; KLÖM XV. 489-490. o.; *Thim József* 1. 406-409. o.; *Böhm – Farkas – Csikány* 166. o.

⁵⁶ [*Hirschfeld, Karl*.:] Die Belagerung von Temesvar im Jahre 1849. (Tagebuch von 107 Tagen.) Temesvar, 1849. 2., jav. kiadása uo., 1850.; [*Ambrózy Lajos*.:] Temesvár im Jahre 1849. Während der Belagerung geschrieben. Wien, 1850.; Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1853 für die tapfere Vertheidigung der Festung im Jahre 1849. Temesvár, [1853.]; *Csikány Tamás*: Temesvár ostroma 1849-ben. HK 1996/1. 44-88. o.; *Hermann Róbert*: Temesvár ostroma – kívülről és belülről, akkor és utólag. *Fons*, 1995/3. 351-373. o.

⁵⁷ Az erről szóló intézkedést közli *Asbóth Lajos* I. 200-203. o.

⁵⁸ HL 1848-49. 32/572., 33/22.; MOL Görgey-lt. b/4. fasc. (Görgei – Klapka, 1849. jún. 16.), b/15/1. fasc. (Klapka – KHI, 1849. jún. 15.), b/44. fasc. (Bayer – Görgei, 1849. jún. 18.), az utóbbi hármat magyar fordításban közli *Görgey István* II. 489-495. o.

Június közepén a Poeltenberg vezette VII. hadtest jobbszárnyának biztosítására küldött Kmety György önálló hadosztálya Pápára érkezett. Kmety ekkor határozta el, hogy megpróbálja megsemmisíteni a cs. kir. hadsereg jobbszárnyán, Csornánál álló Wyss-féldandárt. A támadás azzal kezdődött, hogy Poeltenberg megtámadta az Öttevénynél álló cs. kir. előőrsöket, s elűzte azokat. Ezt követően Zámბelly Lajos ezredes, a hadtest vezérkari főnöke Enesén át Kónyra nyomult előre, ahonnan kivetette az ott lévő cs. kir. csapatokat. Ezalatt Kmety a Csornán állomásozó Wysst támadta meg és súlyos vereséget mért rá; az ütközetben maga Wyss is elesett. A siker még fényesebb lehetett volna, ha a cs. kir. utászok néhány nappal korábban helyre nem állítják a Csornáról Bősárkány felé vezető töltés hídjait. Az ütközet azzal az előnnyel is járhatott, hogy meggyorsítja a cs. kir. csapatok remélt átcsoportosítását a Duna jobb partjára, s ezzel megkönnyíti a Vág mentén tervezett magyar támadás sikerét.⁵⁹

Haynau tábornagy, a cs. kir. csapatok újdonsült parancsnoka azonban különbözött elődeitől; mind a hadmozdulatait túlkombináló Windisch-Grätzől, mind az aggodalmaskodó Weldentől. Annak ellenére, hogy csapatait június 9-én Patánál, 13-án Seregakolnál és Aszód-pusztánál, 14-én Seregakolnál és Vásárútnál, 15-én pedig Patánál és Sopornánál újabb kudarcok érték, nem esett kétségbe. A csornai ütközet után a Duna-jobbparti cs. kir. erők parancsnokai, az egyébiránt merészségéről ismert Schlik altábornagy, s a III. hadtest ideiglenes parancsnoka, Burits altábornagy vissza akartak vonulni, mire Haynau kioktatta őket: a katonáknak, ha ágyúörgést hallanak, nem az a dolguk, hogy visszavonuljanak, hanem hogy a csatazaj irányába siessenek.⁶⁰

A jó kezdetet azonban nem követte hasonló folytatás. Ennek egyaránt voltak személyi és stratégiai okai. A tavaszi hadjárat és Buda ostroma után a főszereg hadtestparancsnoki karában jelentős változások következtek be. Az I. hadtestet Klapka György vezérőrnagytól Nagysándor József vezérőrnagy, korábban a III. hadtest, majd a főszereg lovassági parancsnoka vette át. Damjanich János helyére Knezić Károly, a III. hadtest korábbi hadosztályparancsnoka került. Nagysándorból Klapka stratégiai, Knezićből Damjanich taktikai merészsége és kezdeményezőkézsége hiányzott. Egy jó hadtestparancsnok alatt mindketten alkalmasak voltak a kiadott parancsok teljesítésére, de az önállóságnak a csírája sem volt meg bennük. A tavaszi hadjáratban mind öntevékenységgel, mind hadászati tehetségével kitűnt Aulich Lajos helyére a II. hadtest élére Asbóth Lajos ezredes került. Asbóth bátor és kockáztató katona volt, de hiányzott belőle Aulich stratégiai tapintata. Gáspár András a VII. hadtest élén Poeltenberg Ernő ezredes váltotta fel. Poeltenberg Buda ostroma alatt Győrben és a Rába-vonalon állomásozott hadtestével, s nagy önállóságot igénylő feladatát, a szemben álló cs. kir. főszereg foglalkoztatását és lekötését kiválóan ellátta. Görgei önálló hadtestté akarta fejleszteni Kmety György ezredesnek a VII. hadtestről leválasztott hadosztályát is. Kmetyről nagyjából azt mondhatjuk el, amit Nagysándorról és Knezićről: hadosztályparancsnokként kitűnően megállta a helyét, ám a hadtestparancsnoki beosztás

⁵⁹ Markó Árpád – Balázs József: A csornai ütközet 1849. június 13. HK 1960/1. 201-209. o.; Király Iván: Az 1849. június 13-án lezajlott csornai ütközet krónikája. H. és é. n.; Huszár János: Kmety tábornok 1849-es dunántúli hadjárata. Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok, V. Veszprém, 1978. A hadijelentést közli Bőhm – Farkas – Csikány 158. o.

⁶⁰ KA AFA Krieg in Ungarn. Karton 1877. III. Armeekorps unter Schwarzenberg, später Ramberg. 1849-6-98. Fogalmazvány. uo. Karton 1834. Hauptarmee unter Haynau. 1849-6-241.

meghaladta képességeit. Kimerültek-e a magyar tisztikarban a gyors előrejutás és az ebből fakadó öntevékenység jelentette tartalékok? Úgy tűnik, a rangviszonyok alakulása miatt immár olyan csoport jutott hadtestparancsnoki beosztásokba, amely nem tudta megfelelően ellátni feladatát. A szabadságharc hátralévő hónapjaiban már csak egy komolyabb hadvezéri tehetség tűnt fel az őket követő gárdában: a III. hadtest parancsnokságát június 20-án átvett Leiningen-Westerburg Károly. A dolgot tovább bonyolította, hogy a tavaszi hadjáratban a csapatokat „testközelből” irányító Görgei a hadügyminiszteri és fővezéri tiszttal együttes betöltése miatt nem tudta személyesen irányítani a hadműveleteket, s a központi irányítás feladatát betöltő Központi Hadművelési Iroda a hadművelési terület jelentős kiterjedése miatt képtelennek bizonyult arra, hogy rugalmasan reagáljon a hadjárat során felmerülő problémákra.

Mindezt bonyolította, hogy a magyar hírszerzésnek fogalma sem volt az ellenséges erők elosztásáról és súlypontjairól. A Központi Hadművelési Iroda feladatát képező hadászati felderítéshez hasonlóan rossz volt az egyes hadtestek harcászati felderítése is. Végül pedig a főserg a délvidéki hadihelyzet alakulása, Perczel kátyi veresége miatt nem kapta meg az ígért erősítéseket, s így helyi túlsúlyt sem igen tudott képezni a támadás során. A csapatokat az 1848 őszen kitört kolerajárvány és más betegségek is tizedelték. Így pl. a II. hadtest létszáma még a támadás megkezdése előtt 10 nap alatt 10 százalékkal csökkent.⁶¹

A magyar csapatok arcvonala bányavárosoktól a Vág-mentén lefelé Komáromig, illetve a Csallóközön és a Rába-vonal mentén Marcaltőig terjedt. A bányavárosokat Görgey Ármán őrnagy kb. 2700 főnyi különítménye őrizte, Nyitra környékén Horváth János alezredes 1300 főnyi különítménye állott. Az I. hadtest 7400 embere Mocsonok, Ürmény és Komjáti környékén foglalt állást; az Érsekújvárig tartó szakaszt a III. hadtest 9200 katonája őrizte. Ettől délre a II. hadtest 8600 katonája biztosította a Komáromig terjedő arcvonalszakaszt. A Csallóközben a komáromi várórség 4000 főnyi hadosztálya tartotta megfigyelés alatt a cs. kir. csapatokat. Ez utóbbi tartotta az összeköttetést a Győrben és környékén álló, kb. 9200 főnyi VII. hadtesttel. A magyar arcvonal legdélibb pontján, Marcaltő környékén a Kmety-hadosztály 5100 katonája állomásozott. A támadó hadsereg tehát kb. 47 500 főt számlált; a komáromi várból később kivont újabb 3400 főnyi csapattal együtt ez az erő megközelítette az 51 000 főt. Az arcvonal végpontjai között azonban légvonalban is 150 kilométer volt a távolság, a valóságban pedig legalább 250 kilométerrel kellett számolni.⁶²

A támadásra Görgei és Bayer a Duna bal partját, a Vág-mentét tartotta alkalmasnak. A tagolt terepen ugyan nehéz volt az előnyomulás, de az ellenség sem érvényesíthette számbeli fölényét. A bal parti előretörés ugyanakkor a jobb parti cs. kir. csapatok visszahúzódását eredményezhette volna. (1849 április végén – május elején Welden is ettől tartott). A haditerv meglehetősen bonyolult volt és szoros együttműködést feltételezett az egyes hadtestek és különítmények között. A támadást a II. hadtestnek kellett megkezdenie. Feladata szerint, Gutánál átkelve, Pusztá-Aszódnál hidat kellett vernie a Kis-Dunán, majd a Kis-Duna és a Vág közötti területen előnyomulva,

---

⁶¹ Hermann Róbert, 1992. 233-234. o.

⁶² A létszámokra l. Berkó István, 1929. 792-795. o.; Hermann Róbert, 1996. 92. o.

Farkasdnál és Negyednél a Vágon. Ennek megtörténtével a III. hadtest is átkel a Vágon, s a két hadtest Galánta felé nyomul előre. A támadó hadoszlop balszárnyát a Csallóköz felől a VIII. hadtest Kosztolányi-hadosztályának kellett biztosítania. Az I. hadtest feladata az volt, hogy Sempténél és Szerednél foglalkoztassa az ellenséget, s így akadályozza meg az ott álló cs. kir. dandárok lehúzóását a délebbre állók megsegítésére.⁶³

A haditerv nem mondható szerencsésnek. A tervet kidolgozó Központi Hadműveleti Iroda munkatársai nem voltak tisztában a Vág-menti terepviszonyokkal, azzal, hogy a Vág és a Kis-Duna közötti terület mocsaras, s így az egyes községek között csak töltéseken lehet közlekedni. A másik probléma az volt, hogy a támadás kezdeti szakaszában minden teher a II. hadtestre nehezedett: ha nem sikerül visszaüznie a Királyrévnél és Zsigárdnál álló ellenséges csapatokat, a III. hadtest télen marad.

Asbóth Lajos ezredes június 16-án az utasításoknak megfelelően támadásba kezdett. Csapatai elfoglalták Zsigárdot és Királyrévet, illetve Negyedet, ám a felfejlődő ellenséges túlerő elől kénytelenek voltak visszavonulni eredeti állásaikba. A hadtest egy különítménye azonban Negyednél hidat vert a Vágon, s azt a vereség után is tartotta. A III. hadtest mindvégig nem mozdult, noha Knezićet alvezérei is biztatták a föllépésre. Az I. hadtest ugyan megtámadta a Semptén, tehát a Vág bal partján elsáncolt cs. kir. csapatokat, de a lagymatag támadás súlyos kudarccal végződött. A Csallóközben álló Kosztolányi-hadosztály előnyomult ugyan Patasig, de aztán, mint aki jól végezte dolgát, meg is állt.

Görgei a kudarcról értesülve elhatározta, hogy megismétli a támadást. A Központi Hadműveleti Iroda utasításai lényegében megegyeztek a június 16-ára kiadottakkal. A támadás támogatására a Csallóközbe rendelték a VIII. hadtest egy újabb hadosztályát is. Asbóth ismét kiválóan teljesítette feladatát. Csapataival elfoglalta Királyrévet, Zsigárdot, majd több roham után Peredet is. Knezić ismét késve jelent meg a csatatéren, így a magyar támadás Pered és Alsószeli vonalán kifulladt. Nagysándor tábornok az I. hadtesttel csupán erőtlően tüntetést intézett Sempte ellen, majd visszavonult állásaiba. A Csallóközben Klapka tábornok a VIII. hadtest csapataival Vásárút ellen nyomult, de Nyárasdnál vereséget szenvedett, s kénytelen volt visszavonulni a puszta-aszódi és gútai hidak fedezésére. Görgeit a félsiker, s főleg Knezić tétlensége olyannyira felbosszantotta, hogy leváltotta a tábornokot a III. hadtest éléről. Haragja azonban Asbóthra is lesújtott, s az egyetlen, feladatát teljesítő hadtestparancsnokot is elmozdította. Knezić helyét Leiningen-Westerburg Károly ezredes, Asbóthét Kászonyi József ezredes vette át. Görgei akkor már értesült arról is, hogy másnapra a cs. kir. csapatok támadása várható. Klapkát arra utasította, hogy minden áron biztosítsa a puszta-aszódi hidat, Nagysándort pedig, hogy erőszakolja ki az átkelést Szerednél. A II. és III. hadtest feladata az ellenséges támadás bevétele és visszaverése volt.

A Poeltenberg vezette VII. hadtestnek meg kellett akadályoznia, hogy a Duna-jobbparti cs. kir. erők erősítéseket küldjenek a Csallóközbe, ezért június 20-án Moson és Hédervár felé hajtott végre erőszakos felderítést. Csapatai kiűzték az ellenséget a lébényi cukorgyárból és Barátföldről, s miután a Mosonban tartózkodó ellenséges erők

---

⁶³ A diszpozíciót l. HL 1848-49. 32/584., a.

gyalogsága felfejlődött, visszavonult korábbi állásaiba. Poeltenberg tehát eleget tett feladatának, de ez is kevés volt ahhoz, hogy a magyar támadás kudarcát megakadályozza.

Haynau ugyan már június 19-én megkezdte csapatai átcsoportosítását a Duna jobb partjára, de éppen mozdulatainak leplezésére szükségesnek vélte a Vág-menti magyar ellentámadás erőteljes visszaverését. Ezért a II. és IV. cs. kir. hadtestet, valamint a Panyutyin altábornagy vezette orosz hadosztályt Görgei ellen rendelte. A II. cs. kir. hadtest feladata a csallóközi magyar erők foglalkoztatása, illetve a Wohlgemuth vezette IV. hadtest támogatása volt. A Szerednél álló cs. kir. csapatok lerombolták a Sempte és Szered közötti hidat, s a főoszlop támogatására siettek. A Panyutyin-hadosztálynak a cs. kir. IV. hadtest balszárnyán kellett előnyomulnia. Wohlgemuth fő célja a magyar visszavonulás elvágása volt, s ezért csapatai egy részével elfoglalta Királyrév községet, amelyen keresztül a magyar zöm visszatérhetett a puszta-aszódi hídhöz. A magyar jobbszárny éppen támadott, amikor Görgei az erről szóló hírt megkapta. A magyar II. hadtest csapatainak sikerült visszavenniük a községet, de közben az orosz és osztrák erők bevették Peredet, majd Zsigárd kiürítésére kényszerítették a magyar III. hadtestet. Nagysándor ismét nem mozdult, észre sem vette, hogy egyetlen ellenséges katona sem akadályozza immár a Vág átlépésében. Zsigárd feladása után Görgei elrendelte a visszavonulást. A III. hadtest Negyednél, az I. hadtest Puszta-Aszódnál, majd Gutánál kelt át.⁶⁴

Az orosz beavatkozás kezdete

A hadjárattal egyidőben megkezdődött az észak-magyarországi orosz invázió. Június 15-én Rüdiger lovassági tábornok III. hadteste, 17-19. között a Paszkevicz tábornagy vezette II. és IV. hadtest lépett magyar földre. Az észak-magyarországi hadsereg akkor a IX. hadtestből, a lengyel légióból és Kazinczy Lajos ezredes önálló hadosztályából állott. Utóbbi Máramaros, Ung és Bereg megye területén táborozott, s a következő két hónapban egyetlen alkalommal, július 28-án Klimecnél került tűzbe.⁶⁵ Az északi hadsereg élén éppen azokban a napokban került sor parancsnokváltásra: a május 20-i haditeranggal és Görgei hadügyminiszteri és főparancsnoki beosztásával elégedetlen Dembińskitől József Wysocki vezérőrnagy vette át a parancsnokságot. Wysocki az egyetlen lehetséges taktikát alkalmazta az orosz áradattal szemben: időről időre megállította csapatait, s ezzel az orosz fővezért csapatai szétbontakoztatására kényszerítette, hogy lassítsa előnyomulását. Az utóvédí utközetekben rendre vereséget szenvedett, de így is két hétig tartott, amíg az oroszok elérték az Alföld északi peremét.⁶⁶

---

⁶⁴ A Vág-menti hadjáratra I. *Asbóth Lajos* I. 68-69. és 165-215. o.; *Hermann Róbert*: A 47. honvédszászlóalj története; ill. *Hermann Róbert*, 1992. (In:) *Molnár András* (szerk.): A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalaegerszeg, 1992. 164-169. és 233-241. o.; *Kedves Gyula* 9-19. o.; *Szandai Sréter István*: Görgey Vág-menti hadműveletei 1849. június hóban. *Magyar Katonai Közlöny*, 1910. 1-15. o.; *Görgey Artúr* II. 143-185. o.; *Hermann Róbert*: Mindig az első között. Poeltenberg Ernő honvédtábornok élete. Budapest, 1997. 89. o.; *Bóhm – Farkas – Csikány* 159-166. o.

⁶⁵ Kazinczy-ho. 246-252. o.; *Pásztor Emil* 66-82. o.

⁶⁶ *Wysocki* 77-81. és 193-197. o.; *Lázár Vilmos* 168-170. o.; *Bóhm – Farkas – Csikány* 167-170. o.

A magyar félnek váratlan szövetségese (és ellenfele) is támadt. Az elmúlt év nyarán az országot elérte kolera a nyár folyamán újult erővel támadt fel, s komoly gondokat okozott az orosz fővezérletnek.⁶⁷ (Az orosz intervenció hadsereg teljes veszteségének 60 %-a a kolerás megbetegedésekből származott). A járvány és az élelmezési nehézségek miatt az orosz fővezér megállította az előnyomulást és egy hadtestet a Tiszántúlra küldött élelemszerzésre. Egy 18 000 főnyi orosz hadosztály közben a bányavárosokat szállta meg. Paszkevicz július 8-ig Miskolcon maradt, s csak július közepén kezdett újabb hadműveletekbe.

Az erdélyi hadjárat első szakasza

A magyar védelem esélyei a számarányokat tekintve Erdélyben voltak a legjobbak, hiszen az intervenció erők csekély létszámfölényét a belső hadászati vonal előnyei kiegyenlíthették. A zarándi dandár 1849 májusi abrudbányai vereségei után azonban ismét fellángolt a román fölkelés, a gyulafehérvári erőd továbbra is a cs. kir. csapatok kezén volt. Bem 1849. május 23-án értesült Hatvani második vereségéről. Utasította Kemény Farkas ezredest, hogy kezdje meg hadműveleteit a román fölkelők ellen: feladatául azt szabta, hogy verje szét és szorítsa őket a Topánfalva mögötti természetlen vidékre úgy, hogy ott ne juthassanak élelmiszerhez.

A hadműveletek azonban nem hozták meg a várt sikert. Kemény Farkas csapatai június 11-én elérték Abrudbányát és visszaverték a román felkelők támadását. Kemény megkísérelte Iancu főhadiszállásának, Topánfalvának bevételeit is, de a románok olyan jól megerősítették a falu környékét, hogy a hadsereg el sem tudott jutni odáig. Az élelmezési nehézségek lehetetlenné tették a huzamosabb ideig tartó hadműveleteket. Kemény fegyverletételre szólította fel Iancut, de ezzel csak azt ismerte el, hogy saját erejét nem tartja elégnek a román felkelés leverésére. Június 16-án kénytelen volt kiűriteni Abrudbányát, s Gyulafehérvár felé indulni. Keménnyel egyidőben a kolozsvári és a gyulafehérvári hadosztálynak is támadnia kellett volna. A nehezen járható területen azonban nem sikerült összehangolni a kiindított alakulatok mozgását, így a magyar csapatok csak néhány taktikai sikert értek el.

A havasi hadjárat minden komolyabb eredmény nélkül véget ért. Június második felében Bánffyhunyadi és Kolozsvár irányából a magyar csapatok tettek újabb kísérletet a havasokba való behatolásra, de minden eredmény nélkül. Július elején a havasok körül tanyázó csapatok Bem parancsára összpontosított támadásra készültek. A támadást rövidesen lefűjték; a csapatokra nem a kisebb veszélyt jelentő románok, hanem az oroszok ellen volt szükség. A hadjárat elhalasztására vonatkozó utasítást azonban a Vasvári Pál vezette Rákóczi-szabadcsapat és a hozzá csatlakozó alakulatok már nem kapták meg. Így július 5-6-án Marisel (Havasnagyfalu) térségében a csapat a román felkelők gyűrűjébe került és vereséget szenvedett. Az ütközetben Vasvári is elesett.

---

⁶⁷ A kolerára I. Fazekas Csaba: Egy „elfelejtett” pandémiáról. Az 1848-1849-es kolerajárvány és a szabadságharc. (In:) Fazekas Csaba (szerk.): Társadalomtörténeti tanulmányok. Studia Miskolciensia 2. Miskolc 1996. 306-313. o.

Bem valószínűleg azért nem szüntette meg a havasok cernírozását, mert a románok erejéről szóló becslések őt is aggasztották. Így aztán az orosz intervenció idején sem a dévai, sem a kolozsvári hadosztály nagyobb részére, sem pedig a gyulafehérvári ostromseregre nem számíthatott. Így legalább 10 000 emberrel kevesebbet állíthatott szembe a betörő orosz és osztrák hadsereggel. Mégpedig éppen a legharcedzettebb csapatai hiányoztak, hiszen azok a Temesközben, a havasok és Gyulafehérvár körül állomásoztak. További problémát jelentett, hogy hadosztályparancsnokai között egyetlen valamirevaló katonai tehetség sem akadt. Többségük kiváló zászlóaljparancsnok volt, de 4-5000 ember irányítása és kiterjedt területek védelme meghaladta a képességeiket. Az erdélyi hadsereg jelentős része helyi kiegészítésű csapatokból állt, s ez az első kudarcok után tömeges szökésekhez vezetett.⁶⁸

A Bem rendelkezésére álló négy hadosztály (székelyföldi, brassói, nagyszebeni és besztercei) alakulatainak kétharmada újoncokból állt. Bem látta, hogy ha csapatait egyetlen helyen vonja össze, könnyen megsemmisítő vereséget szenvedhet, s ezért úgy döntött, hogy egyenként veti harcba hadosztályait; így szándékozta megakadályozni, hogy az orosz és osztrák csapatok, Erdélyből kijutván, a magyarországi csapatok hátába kerüljenek. Másik célja saját hadműveleti bázisának, a Székelyföldnek megóvása volt.

Az orosz támadás sikeresen indult. Június 19-20-án Lüders főereje súlyos harcban áttört a Tömösi-szoroson, szétverte a szorost védő brassói hadosztályt, s még aznap megszállta Brassót. Az ütközetben maga a hadosztályparancsnok, Kiss Sándor ezredes is súlyos sebesülten fogságba esett. Brassó elfoglalását követően Lüders egy 9000 főnyi dandárt küldött a Székelyföldre, amely június 23-án Prázsmár és Kökös között meg is verte a székelyföldi hadosztály egy részét, ám támadását befejezve csupán megfigyelő feladatokat látott el. Lüders ezután megindította csapatait Nagyszeben felé, hogy a várost, s vele a Vöröstoronyi-szorost megszeresse. A Clam-Gallas vezette cs. kir. hadtest ugyanis ezen a szoroson készült betörni Erdélybe.

Július 2-án azonban a Gál Sándor ezredes vezette székelyföldi hadosztály Kökös és Uzon között megütközött Hasford orosz tábornok hátrahagyott csapataival, s bár győzni nem tudott, Lüders a támadás hírére visszafordult Brassó felé. Az ütközetben esett el Gábor Áron őrnagy, a legendás székely ágyúöntő, a székelyföldi hadosztály tüzérparancsnoka.

Június 21-én a Borgói- és a Radnai-szorosokon át megindult a Grotenhjelm vezette orosz hadosztály támadása is. A védelmet irányító Dobay József alezredes két vereség után feladta Besztercét és egészen Désig vonult vissza. Grotenhjelm azonban az utasításoknak megfelelően nem követte Besztercén túlra. Június 24-én azonban megérkezett Bem és átvette a hadosztály parancsnokságát. Megszállta Besztercét, majd június 27-én Jádnál megtámadta Grotenhjelmet. Grotenhjelm visszaverte a támadást, majd 28-án Szeretfalváig űzte a magyar sereget. A győzelem után azonban visszatért a Borgói-szoros előterébe, s így Bem július 1-én ismét megszállhatta Besztercét. Grotenhjelm híreket kapott Kazinczy Lajos Máramaros megyében lévő hadosztályáról, s

---

⁶⁸ Az 1849 nyári erdélyi hadjáratra általában l. *Gyalókey Jenő*: Bem. *Magyar Katona Közlöny*, 1922. 485-517. o.; *Gyalókey Jenő*: Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán. Budapest, é. n.; *Kovács Endre*, 1955. 533-614. o.; *Kovács Endre*, 1979. 237-317. o. Ezekre a munkákra a továbbiakban részletesen nem hivatkozunk.

attól tartott, hogy az esetleg a hátába kerülhet, s elvághatja őt Bukovinától. Lüders utasításán kívül ez is magyarázta óvatosságát.⁶⁹

A hadjárat első szakasza tehát nem döntött el semmit. A magyar főszereg és a déli hadsereg támadási kísérlete kudarcra végződött. Az orosz haderő mindenütt átlépte a Kárpátok vonalát. Ugyanakkor a hadászati kezdeményezés még nem került ki a magyar fél kezéből. Erdélyben a magyar csapatok mindenütt vereséget szenvedtek, de a hét hadosztályból csupán egy semmisült meg, s az orosz haderő két hét elteltével is csak a határszéli területeket szállta meg.

Komárom, vagy Szeged?

A Vág-mentén indított magyar támadás kudarcra után Görgei úgy látta, hogy a magyar hadsereg egy újabb támadáshoz ilyen hosszú vonalon „vezetők dolgában is” gyenge.⁷⁰ Ezért a fővárosba utazott, hogy az újabb haditervről tárgyaljon. A június 24-én tartott minisztertanácson a támadás kudarcát az alvezérek és a felderítés hibáinak, illetve az orosz csapatok beavatkozásának tulajdonította. Ettől függetlenül úgy vélte, van még remény arra, hogy a magyar sereg megőrizze a hadászati kezdeményezést.

Másnap, június 25-én jelentés érkezett Wysocki vezérőrnagytól, az északi hadsereg parancsnokától. Wysocki közölte, hogy mindössze 8000 embere van, vele szemben pedig legalább 40 000 orosz áll, akiket képtelen feltartóztatni; igyekszik ugyan minél lassabban visszavonulni, de semmi jót nem ígérhet. Wysocki alaposan alábecsülte az északi orosz erőket, hiszen ott kb. 120 000 fő tört be Magyarországra. Június 22-én már arról számolt be, hogy az orosz főoszlop 60 000-re tehető, a Felvidékre betört erők együttes ereje pedig 120 000 fő.⁷¹

Wysocki ezután azt az utasítást kapta, hogy vonuljon vissza a Kassa-Miskolc vonalon, s utóvédharcokkal igyekezzék lassítani az oroszok előnyomulását. Bemtől megjött a jelentés, hogy az orosz hadsereg betört Erdélybe is. Azzal a sok rossz mellett végre érkezett egy jó hír is: Vécsey Károly tábornok jelentette, hogy az aradi cs. kir. helyőrség hajlandó tárgyalni a vár átadásáról, s ezért felhatalmazást kért a tárgyalásokra.

Június 26-án összeült a minisztertanács. A testületnek a követendő haditervről kellett döntenie. Görgei előterjesztésének lényege a következő volt: Mivel nincs lehetőség arra, hogy minden fronton támadjanak, illetve sikeresen védekezzenek, kétfelé kell osztani a csapatokat. Az egyik csoportosítást Komárom környékén kellene egyesíteni; ez volna a főszereg, tehát az I., II., III. és VII. hadtest, a VIII. hadtest Komáromból kikülönített dandárai, a Kmety-hadosztály, illetve Görgey Ármán, Horváth János és Beniczky Lajos hadoszlopai. A Wysocki-féle IX. hadtest feladata továbbra is az orosz főerő feltartóztatása lett volna. A másik csoportosítást a bácskai és bánági magyar erők alkothatnák az erdélyi hadsereggel és Kazinczy Lajos önálló hadosztályával, a Tisza mentén, Nagyvárad központtal. Feladata a Tisza-vonal védelme és a Bánág

---

⁶⁹ *Gyalóky Jenő*, 1937. 1-65. o.; *Cséffalvay István*: A beszercevidéki harcok (1849. jún. 20-29.) orosz forrás nyomán. HK 1934. 82-89. o.

⁷⁰ L. erre Bayerhez intézett jún. 22-i levelét, magyar fordításban közli *Görgey István* II. 563. o.

⁷¹ *Wysocki* 193-195. o.

megtisztítása volna. A kormánynak választania kell, hogy Komáromba, vagy Nagyváradra települ. Ha Nagyváradra megy és Bem oltalma alá helyezi magát, akkor nevezzen ki egy három kormánytagból álló bizottságot Görgei serege mellé, amely teljhatalommal rendelkezik pénzkibocsátásra és a hadsereg ellátásához szükséges rendeletek megtételére.

A kormány költözésébe Kossuth nem egyezett bele. Görgei azt is javasolta, hogy az orosz főerő mozgását lassítandó, tárgyalni kellene az oroszokkal. Kossuth fölvetette azt is, hogy Bemet kellene kinevezni fővezérré. Görgei kijelentette: kész Bem alatt is szolgálni, de kétféle, hogy az adott pillanatban megvalósítható volna a teljes összpontosítás. A minisztertanács végül kétközpontú koncentráció mellett döntött; a leglényegesebbnek az Ausztria elleni támadást ítélte.

Az összpontosítás „leggyengébb láncszeme” a IX. hadtest volt. Június 27-én azonban kellemetlen hír érkezett Wysockitól: az oroszok 18 000 főnyi lovassága miatt nem mer támadni, mert csapatait legázolhatják. Wysocki visszavonulása azzal fenyegetett, hogy az orosz főerő még a tervezett összpontosítás előtt eléri az Alföldet. Kossuth még aznap kijelentette, hogy szerinte csak az összes erő gyors, Bem fővezérsége alá rendelése mentheti meg az országot. Ha ez nem történik meg, az orosz főereg egy héten belül Pesten, vagy ami még rosszabb, a főereg hátában lehet. Június 28-án Kossuth kérte Wysockit, legalább azt próbálja meg elérni, hogy az orosz hadsereg két hétnél előbb ne érhesse el Gödöllőt. Ha ez sikerül, meglehet, hogy Bem győz Erdélyben és kijön onnan, vagy Vetter megveri Jellačićot és felvonul az oroszok ellen.

Katonai szemponból a komáromi haditerv a lehető legjobb volt. Komárom a Habsburg-birodalom legjobb erődítései közé tartozott. Amíg magyar kézen volt, s a magyar főereg ott állomásozott, a cs. kir. főereg sem mozdulhatott el onnan, hiszen elvonulása esetén azzal kellett számolnia, hogy a magyar főereg Bécs felé tör előre. A komáromi összpontosításnál a magyar erőknek – figyelembe véve az orosz főerők mozgását – kb. két hétig lett volna arra, hogy megpróbáljanak vereséget mérni Haynau seregére. Az orosz, illetve a cs. kir. főerők az összpontosítást nem tudták zavarni, hiszen az átcsoportosításokat a Duna bal partján is végre lehetett hajtani. Hála a Szolnok-Pest-Vác közötti vasútvonalaknak, a csapatokat vasúton is lehetett mozgatni. Komáromnál a vár raktárkészletei, a Dunántúlról és a Felvidékről beszerezhető készletek lehetővé tették a hadsereg ellátását.⁷²

Görgei június 27-én elutazott a főereg parancsnokságának átvételére. Híreket kapott ugyanis arról, hogy Győr térségében a cs. kir. főereg támadásra készül.

A június 14-16-i hatásköri összeütközést követően a Központi Hadműveleti Iroda csak a június 20-21-i Vág-menti támadás előtt küldött – általánosságban mozgó – utasításokat a VII. és VIII. hadtestnek, illetve a Kmety-hadosztálynak. A Győr védelmével kapcsolatos intézkedések megmaradtak Klapka, illetve vezérkari főnöke, Szillányi Péter őrnagy kezében. Klapka már június 23-án számolt egy Győr elleni támadással, s Poeltenberg lelkére kötötte, hogy a várost védeni kell, de nem minden áron.⁷³ Az első erősítéseket azonban csak június 26-án indította útnak, de még aznap is

---

⁷² Hermann: Minisztertanácsok 3-28. o.

⁷³ Magyar fordításban közli Görgey István II. 572. és Hermann: Győr 308-309. o.

úgy vélte, hogy a Vág-mentén Komáromhoz legközelebb álló, s valamennyi közül a leggyengébb II. hadtestnek csupán egy dandárját kell Kmety megerősítésére Pápára küldenie.⁷⁴

A főhadiszálláson tartózkodó Ludvig János főkormánybiztos is csak arról tudta Kossuthot értesíteni, hogy az osztrákok „erejüket valahol összepontosítani akarják, s bennünket túlerővel megtámadni”.⁷⁵ Poeltenberg június 24-én beküldött összesítése a felderítési adatokról mindössze 11-12 000 főnyi cs. kir. katonaságról és 54 lövegről számolt be. Poeltenberg úgy vélte, hogy csak 28-án érkeznek újabb erősítések, s ezért jó lenne még előbb támadást indítani. A jelentést megküldte a Központi Hadműveleti Irodának és Klapkának is, de egyik sem reagált a javaslatra.⁷⁶ Az erősítések útbaindítására is csak azután került sor, hogy Poeltenberg június 26-án a Központi Hadműveleti Irodának jelentette: az ellenség mindenfelől Győr felé vonul.⁷⁷

Poeltenberg szándéka az volt, hogy mindaddig tartja a várost, amíg az ígért erősítéseket meg nem kapja. Feladatát bizton mondhatjuk lehetetlennek. Ereje a VIII. hadtesttől kapott erősítéssel és a Kmety-hadosztállyal együtt 17 480 főt és 67 löveget számlált, mellyel Haynau közel 66 000 embert és 290 löveget, tehát közel négyszeres túlerőt állíthatott szembe. A magyar II. hadtest – amely egyébként a Vág-menti támadásban a legsúlyosabb veszteségeket szenvedte – június 24-én 5925 főt és 37 löveget tett ki. Ha a II. hadtest időben megérkezik, akkor sem módosíthatja érdemben az erőviszonyokat.

Kmety június 26-án délután 3 órakor Marcaltőről jelentette a Központi Hadműveleti Irodának, hogy az ellenség három oszlopban nyomul előre ellene, egyben két zászlóaljnyi erősítést kért a VII. hadtesttől.⁷⁸ Meg is kapta, közben azonban Kmety feladta a Rába-vonalat, s Pápa felé vonult vissza. Kmetyt a cs. kir. III. hadtest Schütte altábornagy vezette hadosztályának Gerstner-dandára követte, s 27-én Ihászínál, Pápától északnyugatra, vereséget mért rá. Kmety ezt követően Pápán át Székesfehérvár felé indult. Ezzel Poeltenberg ereje 12 388 főre és 50 lövegre csökkent, az ellenséges túlerő mértéke pedig ötszörösére növekedett.

Poeltenberg jól látta, hogy a várost kisebb erők is védelmezhetik, ezért csapatai nagy részét Tét és Szemere felé indította, hogy mindaddig feltartsa a Rábán átkelt ellenséges erőket, amíg a Komáromból várt erősítések megérkezhetnek. A várost azonban csak addig volt szabad tartani, amíg a dél felé kiküldött erők Ménfő és Csanak környékén állnak, máskülönben a várost védő alakulatok könnyen csapdába eshetnek. Dél körül a csataterre érkezett Görgei is, aki Poeltenberget a város védelmének irányítására küldte. Délután fél 4 körül azonban a cs. kir. csapatok Ménfő és Csanak elhagyására kényszerítették a magyar csapatokat, mire Görgei elrendelte Győr kiürítését is. A szívósan védelmezett várost a magyar csapatok az utolsó pillanatban hagyták el, s a Mészáros-úton Komárom felé vonultak vissza. A cs. kir. hadsereg 295, a VII. hadtest 483, Kmety

---

⁷⁴ Az iratokat magyar fordításban közli *Görgey István* II. 622-626., 630-631. o.; *Hermann*: Győr 313-327. o.

⁷⁵ Közli *Steier Lajos* I. 132-133. o.

⁷⁶ Közli *Hermann*: Győr 309-310. o.

⁷⁷ Közli *Hermann*: Győr 317-318., 325-327. o.

⁷⁸ Közli *Hermann*: Győr 318-320., 328-329. o.

hadosztálya 112 (más forrás szerint 197) főt veszített. Figyelembe véve az irtózatos túlerőt, meg kell állapítanunk, hogy Poeltenberg kitűnően oldotta meg feladatát. A cs. kir. csapatok ugyan birtokba vették a várost, de nyomasztó túlerejük ellenére sem tudták nemhogy megsemmisíteni, de még csak szétzilálni sem a hadtestet.⁷⁹

A vereségről először Bayer ezredes, vezérkari főnök értesítette Kossuthot. Közölte, hogy az ellenség rövid időn belül elfoglalhatja a fővárost és javasolta, hogy a kormány Nagyváradra tegye át székhelyét.⁸⁰ Ludvigh János főkormánybiztos több zaklatott hangvételű levélben igyekezett rábírní Kossuthot és a minisztereket, hogy minél előbb hagyják el Pestet, s menjenek Nagyváradra.⁸¹ Görgei Tatáról levélben közölte, hogy a kormány „gyenge és védelem nélkül van Budapesten”. Azt ajánlotta tehát, hogy „Bemmel, s a máramaros-, ung-, bereg-, bács-bánáti seregekkel a Tisza megett egyesüljön” a fősereget pedig, egy említett bizottmány kinevezése után, hagyja magára. Június 30-án újra leszögezte: „Legközelebbi jövőnkre nézve egyszerű haditervem az: itt, Komárom oltalma alatt összpontosítani minden erőt, Bem, Vetter és Kazinczyn kívül, és az osztrákokat eldöntőleg megtámadni”.⁸²

A vereség híre június 29-én érkezett meg Pestre. Kossuth egyelőre nem tartotta súlyosnak a helyzetet és közölte Bayerral, hogy a kormány csak a hadsereggel együtt távozik Pestről. A fordulatot nem a csatavesztés híre, hanem Ludvigh és Görgei június 29-i levelei, s az a hír okozta, hogy az oroszok már Nyíregyházán vannak, továbbá, hogy Józef Wysocki vezérőrnagy közölte a hadügyminisztériummal: az orosz főoszlop a jelentések szerint 62 000 főt számlál, amiért is ő seregével nem mer ütközetbe bocsátkozni, noha amíg lehet, Harsány környékén tartja magát.⁸³

Kossuth e híreket véve, minisztertanácsot hívott össze, amelyre meghívta a fővárosban tartózkodó tábornokokat is. A minisztertanács felülbírálta a június 26-i döntést, s úgy döntött, hogy feladja a komáromi összpontosítás tervét, Görgei és Bem csapatait, valamint Wysocki hadtestét Szegedre rendeli, hogy ezáltal a Jellačić elleni operációk sikerét biztosíthassa; Komáromban csak kb. 15 000 főnyi helyőrséget kell hátrahagyni.

A haditerv értelmében a győri csata után a feldunai hadseregtől elszakadt Kmety-hadosztályt Baján át a Délvidékre indították. A terv Dembińskitől származott. A döntés alkotmányosan aggályosnak minősíthető, hiszen a hadügyek irányításának legfőbb felelőse, fővezérként és hadügyminiszterként, Görgei volt. A határozat születése azért is furcsa, mert a tanácskozáson csak szolgálaton kívüli, vagy békebeosztásban lévő tábornokok vettek részt. Kossuth is érezte ezt, és fontosnak tartotta, hogy Görgei esetleges ellenkezését leszerelje. Ezért a minisztertanács úgy döntött, hogy a határozatot Kiss Ernő, Aulich Lajos és a Görgei által apjaként tisztelt Csány László miniszter vigye meg a fővezérnek. Sőt, Kiss Ernő nyílt rendeletet kapott, amely felhatalmazta, hogy ha Görgei megtagadná a határozatok teljesítését, vegye át a fővezérséget és vezesse délre a

---

⁷⁹ Hermann Róbert, 1996. 76-107. o.; *Bőhm – Farkas – Csikány* 173-175. o.

⁸⁰ Közli *Bőhm – Farkas – Csikány* 172. o. és *Hermann*: Győr 339-340. o.

⁸¹ *Steier Lajos* I. 135-140. o.

⁸² *Steier Lajos* I. 137-138. és 151-154. o.

⁸³ *Wysocki* 197-198. o.

hadsereget. Görgei megígérte a határozat teljesítését, de közölte, hogy július 3-a előtt nem tud elindulni. Ekkor egy sajnálatos félreértés következett be. Görgei június 30-án, még a küldöttség érkezése előtt írott levele, amelyben arról írt, hogy a győri vereség ellenére szándéka Komáromnál összpontosítani csapatait, később került Kossuth kezébe, mint a levonulásra vonatkozó ígéretet tartalmazó, szintén június 30-i levél. Kossuth nem vizsgálta a levelek iktatószámát, s július 1-én leváltotta Görgeit a fővezérségről.⁸⁴

A szegedi összpontosítás egyet jelentett a Dunántúl, a Felvidék és a Duna-Tisza-köze feladásával. Szegedre minden egyes seregtestnek nagyjából gyalog kellett megtennie az utat, a cs. kir. és orosz hadsereg üldözésének kitéve. A szegedi összpontosítással a magyar hadsereg egyszerre vontta volna magára az orosz és a cs. kir. hadsereg támadását. Szeged környékén nem voltak komoly erődítések, a megépítendő sáncok védhetősége jórészt a Tisza és a Maros vízállásától függött. 1849 nyarán azonban mindvégig kánikula uralkodott, s így a folyók nem jelentettek komoly akadályt az ellenség útjában. A szegedi sáncrendszer 1849 július végén is csak félig készült el, s megvédése az összpontosítottnál nagyobb erőt igényelt. A sáncrendszert meg lehetett kerülni, s ha a cs. kir. csapatok Szegedtől délre átlépik a Tiszát, s Szegedtől keletre a Marost, ki kellett üríteni.

Magyarország külpolitikai érdeke az volt, hogy a szabadságharcot minél tovább elhúzza. Ebben esetben számítani lehetett arra, hogy a nyugati hatalmak ráébrednek: az intervenció az orosz nagyhatalom terjeszkedését szolgálja, s diplomáciai, vagy katonai úton fellépnek ellene. Ezt viszont csak úgy lehetett elérni, ha a magyar hadsereg az ország minél nagyobb területeit minél tovább a kezében tartja, s látványos sikereket produkál az intervenció haderők ellen. A nyugati nagyhatalmaktól nem volt idegen a diplomáciai közvetítés gondolata, ám ahhoz idő kellett. A szegedi összpontosítás elrendelésével a magyar kormány éppen e szükséges időt pazarolta el.

A Komárom környéki harcok

Még mielőtt Görgei leváltásának híre Komáromba érkezhett volna, július 2-án Haynau csapatai megtámadták a Duna-jobbparti magyar állásokat. Haynau célja az volt, hogy a magyarokat az elsáncolt táborba szorítsa vissza, s ily módon elvágja őket a Duna jobb partján a fővárosba vezető utaktól. A támadás túl jól sikerült, az osztrák balszárnyon egy dandár elfoglalta a monostori sáncokat, a jobbszárny pedig Ószőny községet. A sáncok visszavétele nélkül az egész déli magyar sáncrendszer veszélybe kerülhetett, ám a sáncoknál is fontosabb volt Ószőny visszafoglalása. Ószőny jelentette a Budára vezető öt kulcsát, ezt tehát minden áron vissza kellett foglalni az ellenségtől, ha a fővezér tartani akarja magát ígéretéhez, s másnap Budára szándékozik indulni seregével.

---

⁸⁴ *Hermann*: Mészáros 53-55. o.; *Hermann*: Minisztertanácsok 20-24. o. Görgei leváltásának indokolatlanságát és Görgei június 30-i leveleinek sorrendjét *Katona Tamás* bevezető tanulmánya tisztázta. *Görgey Artúr* I. 77-82. o. Görgei második levelét közli *Steier Lajos* I. 145-147. o.

Haynau túlerő birtokában hajtotta végre támadását, s Görgei csak akkor számíthatott sikerre, ha valamilyen módon sikerül meggyengítenie az ellenség jobbszárnyát. Ezért a monostori sáncok visszavétele után úgy döntött, hogy az ellenség balszárnyát támadja minél nagyobb erővel. A Poeltenberg vezette VII. hadtest és a II. hadtest olyan hevességgel tört előre, hogy csaknem szétzúzta Schlik Herkálypuszta és Ács között felálló dandárait. Schlik segítségére sietett a cs. kir. főszereg mellé beosztott, egy magyar hadtest erejének megfelelő orosz Panyutyin-gyaloghadosztály, majd az Őszónyt biztosító Simbschen-lovasdandár is. Arra tartott a Wohlgemuth tábornok vezette IV. cs. kir. hadtest nagy része is. Schlik, Panyutyin és Simbschen együttesen visszavetették Poeltenberg lovasságát. Görgei érzékelte, hogy az ellenség erőinek jelentős része immár Poeltenberg lovasságát szorongatja, s ezzel az Őszónyt támadó magyar csapatok esélyei jelentősen javultak. Elhatározta, hogy a cs. kir. jobbszárnyra vonuló alakulatokat minél tovább foglalkoztatja, ezért újabb lovasrohamot intézett a cs. kir. balszárny ellen.

Görgei és Poeltenberg személyesen vezették a lovasrohamot, amelyben három (II., III. és VII.) hadtest összesen legalább 24 huszárszázada, mintegy 3000 lovas vett részt. A fővezér a centrum bal szélén rohamozó Hannover-huszárok élére állt, s kíséretét elhagyva előrevágatott. Egy halom tetejére érve azt vette észre, hogy a jobb szélén haladó, Poeltenberg vezette lovasoszlopok oldalában zöld ruhás, ellenséges dzsidasok mutatkoznak. Lekapta fehér tollas kalapját, s azzal integetve igyekezett figyelmeztetni Poeltenberget a veszélyre. Görgei egyszer csak irtózatossá ütést kapott a fejére, s érezte, hogy megsebesült. Közben a cs. kir. lovasság visszaverte a magyar támadást. A túlerejű ellenlökésből Görgei arra a következtetésre jutott, hogy az ellenség a jobbszárnyáról vont el erőket, s így a Klapka vezette magyar balszárnynak sikerült visszavennie Őszónyt. Ezért a további támadásokat szükségtelennek érezve, a jobbszárnyon a sáncrendszer mögé rendelte vissza csapatait, Őszóny azonban a magyar fél kezében maradt.

A csatában a cs. kir. és orosz csapatok 890 főt veszítettek. Magyar oldalon csak a VII. hadtest vesztesége ismert: egymaga 559 fővel számlált kevesebbet a csata után. A győzelem még jelentősebb lehetett volna, ha a Kmety-hadosztály, a fővezér utasításait követve, hátbatámadja Haynau csapatait. Kmety azonban reménytelennek ítélte a cs. kir. csapatok vonalának áttörését és Székesfehérváron át Baja felé indult.⁸⁵

A csatát követően Görgei eszméletét veszítette és július 4-ig szolgálatképtelen volt. Július 2-án, a csata után érkezett meg Komáromba Mészáros Lázár altábornagy, fővezér futára, a Görgei leváltását és Mészáros kinevezését tudató kormányzói rendelettel. A hírt egyelőre sikerült titokban tartani, de július 4-én Klapka – aki rangidősként irányította az ügyeket – tiszti gyűlést hívott össze, amelyen közölte a kormány döntését. A gyűlés résztvevői azonban „egy szájjal s lélekkel” kijelentették: „egész bizodalomuk Görgeiben pontosul”, s ezért feliratban kérték a kormányt: hagyja meg a feldunai hadsereg (az I., a II., a III., a VII. hadtest és különítményei) élén Görgeit. A kérelemmel Klapka és Nagysándor tábornok utazott a fővárosba. A július 5-i minisztertanács teljesítette a

---

⁸⁵ *Görgey Artúr* II. 207-225. o.; *Görgey István* III. 1-54. o. *Klapka György* 230-233. o.; *Katona Tamás*: Komárom, 1849. július 2-11. (In:) *Kiss Vendel* (szerk.): Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Komárom, 1994. 97-101. o.; *Kedves Gyula* 20-22. o.; *Hermann Róbert*: Merénylet a fővezér ellen? Görgei sebesülése. HK 1995/1. 88-100. o.; *Böhm – Farkas – Csikány* 179-180. o.

tisztikar kívánságát, egyben felhatalmazta a hadsereg vezetését egy újabb áttörési kísérlet végrehajtására.⁸⁶

A július 6-i komáromi haditanácson Görgei is ott volt, s a haditanács az ő javaslatára 9-ére tűzte ki az áttörés napját. Klapka azonban már másnap, 7-én, Kossuth újabb levelének hatására, a bal parton megindította Pest felé az I. hadtestet. Görgei erről értesülve lemondott, de tisztikarának kérésére visszavonta döntését. A hadtestparancsnokok rávették Klapkát az I. hadtest visszahívására és a 9-i áttörési kísérlet megtételére. A kiadott diszpozíciók késedelmes végrehajtása miatt azonban, illetve az ellenség figyelmének elaltatása érdekében Klapka 9-én és 10-én már nem mert támadni, így 11-én került sor az újabb áttörési kísérletre, amelyet Görgei sebesülése miatt Klapka vezetett.

A haditerv arra épült, hogy az elvonulásra kijelölt három (I., III., VII.) hadtest a Komáromban maradó II. és VIII. hadtest mozgósítható részével megtámadja az elsáncolt tábornagy félkörben körbefogó cs. kir. hadsereget, s Nagyigmánd irányába megkísérli elérni a győr – bicskei utat. Az áttörés után a II. és VIII. hadtest harcolva vonul vissza az elsáncolt táborba.

A csatában a VII. hadtest a magyar jobbszárnyon, az ácsi erdőben kísérelte meg a cs. kir. vonalak áttörését. Zászlóaljai háromszor is benyomultak az erdőbe, de hősies küzdelmük dacára sem értek el eredményt. Az ellenséges állás egyébként ott volt a legerősebb. Miután a magyar balszárnyon álló Nagysándor tábornok vezette I. hadtest, illetve a centrumot és a jobbszárnyat összekötő, Pikéthy Gusztáv tábornok vezette egyesített lovasság nem mutatott kellő aktivitást, sem a Nagyigmánd felé támadó Leiningen III., sem Poeltenberg VII. hadteste nem tudott áttörni. Így a magyar sereg délután 5 óra tájban visszavonult az elsáncolt táborba.⁸⁷

A feldunai hadsereg felvidéki hadjárata

Kossuth ezekben a napokban az orosz főerők megállítására érdekében felülbírált a június 29-i minisztertanács határozatait. Úgy döntött, hogy a IX. hadtest csapatait nem indítja a Délvidékre, hanem a Szolnok és Cegléd környékén szerveződő tartalék hadtest alakulataival megerősíti azokat, s az így létrehozott erővel a szolnoki vasút vonalán próbálja megállítani az orosz előnyomulást. Az így egyesült erő 26 500 főt és 49 löveget számlált. Az egyesült tiszai hadsereg parancsnokságát Kossuth Perczel Mór vezérőrnagyra bízta, s az ő utasításai alá rendelte a Tisza vonalát védő, Knezić Károly vezérőrnagy vezette, kb. 2500 főnyi, 7 löveggel rendelkező dandárt és Kazinczy Lajos 7100 főnyi, 30 löveggel rendelkező hadosztályát is. Mészáros Lázár altábornagy, a kinevezett fővezér hiába morgolódott intézkedéseinek keresztetése miatt, s hiába próbált meg rendelkezni a tiszai hadsereggel: Perczel kijelentette, hogy e hadsereg ügyeibe nem enged beleszólást. Szerencsére az orosz fővezér nem Szeged, hanem Pest felé indította

---

⁸⁶ KLÖM XV. 660-661. o. és *F. Kiss Erzsébet* 82-83. o.

⁸⁷ *Görgey Artúr* II. 226-257. o.; *Görgey István* III. 122-133. o., *Klapka György* 164-178. és 234-236. o.

csapatait, így a tiszai hadsereg július 20-ig nem került harcérintkezésbe az orosz főerőkkel.⁸⁸

A július 11-i komáromi csata után Görgei – a július 5-i minisztertanács, illetve a 6-i haditanács döntésének értelmében – július 12-13-án megindította csapatait a Duna bal partján Vác felé. A hadsereg élén haladó, Görgey Ármin alezredes vezette különítmény 15-én érte el Vácot, ahol orosz lovasságba ütközött: Paszkevics tábornagy orosz főerői ugyanis akkorra már elérték a környéket. Görgey Ármin kiszorította a városból az oroszokat, majd a beérkező I. és III. hadtest segítségével estig megtartotta állásait. A VII. hadtest, amely az utóvédet alkotta, az éjszakai órákban érkezett a városba.

Görgei azt a jelentést kapta, hogy Váctól délre és délkeletre az orosz hadsereg főoszlopa állomásozik, az áttörés lehetetlen. Elhatározta tehát, hogy nem erőlteti az áttörést, hanem kitér az orosz főereg elől, s Rétság, Balassagyarmaton, Losoncon és Rimaszombaton át próbálja elérni Miskolcot, majd onnan a Tiszát. A terv kockázatos volt, de azzal kecsegtetett, hogy sikerülhet az orosz főerőket elvonni a főhadszínterről.

Az elvonulás 16-án este 9 órakor kezdődött. Az élén a VII., középen az I. hadtest haladt; a hátvéd szerepe a III. hadtestnek jutott. Az elvonulást azonban két dolog is megzavarta. Egyrészt a sereghez csatlakozott polgári menekülők szekéroszlopa a délutáni órákban szabályosan megszállta a várost, eltorlaszolta az utakat, s ezzel minden csapatmozgást lehetetlenné tett. Másrészt az így keletkezett zavart súlyosbította, hogy az I. hadtest még az elvonulás előtt bevonta előőrseit, s egy orosz lovassapat akadálytalanul beszárguldott Vácra. Az irtózatos zűrzavarban Görgei és Leiningen-Westerburg Károly tábornok, a III. hadtest parancsnoka állította helyre a rendet. Görgey Ármin és a III. hadtest csapatai kiszorították a városból az oroszokat, majd súlyos utóvédharcok árán biztosították a többi hadtest elvonulását. Rétságnál Poeltenberg vette át az utóvéd szerepét, s késő éjjelig sikeresen tartotta magát az üldöző Rüdiger lovassági tábornok csapataival szemben. Rétság után Nagysándor váltotta fel Poeltenberget, ám az ő működésében nem sok köszönet volt. A rárosi Ipoly-hídnál az éj folyamán vaklárma tört ki csapatai között, s a hirtelen támadt visszavonulással a másik két hadtest éjszakai nyugalmát is tönkretette. A sereg még aznap éjjel egészen Losoncig vonult, ott sikerült csak rendezni a csapatokat. Szerencsére Rétság után az oroszok nem üldözték a feldunai hadsereget, így a pánik nem járt súlyosabb következményekkel. Görgei elhatározása komoly zavart okozott az orosz hadműveletekben. Paszkevics már-már közvetlen érintkezésbe került Haynau főerőivel (július 12-én Budára cs. kir., Pestre orosz csapatok vonultak be), ám hirtelen féltetni kezdte az utánpótlási vonalait. Ezért hadtesteit visszafordította, s Görgei üldözésére és bekerítésére irányította. Görgei így az intervencióerők közel egyharmadát, saját erőinek négyszeresét vonta el a főhadszínterről, s lehetővé tette, hogy a Szegednél összpontosítandó csapatok a siker reményében szálljanak szembe a cs. kir. fősereggel.⁸⁹

A hadsereg folytatta menetét Miskolc felé. Poeltenberg és Leiningen azt a feladatot kapta, hogy űzze ki Miskolcra a megszálló orosz erőket, azonban Görgei július 22-én

⁸⁸ Kazinczy-ho. 252. o.; Pásztor Emil 79-82. o.; Pribelszki János 142. o.

⁸⁹ Görgey Artúr II. 258-279. o. A váci csata legjobb leírását l. *Tragor Ignác*: Vác története 1848-49-ben. Vác, 1908. (Reprint kiadás: uo. 1998. S. a. r.: *Zomborka Márta*. Az utószót írta *Horváth M. Ferenc*). 209-278., 417-461. o.; *Pelyach István* 161-163. o.

arról értesült, hogy az oroszok kiürítették a várost. Így Poeltenberg még aznap bevonult Miskolcra. Másnap, július 23-án Görgei Harsány felé kémszemlére indította a VII. hadtest egy részét. Poeltenberg Harsánytól északra bukkant az orosz Cseodajev-hadtest Kuznyecov altábornagy vezette megerősített dandárára. A harc folyamán lassan vonult vissza a csabai állásba, s tüzéségének pontos tüze Kuznyecovot is a támadás beszüntetésére kényszerítette. Július 24-re azt az utasítást kapta, hogy amíg lehet, tartsa magát állásaiban, majd vonuljon vissza a Sajó balpartjára. Július 24-én reggel azonban Görgei azt a hírt kapta, hogy Poeltenberggel szemben az egész orosz főerő áll, ezért utasította a tábornokot, hogy azonnal vonuljon vissza a Sajó balpartjára. A parancs megérkeztekor azonban Cseodajev már meg is támadta Poeltenberget, aki ezután harcolva vonult vissza Görömbölyre, majd egy orosz bekerítő oszlop megjelenése és saját különítményeinek bevonása után Miskolcra. A város előtt az oroszok beszüntették az üldözést, s így Poeltenberg akadálytalanul vonulhatott vissza Felsőzsolcáig.

Július 25-én Cseodajev a Sajó vonalát védő III. és VII. hadtestet támadta meg. Alsó- és Felsőzsolcánál azonban ismét heves ellenállásba ütközött, s fel kellett adnia áttörési szándékát. Görgei emlékiratai szerint „mind Poeltenberg, mind Leiningen tábornokok állásaik rendkívüli kiterjedése ellenére minden ponton tartani tudta[ák] a vonala[ka]t, csapatai[ka]t mindig a kellő időben és kellő ponton vetve be; így aztán az ellenség ismételt támadásai már több órával alkony előtt véget értek”.⁹⁰ Az ütközetet követően Görgei a Hernád balpartjára vonta vissza csapatait, majd július 27-én arra a hírre, hogy az oroszok Poroszlónál átkeltek a Tiszán, gyorsított ütemben megindította hadtesteit a Tisza felé. Előtte azonban, július 28-án Gesztelynél Leiningen III. hadteste visszaverte Grabbe altábornagy különítményét. A III. és VII. hadtest Szerencsen és Zomboron, az I. hadtest Megyaszón és Legyesbényén át érte el Tokajt, ahol 29-én mindhárom hadtest átkelt a folyón.⁹¹ Görgei azért tartotta fontosnak a Sajó, majd a Hernád-vonal tartását, mert az orosz főerők létszámáról kapott téves hírek következtében azt hitte, az egész orosz főszereg vele szemben áll, s ily módon távol tarthatja azt a főhadszíntérré vált Bántól. Abban is reménykedett, hogy valahol a Tiszántúlon csatlakoztathatja magához Kazinczy Lajos ezredes Ung és Bereg megyében lévő hadosztályát. Maga Miklós cár is csodálkozott azon, „hogy Görgei Komárom elhagyása után hogyan kerülhette meg hadseregünknek előbb a jobb, aztán a bal szárnyát, hogyan tehetett ilyen hatalmas kört, hogyan teremhetett délen, hogyan egyesülhetett az ottani erőkkkel”.⁹²

Görgei elvonulását némileg megkönnyítette a tiszai hadsereg is. A váci csata hírére Mészárosnak sikerült rávennie Perczelt, hogy indítson támadást a rendelkezésére álló erővel. A haditerv szerint a hadsereg jelentős részének át kellett kelnie a Tiszán, s Tokaj környékén felvennie a kapcsolatot a Knezić- és az odarendelt Kazinczy-hadosztállyal, valamint Görgei haderejével. Az így összpontosítandó 65 000 főnyi hadseregnek aztán a Tisza bal partján kellett volna levonulnia Szeged védelmére. A támadást egy Hatvan felé végrehajtandó lovassági felderítésnek kellett megelőznie. Erre

---

⁹⁰ *Görgey Artúr* II. 310. o.

⁹¹ A Sajó és a Hernád mentén vívott ütközetekre l. *Görgey Artúr* II. 297-327. o.; *Mihail Dormidontovics Lihutyin*: Feljegyzések az 1849. évi magyarországi hadjáratról. (In:) *A magyarországi hadjárat 735-769. o.; Bóhm – Farkas – Csikány* 201-202. o.

⁹² *Kazinczy-ho.* 254-257. o.; *Pásztor Emil* 80-82. o.; *Scserbatov* 307. és 309. o.

július 20-án sor is került, s a tiszti hadsereg egyesített lovassága Turánál beleütközött Tolsztoj altábornagy két orosz lovasezredébe. A hosszú ideig döntetlenre álló küzdelmet egy orosz gyaloghadosztály megérkezése döntötte el. Az ütközetet követően Perczel nem volt hajlandó a megbeszélte támadás végrehajtására, csapataival a Duna-Tisza között Szeged felé sietett és július 29-én megérkezett a városba és környékére.⁹³

A délvidéki katonai helyzet megszilárdítása

Közben a Délvidéken is fordult a hadihelyzet. Jellačić ugyanis megelégedett Óbecsénél aratott babérjaival, s visszatért a Ferenc-csatorna mögé. Így a déli hadsereg fővezérévé kinevezett Vetter Antal altábornagynak elegendő ideje maradt a magyar csapatok újjászervezésére, s miután július 12-én Kmety György vezérőrnagy 6600 főnyi hadosztálya megérkezett Nemesmileticre, az immáron megerősödött, közel 20 000 főnyi hadtest támadásba kezdhetett. Vetter szándéka az volt, hogy a Ferenc-csatorna keleti szakaszán csupán tüntető támadásokat indít, ugyanakkor a Kmety-hadosztály Szivács térségében július 14-én átkel a csatornán, s 15-én Kulánál oldalba támadja Jellačić csapatait. Ezzel egy időben a Guyon Richárd vezérőrnagy vezette IV. hadtest arcból támadja meg a cs. kir. hadsereget.⁹⁴

Közben Jellačić is értesült arról, hogy Szabadka térségében jelentős magyar erők gyülekeznek. Mivel a Ferenc-csatorna vonalát passzív védelemre alkalmatlannak tartotta, úgy döntött, hogy megtámadja a magyar csapatokat, még mielőtt azok lendülnének támadásba. Ezért átkelt a Ferenc-csatornán, s július 14-én hajnalban Kishegyesnél megtámadta a nagyjából ott összpontosult IV. magyar hadtestet. Az éjszakai felvonulás azonban rosszul sikerült, a feketehegyi magyar előőrsök észrevették, s a cs. kir. csapatok oldalába lőttek. A bán felismerte, hogy a magyarok vonala felvonuló csapatainak oldalában húzódik. Ettől függetlenül támadott, támadásait azonban a magyarok rendre visszaverték, a szemből és oldalból kapott tűz viszont irtózatossá zúrt azokat a cs. kir. csapatok között. Sőt, Guyon ellentámadásba kezdett, s már már azzal fenyegette a bán, hogy elvágja visszavonulási útját Verbász felé. Jellačić ezért elrendelte a visszavonulást, mégpedig sürgősen, mert közben Kmety hadosztálya Kula környékére ért. A bán az a veszély fenyegette, hogy ha Kmety elűzi a kulai cs. kir. helyőrséget, s Verbászig hatol, bekerítheti a visszavonuló cs. kir. csapatokat. Kmety azonban nem sietett, amit az is magyaráz, hogy a parancs értelmében csak másnapra kellett elérnie Kulát, s csapatai aznap már közel 25 kilométert meneteltek. Így Jellačić komolyabb üldözés nélkül érte el Verbászt, s vonult onnan vissza Titelre, majd a Szerémségbe. Július 18-ára az egész hadsereg a titeli fennsíkon és környékén összpontosult.⁹⁵

---

⁹³ Hermann: Mészáros 61-69. o.; Wýsocki 90-95. o.

⁹⁴ A Vetter fővezérsége alatt végrehajtott délvidéki hadműveletekre l. *Olchváry Ödön* 209-231. o.; *Deák István* 560-586. o. Guyonra l. *Arthur Kinglake: The Patriot and the Hero. General Guyon, on the Battle Fields of Hungary & Asia.* London, 1856. és *Márkus László: Guyon Richárd.* Budapest, 1955. 106-114. o.

⁹⁵ *Godányi Ernő: Jellachich tudósítása az 1849. júl. 14-i hegyesi ütközetről.* HK 1924. 220-243. o.; *Irmédi-Molnár László* 128-133. o.; A hegyesi csata: legenda és valóság. *Üzenet*, 1994/-5-6. 287-327. o.

Kishegyes után a kezdeményezés ismét a magyarok kezébe került. Jellačić olyan súlyosnak érezte kudarcát, hogy augusztus közepéig nem merte elhagyni a Szerémséget. A cs. kir. csapatok vereségéről érkezett hírek hatására Ferenc József császár utasította Haynaut, illetve Nugent tábornagyot, hogy mielőbb siessenek a szorongatott bán segítségére. A győzelem egyben bizonyította, hogy a délvidéki hadihelyzet rendezésére a komáromi összpontosítás meghiúsítása nélkül is volt lehetőség. Július 17-én Vetter főhadiszállása már Péterváradon települt. Ott döntöttek a további hadműveletekről. Vetter előbb Pétervárad teljes felmentésére gondolt, mert az lehetővé tette volna Karlóca és Szalánkemén bevétele után a titeli fennsík kiéheztetését. A hadügyminisztérium azonban arra utasította, hogy ne a Pétervárad előtti sáncrendszer nehezen keresztülvihető áttörésével kísérletezzen, hanem próbálja meg a fennsík rohammal történő megszerzését. Július 23-án Guyon több ponton is támadást indított a fennsík bevételeire. A védők azonban a terepadottságok felhasználásával fölényesen visszaverték a rohamokat. Aznap a hadügyminisztérium utasította Vettert, hogy a IV. hadtestet indítsa Szegedre, a Duna-vonal védelmére és Titel megfigyelésére egyedül Kmety hadtestét hagyja hátra. Július 25-én a IV. hadtest megindult Szeged felé. Július 31-én a hadügyminisztérium utasította Vettert, hogy Kmetyt rendelje át a Tisza bal partjára. Augusztus 3-án, e parancs teljesítésével, a bácskai hadművelet lényegében véget ért.⁹⁶

Az erdélyi hadsereg veresége

Erdélyben Bem a már említett stratégiával sikeresen tartóztatta fel az orosz és cs. kir. csapatok támadását. Lüders a július 2-i kökös-uzoni ütközet után visszafordult Nagyszeben alól, s benyomult a Székelyföldre. Július 5-én Sepsiszentgyörgynél megtámadta Gál Sándor ezredes hadosztályát, a vesztes ütközetben a magyarok 640 halottat, sebesültet és foglyot veszítettek és Csíkszeredára vonultak vissza. Lüders azonban nem üldözte Gál csapatait, hanem Clam-Gallas hadtestét hátrahagyva ismét Nagyszeben ellen fordult. Július 13-án Fogarasnál, 18-án Fenyőfálnál megverte a nagyszebeni hadosztály egy-egy dandárát, mire a Pap Vilmos alezredes vezette hadosztály kiürítette Nagyszeben és a Székelyföldre húzódott vissza. Egyedül a Vöröstoronyi-szorost védő, Ihász Dániel alezredes vezette, 1600 főnyi különítmény tanúsított komoly ellenállást. E különítményt július 20-án Lüders csapatai megtámadták, s véres harcokban Havasalföldre szorították. Ihász különítménye az ott állomásozó török csapatok előtt tette le a fegyvert.⁹⁷

Nagyszeben elfoglalása után Lüders előtt már nem volt komolyabb erő, amely a Maros-völgyében való előretörését és a Temesközbe való kijutását megakadályozhatta volna. A dévai hadosztály létszáma az állandó elvezénylések miatt alig haladta meg az 1600 főt. Bemnek tehát mindenáron vissza kellett fordítania Lüders főerejét. Július 10-én Grotenhjelm Besztercénél megtámadta a magyar csapatokat, de a győzelem után ismét

---

⁹⁶ Olchváry Ödön 209-232. o., Deák István 572-586. o.; Gyalóka: Adalék. 270-275. o.; Thurzó Miklós 122-124. o.; Thim József I. 409-413. o.

⁹⁷ Gyalóka Jenő: A nagyszebeni hadosztály felbomlása. HK 1916. 150-187. o.

visszavonult a Borgói-szoros előterébe. Bem ebből arra a következtetésre jutott, hogy az orosz és osztrák mellékerők legfontosabb feladata az Erdélybe vezető szorosok, azaz az utánpótlási vonalak biztosítása. Ha tehát a szorosok valamelyike ismét magyar kézre kerül, s ő csapataival átlépi a határt, azzal Lüderst is visszatárhathja a Maros völgyében való előnyomulástól. Átadta tehát a beszercei hadosztály parancsnokságát Damaszkín György ezredesnek, ő maga pedig a Székelyföldre sietett; kb. 8500 főnyi erőt összpontosítva, július 20-21-én több ütközetben kiűzte a Székelyföldről Clam-Gallas hadtestét, majd július 23-án az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába. A diverzióra mintegy 2000 főnyi sereget fordított, e csekély erővel megverte a Moldvában hátrahagyott orosz erőket, s Oneștiig és Tîrgu-Ocnáig tört elő. Betörése során kiáltványban hívta fel a román lakosságot az orosz megszállás elleni felkelésre – eredménytelenül.

Bem távozása után Grotenhjelm július 16-án Szeretfalvánál megtámadta és Szászrégen felé űzte a beszercei hadosztályt, de aztán visszatért Besztercére. Július 21-én Damaszkín ezredes tett ugyan egy erőtlen támadási kísérletet, de aztán ismét visszavonult Szászrégenig. Július 23-án ott támadta meg Grotenhjelm serege, ám az orosz bekerítő oszlop késése révén Damaszkín komolyabb veszteség nélkül hagyhatta el a harcmezőt. Ezt követően azonban fölösleges módon Marosvásárhelyig, majd onnan Erdőszentgyörgyig hátrált, de 26-án visszatért Marosvásárhelyre, majd Marosszentgyörgyre. Július 25-én Bem visszaindult Erdélybe, csupán Tuzson János őrnagy vezetésével hagyott hátra egy kisebb különítményt Grozestiben. E különítmény július 30-án a török hatóságok felszólítására szintén visszatért Erdélybe, s a székelyföldi hadosztályhoz csatlakozott.⁹⁸

Bem moldvai betörése elérte célját, Lüders immár harmadszor fordult vissza a Maros völgyéből. Közben a székelyföldi hadosztály csapatai július 23-án Gál parancsnoksága alatt Szemerjánál ismét megütköztek Clam-Gallas csapataival. Az ütközet lényegében döntetlenül végződött, Gál Sepsiszentgyörgyre vonult vissza, de Clam-Gallas is előző állásaiba húzódott vissza. Lüders ekkor úgy döntött, hogy csapataival a székelyföldi ellenállást számolja fel, ezért a rendelkezésére álló erőket koncentrált támadásra utasította. Lüders főoszlopa Nagyszebenről Segesvár felé vette útját.⁹⁹

Az orosz hadvezér a támadásra mintegy 30-35 000 embert fordított, az általa vezetett főoszlop 9100-9200 főt és 32 löveget számlált. Mind Bem, mind Lüders koncentrikus támadást akart indítani. Bem terve az volt, hogy a saját erőiből, a beszercei, a székelyföldi és a nagyszebeni hadosztály csapataiból álló hadoszlopával, valamint a kolozsvári hadosztály Segesvárra rendelt csapataival, illetve Dobay József ezredes Rikáról érkező dandárával három irányból támadja meg Lüders főerejét. Ha mindhárom oszlop beérkezik, Bem mintegy 8000 főt vethetett volna harcba. Végül a Stein Miksa ezredes vezette gyulafehérvári ostromseregnek Nagyszeben felé kellett volna elterelő támadást végrehajtania. Kemény Farkas kolozsvári csapatai azonban július 31-én csak Marosvásárhelyig jutottak, Dobayt pedig még július 30-án Köhalomnál megverte Dyck orosz vezérőrnagy különítménye. Bem az összecsapás előtt egy zászlóalját a Gál Sándor

⁹⁸ *Gyalóky Jenő*, 1937. 65-96. o.; *Gyalóky Jenő*: Bem moldvaországi hadműveletei. *Történelmi Szemle*, 1918. 237-523. o.

⁹⁹ *Gyalóky Jenő*: A háromszéki hadjárat 1849. július 16-24. HK 1922-1923. 56-114. o.

vezette székelyföldi hadosztály segítségére küldte, így július 31-én Segesvárnál végül 2400 főnyi sereg élén támadta meg Lüders csapatait.

Az ütközet első szakaszában Lüders Marosvásárhely felől várta a magyar főerők támadását, s a délutáni órákig csak védelemre szorítkozott. Addig a magyarok megújuló rohamai jellemezték a küzdelmet. Délután az orosz lovasság áttörte a magyar jobbszárnyat, majd a centrum menekülése után a balszárnyat is szétzúzta. Az ütközetben a magyar sereg kb. 1300 főt veszített, a halottak között volt Bem segédtsíztje, a szabadságharc költője, Petőfi Sándor is. Az orosz veszteség 250 fő lehetett; a harcban életét vesztette Szkarjatyin vezérőrnagy, Lüders vezérkari főnöke.¹⁰⁰

Másnap, augusztus 1-én még két súlyos vereség érte az erdélyi magyar csapatokat. Miklósfalva és Bükszád között, illetve Kászonyfalunál Clam-Gallas hadteste szétverte Gál Sándor 6000 főnyi székelyföldi hadosztályát, augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát, Grotenhjelm pedig Marosvásárhelyt. Gál 1100 főre leapadt seregével Székelyudvarhelyre, majd onnan Kolozsvár felé vonult vissza. Szintén augusztus 1-én Hasford orosz altábornagy hadosztálya Szerdahelynél megtámadta és Szászsebes felé üzte a Stein Miksa ezredes vezette gyulafehérvári ostromsereget

Augusztus 1-én Bem serege Marosvásárhelyen egyesült a kolozsvári és beszercei hadosztály odaérkező csapataival, s a tábornok úgy döntött, hogy a Székelyföld felé tartó Lüderst mindenáron visszatartja a hadműveleti bázisa elleni támadástól. A rendelkezésére álló mintegy 7900 főnyi erőből kb. 2000 főt Kolozsvár fedezésére küldött, ugyanakkor utasította Steint, induljon Nagyszeben ellen. Maga Bem kb. 5900 emberével szintén a város felé vette útját. Abban reménykedett, hogy Nagyszeben és a Vöröstoronyi-szoros elfoglalásával – s így az oroszok havasalföldi hadműveleti bázisának veszélyeztetésével – visszafordíthatja a Székelyföldről Lüderst. Számításában nem is csalódott. Augusztus 5-én megtámadta és a Vöröstoronyi-szorosig üzte a Nagyszebenet védő Hasfordot. Stein azonban nem érkezett meg, ugyanakkor Lüders váratlanul szintén Nagyszeben előtt termelt. Az augusztus 6-án Nagycsúrnél és Nagyszebennél vívott ütközet a dél-erdélyi magyar erők teljes vereségét hozta. A magyar sereg közel 2000 főt veszített, a csapatok maradványai Szászsebesen egyesültek Stein hadosztályával. Bem a parancsnokságot Steinnek adta át, ő maga pedig a fővezérség átvételére a Bánságba indult. Stein az összegyűjtött, alig 6000 főnyi sereget a piski hídig vezette vissza. Augusztus első hetére Erdély lényegében a szövetségesek kezére került. Stein csapatain kívül csupán Kolozsvárott volt jelentősebb, mintegy 4000 főnyi hadosztály Gál Sándor és Kemény Farkas parancsnoksága alatt. Másfél hónappal az intervenció megindulása után az erdélyi hadsereg elvesztette állománya 75 %-át. A veszteség nagyobb része nem véres veszteség volt: a megvert hadosztályokból százával szöktek a katonák. Bem azonban így is teljesítette feladatát. Lüders, Grotenhjelm és Clam-Gallas csapatai a magyarországi hadjárat befejeztéig nem jutottak ki Erdélyből.

---

¹⁰⁰ *Szentgáli Antal*: A segesvári ütközet (1849. július 31.) orosz forrás nyomán. HK 1922-1923. 279-289. o.; *Gyalóky Jenő*: A segesvári ütközet (1849. július 31.) HK 1932. 187-235. o.; *Böhm – Farkas – Csikány* 206-207. o.

Szegedtől Temesvárig – a délvidéki főszereg veresége

Perczel közép-tiszai hadseregének és Guyon IV. hadtestének megérkezése után Szegeden a tartalék hadtest alakulataival együtt mintegy 48 000 főnyi magyar erő összpontosult. A várost és környékét kiterjedt, de még nem teljesen kész sáncrendszer védte. Orsovától a Tisza torkolatáig Kollmann József ezredes kb. 7000, az Alsó-Tisza bal partján Kmety György vezérőrnagy 7000 és Bene Lajos ezredes 5000 embere őrködött. Temesvár alatt Vécsey Károly vezérőrnagy 9300 katonája táborozott, Aradot 1500 főnyi várőrség szállta meg. A Bánságban tehát kb. 78 000 főnyi magyar erő állomásozott.

Görgei Komáromból történt elvonulása után Haynau még várt néhány napot, majd július 16-án maga is megkezdte az elvonulást Komárom alól. Egyelőre két hadtestet (28 000 fő, 114 löveg) hagyott hátra Komárom alatt, azonban rövidesen azok egyikét is magához vonta, s így Budapesten július 22-én mintegy 46 000 ember és 284 löveg állt rendelkezésére az újabb hadműveletekhez. Ekkor már tudta, hogy Görgei Komáromból elvonult serege Vácnál orosz csapatokba ütközött, s hogy északnyugati irányba, a Felvidék felé kitért előlük, s hogy az orosz főerők is Görgei után indultak. Pesten jelentkezett Haynaunál Freitag altábornagy, Paszkevics főszállásmestere, a további hadműveletek egyeztetése céljából. Paszkevics kérte, hogy küldjön egy hadtestet Szolnokra, Görgei szemmel tartására, ha az a Tisza bal partjára kelne át. Haynau először udvariasan igent mondott, de aztán másképp döntött. Görgei elvonulása ugyanis lehetővé tette számára, hogy egymaga mérkőzzön meg a Szegednél összpontosított magyar főerőkkel. Az előnyomulás másik magyarázata az volt, hogy július 14-én Jellačić déli hadseregét súlyos vereség érte Kishegyesnél. Ferenc József, de Haynau is attól tartott, ha a bán nem kap gyorsan segítséget, a magyarok beveszik Titelt, s a Dunán túlra szorítják a horvát és szerb csapatok maradványait. Szintén aggasztotta őt a magyarok által ostromolt temesvári erőd sorsa.

Haynau főszerege július 21-24-én hagyta el Pestet, s három oszlopban közelítette meg a magyar főszereg állásait. A vezetése alatti főoszlop a Pest – Kecskemét – Szeged útvonalon indult meg, a Schlik altábornagy vezette balszárny a Cegléd – Nagykőrös – Tiszaalpár – Szentes – Hódmezővásárhely – Makó vonalon nyomult előre. Végül a jobbszárny, Ramberg altábornagy vezetésével, a Soltvadkert – Kiskunhalas – Szabadka útvonalon Törökkanizsa felé tartott. Haynau haditerve az volt, hogy balszárnya a Maroson, jobbszárnya pedig a Tiszán átkelve megkerüli a magyarok szegedi állásait, s így kényszeríti őket a sáncrendszer kiürítésére. A támadást augusztus 4-re tűzte ki. Ez az előnyomulás azonban lehetővé tette, hogy a központi állás előnyeivel rendelkező magyar erők akár Schlik, akár Haynau oszlopát megtámadva a többi oszlopot is megállásra bírják.

Mészáros lemondása miatt július 29-én a kormány Dembińskit nevezte ki a magyar főszereg vezérévé. (Érthetetlen, hogy miért nem a Bácskában sikeresen szerepelt Vetterre bízták ezt a tiszteletet). Dembińskinek, a szegedi összpontosítás atyjának azonban esze ágában sem volt megütközni Haynauval. Augusztus 1-ről 2-ára virradó éjjel feladta Szegedet és a Tisza bal partjára húzódott vissza. Haynau maga sem gondolta, hogy ilyen olcsón jut a sáncrendszer birtokába. Szeged feladása miatt Vetter lemondott a délvidéki csapatok parancsnokságáról.

Augusztus 3-án Haynau megkezdte az átkelést Újszegedre. Dembiński megint tétlen maradt, holott Haynau felfejlődő seregét megtámadva a Tiszába szoríthatta volna annak egy részét. A fővezér azonban nem tett semmit, s Haynau augusztus 5-én teljes haderejével kezdte meg a felfejlődést az újszegedi hídfőből a Szőregen álló magyar sereggel szemben. Ezzel egyidőben Ramberg hadteste Törökkanizsánál kieroszakolta az átkelést a Tiszán, s oldalról fenyegette a magyar főerőket. A IV. magyar hadtest Guyon vezetésével Oroszlánoson át Óbesenyő felé hátrált. Dembiński ezután felhagyott az ellenállással, s megkezdte a visszavonulást Béba felé. A visszavonulást a az olasz és a lengyel légió fedezte. Schlik hadteste augusztus 5-én ugyan elűzte a Makóval átellenben lévő Maros-partról a magyar tüzérséget, de csak 6-ára tudott hidat verni és átkelni a folyó bal partjára.

A kormány utasította Dembińskit, hogy csapataival Arad felé vonuljon vissza, mert a magyar csapatokat ott kell összpontosítani a döntő csatára, a fővezér azonban, arra hivatkozva, hogy Kmety és Vécsey csapatait is csatlakoztatnia kell, Szentmiklósról nem Arad, hanem Temesvár felé vette útját. A visszavonuló hadsereg Óbesenyőnél, Kisteremiánál és Csatádnál több vesztes utóvédharcot vívott és kimerülten, demoralizáltan érkezett Temesvár alá.¹⁰¹

A cs. kir. fővezér augusztus 5-én a szőregi csatával kapcsolatosan az ellenség jelentős veszteségéről számolt be, de a magyar hadsereg bomlásáról nem.¹⁰² Augusztus 6-án azért váltotta le a hadsereg lovasságának éléről Philipp Bechtold altábornagyot, mert véleménye szerint a szőregi augusztus 5-i csata könnyen a magyarok teljes vereségét eredményezhette volna, ha Bechtold teljesítette volna a kapott parancsot.¹⁰³ Augusztus 7-én, amikor értesült a komáromi magyar helyőrség kitöréséről, azt írta Ferenc Józsefnek, hogy az ugyan baj, ám nincs hatással a hadműveletek egészére, s remélhetőleg őfelsége bölcsessége meg fogja találni a megfelelő rendszabályokat annak kiküszöbölésére.¹⁰⁴

Dembiński augusztus 9-én Temesvár alatt éppen kiadta a parancsot a Lugos felé történő visszavonulásra, amikor a táborba érkezett a Kossuth által fővezérré kinevezett Bem tábornok. Bem Aradra akart vonulni, de úgy látta, a visszavonulás által lehangolt csapatoknak jót tenne egy győztes ütközet. Ezért megállította a visszavonuló sereget és támadást parancsolt. Bemnek közel 60 000 embere volt, Haynauak alig 30 000. A támadás jól indult, a jobbszárny visszavetette az ellenséget, Kmety balszárnyon álló hadteste is sikeresen támadott. Ekkor elhallgattak a magyar ágyúk. Dembiński ugyanis nem közölte Bemmel, hogy a löszertartalékot már elküldte Lugosra. Közben a magyar jobbszárny oldalában megjelent a cs. kir. IV. hadtest, s oldalazó tűz alá vette a magyar csapatokat, melyek zavarba jöttek. Bem személyesen akart fordulatot adni a csatának, ám amikor az első vonalba lovagolt, leesett a lováról. A csapatok megkezdték a visszavonulást Lugos felé. A visszavonulás közben pánik tört ki, s Lugoson a 60 000 fős seregből alig 30 000 gyűlt össze. A csatát követő estén Haynau bevonult a három és fél hónapja

---

¹⁰¹ Wysocki 95-98. o.; Lázár Vilmos 172-173. o.; Kovács István 421-432. o.; Böhm – Farkas – Csikány 207-209., 214-218.

¹⁰² HL 1848-49. 42/35. No. 3457., ugyanez a 7. hadijelentésben, uo. 42/36. No. 3462.

¹⁰³ HL 1848-49. 42/110. No. 3463.

¹⁰⁴ HL 1848-49. 42/165. No. 3477.

ostromzár alól felszabadított temesvári erődbe. A temesvári magyar vereséggel az aradi összpontosítás s egy, a cs. kir. csapatok felett kivívható utolsó győzelem lehetősége végleg elveszett.¹⁰⁵

Haynau a temesvári csatáról csak másnap küldött jelentést az uralkodónak: beszámolt arról, hogy közel 6000 foglyot ejtett, a csatater tele van eldobált fegyverekkel, s a magyarok minden ellenállási kísérlete sikertelen maradt. A magyar sereg vad futásban menekült Lugos felé.¹⁰⁶ Az ugyanaznap Paszkevicshoz küldött levelében mindehhez hozzátette, hogy egyelőre kénytelen Temesvár környékén maradni, mert attól tart, hogy Görgei Schlikre veti magát. Mindaddig marad, amíg Paszkevic meg nem indítja csapatait Lugos felé. Máskülönb maga is üldözné a magyarokat Lugos felé, nehogy azok ott újjászervezzék magukat.¹⁰⁷ Az akkor kiadott 8. hadijelentés nagyjából megismétli az előbbieket, de immár 7000 fogolyról és a magyar gyalogság teljes felbomlásáról beszél. Érdekes viszont, hogy a győzelemmel azonos módon hangsúlyozza Temesvár kitartását is.¹⁰⁸ A cs. kir. fővezér másnap két levelet is írt a déli cs. kir. hadsereg parancsnokának, Jellačićnak: siessen mielőbb egyesülni az ő seregével. Csak akkor tud újabb támadásba kezdeni, ha Jellačić is megérkezik. A döntő csata – szerinte – valahol Arad és Lugos között lesz.¹⁰⁹ Haynau tehát csak nagy, de nem döntő győzelemnek tekintette Temesvárt. Valahogy úgy volt vele ő is, mint Szulejmán szultán 1526. augusztus 29-én este a mohácsi síkon, aki az aznapi csatározás után másnapra várta a döntő csatát...

A diplomáciai megoldás újabb kísérlete és a világosi fegyverletétel

Görgei még július 30-án Nyíregyházán kettéosztotta seregét, a legkevésbé leharcolt I. hadtestet (amely Vác óta nem volt tűzben) oldalbiztosításként Hadházon, Debrecenen, Derecskén és Berettyóújfalun, a másik két hadtestet Nagykállón, Nyíradonyon, Vámospércsen, Nagylétán át Kismarjára indította. Augusztus 2-án a Debrecenben és környékén állomásozó Nagysándor, az I. hadtest parancsnoka meggondolatlanul harcba bonyolódott a Paszkevic vezette orosz főerőkkel, s a közel hétszeres túlerőtől súlyos vereséget szenvedett. A debreceni ütközet után azonban az orosz haderő többnapos távolságra lemaradt Görgei Arad felé vonuló csapatai mögött. Ezt elsősorban ellátási nehézségek okozták. Így megvolt a lehetőség arra, hogy a feldunai hadsereg és a délvidéki főszereg még az oroszok beérkezése előtt egy utolsó győzelmet arasson Haynau főerői fölött.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Thurzó Miklós 124-127. o.; Perczel Miklós 19-27. o.; Lázár Vilmos 173-174. o.; Kovács Endre, 1955. 619-629. o.; Kovács Endre, 1979. 336-347. o.; Hermann Róbert: A Görgey-kérdés mai állásáról. HK, 1995/4. 129-130. o.

¹⁰⁶ HL 1848-49. 42/342. No. 3510.

¹⁰⁷ HL 1848-49. 42/347. No. 3519.

¹⁰⁸ HL 1848-49. 42/355., és MOL R 32. Az 1848-1849. évi forradalom, szabadságharc és az emigráció nyomtatványai, dátum szerint.

¹⁰⁹ HL 1848-49. 42/400. No. 3531. és 42/407. No. 3543.

¹¹⁰ Görgey Artúr II. 327-341 o.; Gyalóky Jenő: A debreceni ütközetről (1849. augusztus 2.) HK 1927. 48-82. o.; [Gyalóky Jenő:] Silye Gábor kormánybiztos jelentése a debreceni ütközetről (1849. augusztus 3.) HK 1943. 202-204. o.; Scserbatov 124-129. o.

A július 15-17-i váci csata után Görgeit követő Hruljov orosz ezredes attól tartott, hogy túlzottan előreszaladt különítményét a magyarok megsemmisítik. Ezért július 20-án két tisztjét Görgei rimaszombati főhadiszállására küldte. Kotljarovszkij százados és Rüdiger hadnagy előadta, hogy őket Paszkevics megbízásából Rüdiger lovassági tábornok küldte azért, hogy fegyverletételre szólítsák fel a magyar parancsnokot. A két tisztnek nem volt megbízólevele, s amikor Görgei kérte tőlük, közölték, hogy meglesz, ám előbb 48 órai fegyverszünetet kellene kötni. Görgei átlátta, hogy egyszerű hadicselről van szó, de abban a reményben, hogy valamilyen érdemi adathoz juthat az orosz főszereg állásáról, kérte a fegyverletételi ajánlat formulázását. Az ajánlatok azonban csupán a hadsereg tagjai számára tartalmaztak engedményeket, mire a tábornok kijelentette, hogy „a hadseregnek mindenekelőtt az ország jövőjére kellene biztosítékok”. Görgei ezt követően a hadikövetekkel folytatott beszélgetésből pontos adatokhoz jutott az orosz főerők mozgásáról. A formulázott ajánlatot eljuttatta hadtestparancsnokaihoz, s véleményüket kérte. A válaszok elutasítóak voltak.

Görgei ennek alapján július 21-én közölte Paszkeviccsel, hogy a hadsereg hű marad az 1848-as alkotmányra tett esküjéhez, „és fegyvereit csak akkor fogja nyugodni hagyni, ha ezen alkotmány újból biztosítva lesz, és Magyarország területéről minden ellenséges hatalom kiszorítottatik”. Görgei azt is elmondta a két követnek, hogy Magyarország „legszorongatóbb állásában inkább orosz fejedelmet fogadna el, mint osztrákot”, s hogy ha az oroszok alkudozni akarnak, forduljanak a magyar kormányhoz, „magam nem kormányfő, hanem pusztán csak seregvész lévén”.

E hadicsellel majdnem egy időben, július 19-én Rüdiger lovassági tábornok, a IV. orosz hadtest parancsnoka is levelet juttatott el Görgeihez; elismerését fejezte ki a tábornok „vitéz katonai jelleme iránt”, s kérte, tudassa azokat a föltételeket, „amelyek mellett lehetők tartaná az Önre nézve most már egyenlőtlen küzdelemnek végét vetni”. Görgei a levelet július 24-én kapta meg, s közölte, ha csak csapatairól lenne szó, kész lenne alkudozni a békekötésről, „de itt szegény szorongatott hazám megmentéséről van szó, melynek politikai életét az osztrák császár és legközelebbi környezete meg akarják semmisíteni”. Ezért azt javasolta, hogy Paszkevics a magyar kormánnyal kezdjen tárgyalásokat.

Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy mielőbb fegyverletételre bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei felvette a tárgyalások fonalát, mert abban reménykedett, hogy sikerül őket vernie a szövetségesek közé. A tárgyalásokról a kormányt is értesítette, amely július 29-30-án folytatásukra Görgei táborába küldte Szemere Bertalan miniszterelnököt és Batthyány Kázmér külügyminisztert.¹¹¹

A két miniszter előbb egy Görgeihez intézett memorandumban foglalta össze Magyarország sérelmeit, majd francia fordításban augusztus 5-én juttatták el azt az orosz táborba. Az irat a magyar-orosz szövetségi viszony létrehozására tett nehezen kihüvelyezhető ajánlatot. A következő, augusztus 6-án fogalmazott államirat tartalmilag nem mondott ennél többet, ám Kossuth aznap érkezett levele alapján a két miniszter felhatalmazta a kézbesítéssel megbízott Poeltenberg Ernő vezérőrnagyot és Beniczky Lajos alezredest, hogy „az ausztriai házon kívüli király elfogadását megemlíthetik”. A

---

¹¹¹ A tárgyalások anyagát közli *Szemere* 178-182. o. és *Steier Lajos* II.106-112., 150-156. o.

tárgyalások alapfeltétele azonban az 1848. évi alkotmány és az ország függetlenségének elismerése lett volna.

I. Miklós többször is megtiltotta Paszkevicznek, hogy politikai jellegű tárgyalásokat folytasson a magyarokkal, s az orosz fővezér is csupán a háború befejezése, tehát a magyar fegyverletétel érdekében tartotta lehetségesnek az alkudozást. Így aztán a két hadikövetet nem is bocsátotta maga elé, hanem Rüdiger útján, levélben közölte Görgeivel: az orosz hadsereg rendeltetése az, hogy harcoljon, s ha Görgei „a törvényes uralkodó előtti meghódolásra óhajt alkudozni”, forduljon a cs. kir. fővezérhez. A kör tehát bezárult. A válasz augusztus 9-én kelt, azon a napon, amikor a magyar főereget Temesvárnál katasztrofális vereség érte. Az orosz fővezér nem tudhatott a vereségről, de még a magyar fél számára kedvezőbbnek látszó helyzetben is csupán a feltétel nélküli megadást volt hajlandó elfogadni.¹¹²

Augusztus 10-én – a csatavesztésről még mit sem tudva – a magyar minisztertanács elhatározta, hogy felajánlja a koronát a cári család valamelyik tagjának, ha az hajlandó biztosítani az 1848 áprilisi törvényeket. Feltételként azt szabta, hogy Magyarország az orosz birodalmon belül olyan státuszt kapjon, mint amilyen a kongresszusi Lengyelország rendelkezett 1815-1830 között. Alternatív javaslatként kész volt visszavonni a Függetlenségi Nyilatkozatot, s az 1848 áprilisi államjogi helyzet elismerése fejében elfogadni Ferenc József uralkodását is. A minisztertanács egyben kijelentette, ha az orosz fél nem hajlandó erről tárgyalni, sem pedig Ferenc József felé közvetíteni, a magyar hadsereg a döntő csata után hajlandó letenni fegyverét az oroszok előtt. A magyar kormány tehát fontosabbnak tartotta a polgári fejlődés eredményeinek biztosítását, mint az ország függetlenségét. Az egyesült orosz-osztrák hadak túlereje és a teljes katonai vereség azonban ennek megvalósítását is lehetetlenné tette.¹¹³

Az est folyamán Kossuth és Görgei utoljára találkozott az aradi várban. Kossuth megkérdezte Görgeit, mit tenne, ha Temesvárnál a magyarok győznek, s ő kapja a fővezérséget. „Akkor támadni fogok minden erőm megfeszítésével, de egyedül csak az osztrákok ellen” – mondta a tábornok. „És ha Temesvárnál az osztrákok győznek?” – kérdezte a kormányzó. „Akkor leteszem a fegyvert” – hangzott a válasz.¹¹⁴

Éjjel megérkezett a jelentés a temesvári vereségről. Augusztus 11-én Kossuth előbb a fővezérséggel bízta meg Görgeit, majd – követelésére – három miniszter ellenjegyzésével diktátorrá nevezte ki a tábornokot. Ezután a kormány tagjainak nagy részével együtt lemondott és elhagyta Aradot. Kossuth lemondásának vétele után Görgei kiáltványt fogalmazott meg a nemzethez, amelyben közölte a kormányzó és a kormány lemondását, s azt, hogy ideiglenesen ő vette át a katonai főparancsnokságot és a polgári főhatalmat. „Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés úton, akként, amint a szükség fogja parancsolni” – írta. „Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat

---

¹¹² *Görgey Artúr* II. 342-365., 405-406. o.; *Scserbatov* 131., 303., 317. o.

¹¹³ *Steier Lajos* II. 105-115., 150-151., 154-156. o.; *Szemere* 178-182., 576-582., 585-587., 592-594., 682. o.; *KLÖM XV.* 795., 797-804., 820-821., 840-843. o.; *Hermann Róbert*: *Minisztertanács, Arad, 1849.* augusztus 10. A világsi fegyverletétel előtörténetéhez. *História*, 1988/2-3. 52-54. o.

¹¹⁴ *Görgey Artúr* II. 366-385. o.

azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet” – fejezte be kiáltványát.¹¹⁵

Temesvár után Görgei feldunai hadserege maradt az egyetlen harcképes haderő, s ebben kb. 5000 fegyvertelen újonc szolgált. A seregnek utánpótlásra nem volt lehetősége. Katonai szempontból Görgei hadseregének helyzete sokkal rosszabb volt, mint Temesvár előtt. Az oroszok pedig már akkor is csak a feltétel nélküli fegyverletételről voltak hajlandók tárgyalni.

A temesvári vereség után Kossuth, a miniszterek és Görgei is úgy vélték, hogy a további ellenállásnak nincsenek meg a feltételei. Az erőviszonyok ismeretében véleményükre nem süthetjük a túlzott pesszimizmus bélyegét. Görgei feldunai hadserege, az egyetlen harcképes haderő, kb. 30 000 főt számlált, sorai közt mintegy ötezer fegyvertelen újonccal. A 144 lövegéből álló tüzérségnek csövenként 200 löszere volt, a gyalogságnak puskánként másfél (!) tölténye. A seregnek utánpótlásra nem volt lehetősége. E seregen kívül még öt jelentősebb csoportosítással lehetett számolni. Kazinczy Lajos ezredes kb. 8000 embere Nagybányán állt, az észak-erdélyi csapatok Kolozsvárott, a dél-erdélyiek Déván állomásoztak. E két utóbbi csoportosítás egyaránt demoralizált, bomlófélben álló csapatokból állott. Hasonló volt a helyzet a déli magyar erők Lugoson összpontosult maradványaival is. Görgei harc nélkül csak a Déván álló erőkkel vehette fel a kapcsolatot, bár azok helyzetéről sem voltak pontos adatai. A másik három csoportosítással csak akkor egyesülhetett volna, ha keresztülvágja magát a túlerőben lévő orosz, vagy osztrák erőkön. Ugyanezt mondhatjuk el az ötödik csoportosításról, a Klapka György tábornok vezette komáromi hadseregről is.¹¹⁶

Görgei tehát elhatározta, hogy véget vet a küzdelemnek, s az oroszok előtt leteszi fegyverét. Nem lehettek illúziói a kormány második államirátára adandó orosz válaszról sem. A harmadik államiratban foglaltaknak, a korona feljánlásának pedig nem tehetett eleget, mert Szemere magával vitte a koronázási ékszereket. A „diktátor” tehát semmit sem tudott felajánlani az orosz félnek – a háború befejezésének dicsőségén kívül.

Ha az oroszok előtt akarta letenni a fegyvert, sietnie kellett. Augusztus 10-én Nagysándor csapatai Újságnál megütköztek Schlik előnyomuló hadtestével. Ebből nyilvánvalóvá vált, hogy Haynau főserege is bármikor megérkezhet Arad elé, s akkor a feldunai hadseregnek meg kell harcolnia vele. Görgei pedig immár minden újabb véráldozatot fölöslegesnek tartott. Meggyőződésében csakhamar megerősítették őt a hadikövetek, Poeltenberg tábornok és Beniczky Lajos alezredes is, akiket a második államirattal még 1849. augusztus 6-án Gyapjúról küldtek az orosz táborba. Jelentésük szerint Oroszország csak a hadsereggel hajlandó érintkezni, azt le akarja fegyverezni, „a békét helyre akarja állítani, de feltételeket nem engedélyez”; s „mint Ausztria szövetségese, nem lép diplomáciai összeköttetésbe Magyarországgal”. Ezzel tökéletesen egybehangzott az a levél, amelyet a követek Rüdiger lovassági tábornoktól hoztak. Vécsey tábornoknak, az V. hadtest parancsnokának jelentése pedig arról számolt be,

---

¹¹⁵ Közli *Görgey Artúr* II. 393-394. o.

¹¹⁶ *Katona Tamás* II. 12-13. o.

hogy a délvidéki főserég az V. hadtest és a Kmety-hadosztály kivételével tökéletesen felbomlott.¹¹⁷

Görgei ezek után levelet írt Rüdigerhez, melyben közölte a kormány lemondását, s azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az orosz csapatok előtt. A cár nagylelkűségétől reméli, hogy a volt cs. kir. tiszteket nem fogja bizonytalan sorsnak, s a nemzetet ellenségei bosszúvágyának védtelenül kiszolgáltatni. „Talán elég, ha egymagam leszek annak áldozatja” – írta. Kijelentette, hogy „inkább fogom egész hadtestemet egy bármekkora túlerő elleni kétségbeesett csatában megsemmisíttetni engedni, mintsem osztrák csapatok előtt tegyem le feltétlenül a fegyvert”. A levél végén közölte hadseregének augusztus 12-14-i menetvonalát, hogy Rüdiger az ő csapatai és az osztrákok közé húzódhassék.¹¹⁸

Ezután haditanácsra hívta össze a hadseregében és a hadügyminisztériumban szolgáló és a szolgálaton kívüli magas beosztású tiszteket, mintegy 80 főt. Röviden ismertette a katonai helyzetet, felolvasta a Rüdigerhez írott levelet, s az oroszok előtti fegyverletételt javasolta. Ezt követően a határozathozatal idejére elhagyta a termet. A haditanács tagjai – két kivétellel – elfogadták Görgei indítványát. E két tiszt is az osztrákok előtti fegyverletétel, s nem a küzdelem folytatása mellett érvelt.¹¹⁹

Augusztus 13-án a csapatok megindultak a szállósi síkra. Azon a napon ott, Arad megyében, a világosi vár alatti mezőn, a Görgei vezette feldunai hadsereg, 29 889 fő, 9839 lóval, 144 löveggel, megadta magát Rüdiger orosz lovassági tábornoknak. Görgeit és kíséretét Rüdiger fogadta, s miután a csatarendben felsorakozott csapatok előtt ellovagoltak, a katonák megkezdték a fegyverek letételét. Rüdiger másnap Görgeit Paszkevicz főhadiszállására kísértette. Görgei ott tudta meg, hogy Paszkevicz csak az ő életét tudja garantálni. A legénységet szintén Nagyváradra irányították, a tiszteket pedig Gyulára szállították, ott adták át őket az osztrákoknak augusztus 23-án.¹²⁰

A magyar hadsereg elvileg az osztrák fővezérséggel is érintkezésbe léphetett volna. Görgei és tisztjei azonban csak annyit tudtak, hogy Haynau működése kezdetétől a kíméletlen leszámolás hívének mutatkozott, s július 1-jei kiáltványa szerint gyakorlatilag a magyar katonai és politikai felső vezetés egészének elítélését tervezte. A századunkban napvilágra került dokumentumokból az is kiderült, hogy ha Görgei Haynau előtt teszi le a fegyvert, a cs. kir. fővezér a honvédseregben szolgálatot vállalt többszáz volt cs. kir. tisztet gyorsított eljárással elítélteti és kivégezti. Az oroszok előtti fegyverletétellel Görgei és tisztjei ezt a megoldást akadályozták meg. Mire ugyanis az oroszok átadták foglyaikat a cs. kir. fővezérnek, Haynau már újabb, alaposabb eljárást előíró utasításokat kapott az uralkodótól és az osztrák minisztertanácstól.¹²¹

A mozgó seregek fegyverletétele

---

¹¹⁷ Közli *Görgey István* III. 567-568. o.

¹¹⁸ Közli *Katona Tamás* II. 17-19. o.

¹¹⁹ *Katona Tamás* II. 15-17. o. A haditanácsra l. *Görgey István* III. 565-573. o.

¹²⁰ *Görgey Artúr* II. 387-442. o.; *Kosáry Domokos* I.104-114., 245-253. o.; *Pelyach István* 166-172. o.

¹²¹ *Katona Tamás* I. 19-26. o., II. 21-59. o.

A feldunai hadsereg fegyverletételével a szabadságharc katonai értelemben véget ért. A példát csakhamar követte a többi hadtest és hadosztály is. A Lugosra visszavonult főszeregben mindössze Vécsey V. hadteste és Kmety György hadteste volt harcképes, a többiekéről saját vezéreik jelentették ki, hogy az első puskalövésre szétfutnak. Augusztus 12-én Kossuth is oda érkezett, majd folytatta útját Orsova, a határ felé. Bem hiába szólította fel a főhatalom átvételére és a küzdelem folytatására, Kossuth a katonai helyzetet tökéletesen reménytelennek tartotta. A tábornokok egy része (Perczel, Mészáros, Dembiński) is elhagyta a hadsereget, s Orsova felé vette útját. Augusztus 15-én Haynau csapatai Lugosnál megtámadták, és Facsét felé üzték a déli hadsereg maradványait. A megmaradt csapatok tábornokai augusztus 16-án Facséton haditanácsot tartottak. Bem a rendelkezésére álló erőkkel Erdélybe akart vonulni, a többiek azonban reménytelennek mondták a további küzdelmet. A sereg egy része Bem vezetésével Déva felé indult, Vécsey Károly az V. hadtest maradványaival Borosjenőnek vette útját. A IX. és X. hadtest egyes részei Karánsebes felé vonultak.¹²²

Bem távollétében Stein augusztus 12-én Szászsebesnél súlyos vereséget szenvedett és Dévára vonult. Másnap, augusztus 14-én az őrség gondatlansága következtében felrobbant a dévai vár, ezután Stein Dobráig vonult vissza. Bem elérte Dobrát, átvette a parancsnokságot, s előrenyomult Déváig. Meg kellett azonban győződnie arról, hogy a dél-erdélyi csapatoktól és a IV. hadtest maradványaitól további ellenállást remélni nem lehet, így Steinnel együtt elhagyta a sereget és török területre menekült. A parancsnokságot Beke József ezredes vette át és augusztus 18-án Dévánál letette a fegyvert Lüders előtt.¹²³

Közben Haynau erői a déli határszél felé szorították a IX. és X. hadtest maradványait. A Wallmoden-Gimborn altábornagy által parancsnokolt cs. kir. csapatok felszólítására a Lázár Vilmos ezredes és Dessewffy Arisztid vezérőrnagy vezette csapatok augusztus 19-én Karánsebesnél letették a fegyvert. A Bemtől Facsénál elszakadt Vécsey Károly vezérőrnagy az V. hadtest jelentős részével, a tüzérséget és a poggyászt hátrahagyva, augusztus 19-én Borosjenőre ért, s másnap, augusztus 20-án ott adta át fegyvereit az orosz csapatoknak. (Vécsey és tisztikara Nagyváradon adta meg magát).¹²⁴ Augusztus 21-én a Frummer Antal alezredes vezette, többnyire a IV. hadtest alakulataiból álló dandár tette le a fegyvert Hátszegnél. A délvidéki erők nagyobb része azonban nem „szabályos” körülmények között fejezte be a háborút: az alakulatok többsége egyszerűen feloszlott. Kivételt Kollman József ezredes bánási helyőrségi hadosztálya, illetve a lengyel és olasz légió képezett: rendezetten hagyták el az országot, s Orsovánál török területre léptek. A Josef Fockner őrnagy vezette csapatok augusztus 23-án Mehádiánál még visszaverték a cs. kir. csapatok támadását, s csak másnap hagyták el végleg Magyarországot.¹²⁵

A Gál Sándor vezette háromszéki hadosztály maradványai augusztus 9-én érkeztek Kolozsvárra és egyesültek Kemény Farkas kolozsvári hadosztályával. A csapatok némi

---

¹²² Thurzó Miklós 127-128. o.; Perczel Miklós 27-30. o.; Lázár Vilmos 174-177. o.; Hajnal István 22-27. o.

¹²³ Kovács Endre, 1955. 634-643. o.; Kovács Endre 347-350. o.

¹²⁴ Fegyverletétel Borosjenőn. (In:) Korányi Viktor (szerk.): Honvédek naplójegyzetei. 2. kiad. Pest, 1861.

¹²⁵ Hajnal István: A lengyel légió utolsó napjai Magyarországon (1849.) HK, 1925. 91-99. o.; Kovács István 433-451. o.; Hajnal István I. 27-33. o.; Veress Sándor: A magyar emigratio a Keleten. Budapest, 1878. I. 13-17. o.; Wjsocki 103-106. o.; Böhm – Farkas – Csikány 225-227., 229. o.

nyugalomhoz jutottak, de Grotenhjelm csapatai augusztus 14-én már a város közelébe értek. A magyar csapatok kiürítették a várost, s augusztus 16-án és 17-én Bánffyhu-nyadnál ütköztek meg az osztrák és orosz csapatokkal. A két ütközet után Gál, aki közben átvette Keménytől a parancsnokságot Csucsára, majd onnan Krasznán át Zilah felé vonult vissza. Ott értesült arról, hogy Kazinczy Lajos ezredes hadosztálya Dés felé közeledik. Kazinczy augusztus 5-én kapta Bem Erdélybe rendelő parancsát. Távozása után a Felvidéken csupán Rembowski őrnagy különítménye maradt, amelyet augusztus 15-én Ungvárnál vert szét Szelvan orosz vezérőrnagy. A kb. 7500 főnyi hadosztályt augusztus 15-én érkezett Désre, majd 20-án Zsibón egyesült Gál csapataival. Kazinczy ott kapta meg Görgei – Stein ezredeshez intézett – fegyverletételre felszólító levelét. A haditanács az oroszok előtti fegyverletétel mellett döntött, a csapatok többsége azonban fogta magát és egyszerűen hazament. Így augusztus 24-25-én alig párszáz katona és tiszt tette le a fegyvert Grotenhjelm csapatai előtt. Ezzel az utolsó mozgó haderő is kapitulált.¹²⁶

Az erődök és várak közül először a Damjanich János vezérőrnagy vezette aradi őrség adta át az erődöt az orosz csapatoknak augusztus 17-én; augusztus 26-án a Mezős Pál őrnagy munkácsi várőrsége kapitulált, szintén az oroszok előtt. A két legjobb erőd, Pétervárad és Komárom azonban még magyar kézen volt. Pétervárad őrsége július végétől ismét magára maradt, s augusztus 17-én Újvidék felől is cs. kir. csapatok zárták el. A kb. 8000 főnyi várőrség reménytelen helyzetben volt, s Kiss Pál vezérőrnagy, az erőd parancsnoka elfogadta a cs. kir. csapatok fegyverletételi felszólítását. Az erőd szeptember 7-én nyitotta meg kapuit. Az őrség tagjaira utólag kiterjesztették azokat a kedvezményeket, amelyeket a komáromi védősereg katonái megkaptak.¹²⁷

A komáromi epilógus

Görgei elvonulása után Komárom erődjében közel 18 000 főnyi őrség maradt, Klapka György vezérőrnagy vezetésével. Július 25-én a várőrség egy különítménye rajtaütött a tatai osztrák helyőrségen, s megszerezte a cs. kir. ostromsereg létszám- és elhelyezési kimutatását. Klapka ezután kidolgozta az ostromsereg szétzúzását célzó hadművelet tervét. Július 30-án előbb a Duna bal partján üzte el az ellenséget, majd augusztus 3-án a jobb parti erők következtek. A bekerítő hadművelet ugyan nem sikerült, de a cs. kir. csapatok így is kb. 1500 főt, 30 löveget és több ezer lőfegyvert veszítettek a szabadságharc utolsó győztes csatájában. A cs. kir. ostromzár szétzúzása után Klapka egészen Győrig nyomult előre. A győzelem hatására Székesfehérvárott is népfelkelés tört ki és a cs. kir. csapatok egy időre kiürítették a várost.

Klapka újoncozni kezdett az ismét magyar uralom alá került területeken, s Szinnyei József leírása szerint az első napokban Győrben és környékén 1000 újoncot sikerült

---

¹²⁶ A zsbói fegyverletétel. (In:) *Korányi Viktor* (szerk.): *Honvédek naplójegyzetei*. 2. kiad. Pest, 1861. 165-184.; *Kazinczy-ho.* 258-261. o.; *Pásztor Emil* 83-85. és 94-116. o.; *Pribelszki János* 142-144. o.; *Rosonczy Ildikó*: *Egy orosz szemtanú a zsbói fegyverletételről*. *Magyar Múzeum*, 1991. 217-223. o.; *Böhm – Farkas – Csikány* 228. o.

¹²⁷ *Csikány Tamás*: *Pétervárad, a Duna Gibraltárja. Életünk*, 1998. Különszám.621-622. o.; *Papp Izabella*: *Kiss Pál honvédtábornok (1809-1867)*. Zounok. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. (Szerk. *Zádorné Zsoldos Mária*) Szolnok, 1998. 84-93. o.

kiállítania. A többi felszabadított dunántúli megyéével együtt összesen 5-6000 újoncot küldtek Komáromba, akikből négy új zászlóalj (201-204.) alakítottak. A várórség létszáma rövidesen meghaladta a 20 000 főt.

Klapka egyelőre megállt Győrnél, mert nem akart tovább nyomulni Ausztria felé, amíg a déli hadszíntérről biztos híreket nem kap. A Győrbe és környékére vonuló mozgó hadosztal összesen három hadosztályból állt (9 zászlóalj, 6 század huszár és 5 és fél ütegni tüzérség). A létszám elérhette a 9000 főt.

Klapka terve az volt, hogy amint az újoncozással sikerül kellőképpen feltöltenie a komáromi várórséget, a rendelkezésére álló harcedzett csapatokkal Stájerország felé tör előre, esetleg Nugent tábornagy II. tartalék hadtestét próbálja megsemmisíteni. Augusztus 11-én azonban megérkezett Győrbe Almásy Pál, a képviselőház elnöke, s tudatta Klapkával, hogy déli és keleti hadszíntéren a magyar csapatokat egyik vereség a másik után érte, s hogy Nugent hadteste és Jablonowski dandára megindult Komárom felé. Klapka tehát lemondott a további előnyomulásról és elhatározta, hogy visszavonja csapatait az erődbe.

A kitörés ugyanis elkésett. Amikor Haynau értesült róla, csapatai már benyomultak a Temesközbe, s a cs. kir. fővezér úgy vélte, a főhadszíntéren bekövetkező döntés után a komáromi őrség is kénytelen lesz visszahúzódní a falak közé. Így is történt: Klapka augusztus 13-15-én kiűrtette Győrt és visszatért Komáromba. Augusztus 19-én a cs. kir. csapatok megkezdték az erőd körülvételét, s Klapkát fegyverletételre szólították fel. A magyar haditanács ezt elutasította, ám az újabb, az oroszoktól érkező felszólítás után fegyverszünetet kötött.

A várórség a megadás feltételeként eredetileg az általános amnesztiát szabta, de a cs. kir. és orosz csapatok felvonulása után, szeptember 14-én a haditanács elejtette ezt a feltételt. Akkor már 44 000 katona és 154 löveg vette körül az erődöt. Szeptember 27-én a várórség küldöttsége és Haynau között megállapodás született az átadásról. Az egyezmény alapján a várórség tagjai és a várban lévő polgári személyek amnesztiát kaptak, a katonák és politikusok szabadon külföldre távozhattak. Az erőd átadására október 2-4-én került sor.

Ezzel véget ért a magyar szabadságharc. Az európai forradalmi mozgalmak közül a magyar volt az egyetlen, amelyet csak idegen csapatok bevetésével sikerült leverni, s egyben a magyar hadsereg volt az utolsó, amely befejezte az ellenállást. A komáromi erőd őrségéhez hasonló feltételeket egyedül Velence védői tudtak biztosítani maguknak.¹²⁸

*

Mint láttuk, a magyar politikai és katonai elit a rendelkezésére álló valamennyi lehetőséget megpróbálta kihasználni 1849 tavaszán és nyarán. Diplomáciai szempontból többet aligha tehetett annál, mint amit tett: elszigeteltséget csak katonai sikerekkel

---

¹²⁸ *Klapka György* 181-199 és 237-240. o.; *Kedves Gyula*: A szabadságharc utolsó győztes csatája (az 1849. aug. 3-i komáromi kitörés). (In:) *Kiss Vendel* (szerk.): Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Komárom, 1994. 103-110. o.; *Hermann Róbert*, 1992. 244-249. o.; *Kedves Gyula* 29-39. o.; *Böhm – Farkas – Csikány* 209-212., 229-234. o.; *Hermann*: Győr 45-48., 346-356. o.

ellensúlyozhatta; a külpolitikai szempontból stabil helyzetű birodalmat csak fegyverrel kényszeríthette a tárgyalóasztalhoz. A katonai és politikai eliten belüli nézeteltérések nagy mértékben befolyásolták a katonai lehetőségek kihasználását. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a teljes nézetazonosság gyökeresen más fordulatot adhatott volna a szabadságharc katonai eseményeinek, ám a katonai és politikai végeredmény e nézeteltérések miatt nem tükrözte a hadsereg és a társadalom katonai teljesítményét. A történelmietlennek titulált „mi lett volna, ha...” kérdés nem tűnik annyira jogosulatlannak, ha számba vesszük az elszalasztott katonai lehetőségeket. Mi lett volna, ha 1849 június-júliusában Komáromnál sikerül döntő vereséget mérni a cs. kir. főszeregre? Mi lett volna, ha a Szeged felé tartó Haynaut július végén súlyos vereség éri? Mi lett volna, ha Aradnál az összpontosított főerők az oroszok beérkezése előtt megverik Haynaut? Az orosz főszereg egyik esetben sem volt abban a helyzetben, hogy beavatkozzék. Kérdés, hogy a császári udvar és a kormány akkor is olyan mereven visszautasította volna-e az oroszok megbékülést ajánló tanácsait, mint ahogy a cs. kir. főszereg szőregi és temesvári diadalai után tette? Kérdés, hogy az augusztus 3-i komáromi katasztrófa és egy Arad környéki vereség hírével együtt kapva, Schwarzenberg ugyanúgy visszautasította volna-e az angol közvetítési ajánlatot, mint ahogy az történt? A történelem ugyan a lezárt lehetőségek tudománya, ám a bekövetkezett események nem szükségszerűen az egyetlen lehetőséget tükrözik.

A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

1848-49.	Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
A magyarországi hadjárat	A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. (S. a. r.: <i>Rosonczy Ildikó és Katona Tamás</i> . Ford.: <i>Rosonczy Ildikó és Gerencsér Zsigmond</i>) Budapest, 1988.
AFA	Alte Feldakten
<i>Asbóth Lajos</i> I.	<i>Asbóth Lajos</i> emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. 2. kiadás. Pest, 1862. I. k.
<i>Beksics Gusztáv</i>	<i>Beksics Gusztáv</i> : Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés. 2. javított bővített kiadás. Budapest, 1883.
<i>Berkó István</i> , 1929.	<i>Berkó István</i> : Az 1848-49-i magyar hadsereg létszáma. <i>Magyar Katonai Szemle</i> , 1929. 791-801. o.
<i>Bona Gábor</i> , 1985.	<i>Bona Gábor</i> : Szabadságharc 1848-49-ben. In: Magyarország hadtörténete. (Főszerk.: <i>Liptai Ervin</i> , szerk.: <i>Borus József</i>) I. k. Budapest, 1985.
<i>Böhm – Farkas – Csikány</i>	Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. (Szerk.: <i>Farkas Gyöngyi</i> . Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította: <i>Böhm Jakab</i> . A bevezető tanulmányt írta: <i>Csikány Tamás</i>) Budapest, 1998.
<i>Breit József</i> III.	<i>Breit József</i> : Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Budapest, 1930. III.

<i>Deák Imre</i>	<i>Deák Imre</i> : 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Budapest, é. n. 1942.
<i>Deák István</i>	<i>Deák István</i> : Guyon Richárd délvidéki hadjárata a szabadságharc utolsó heteiben egy kiadatlan hadtestnapló tükrében (1849. június 26. - július 30.). <i>Századok</i> , 1981/3. 557-586. o.
<i>F. Kiss Erzsébet</i> , 1989.	<i>F. Kiss Erzsébet</i> : Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest, 1989.
<i>Görgey Artúr</i> I-II.	<i>Görgey Artúr</i> : Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. (S. a. r.: <i>Katona Tamás</i>) Budapest, 1988.
<i>Görgey István</i> II-III.	<i>Görgey István</i> : 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Budapest, 1888. II-III. k.
Görgey-lt.	P. 295. A Görgey-család levéltára
<i>Gyalóky Jenő</i> , 1937.	<i>Gyalóky Jenő</i> : A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán. HK 1937. 1-96. o.
<i>Gyalóky</i> : Adalék	[<i>Gyalóky Jenő</i>]: Adalék a délmagyarországi hadimozgalmak történetéhez 1849 június-júliusából. HK 1937. 265-278. o.
<i>Hajnal István</i>	<i>Hajnal István</i> : A Kossuth-emigráció Törökországban. Budapest, 1927. I. k.
<i>Hermann Róbert</i> , 1992.	<i>Hermann Róbert</i> : Az 56. honvédszázalaj története. (In:) <i>Molnár András</i> (szerk.): A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalaegerszeg, 1992. 195-257. o.
<i>Hermann Róbert</i> , 1996.	<i>Hermann Róbert</i> : Kossuth Sándor visszaemlékezése a győri csatára. Győri Tanulmányok, 1996. 76-107. o.
<i>Hermann</i> : Győr	<i>Hermann Róbert</i> : Győr város és megye a hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998.
<i>Hermann</i> : Mészáros	<i>Hermann Róbert</i> : Mészáros Lázár altábornagy fővezérsége (1849. július 1 – 1849. július 30.). (In:) <i>Kőhegyi Mihály– Merk Zsuzsa</i> : Mészáros Lázár emlékezete. Baja, 1993. 52-72. o.
<i>Hermann</i> : Minisztertanácsok	<i>Hermann Róbert</i> : Az 1849. június 24-i, 26-i és 29-i minisztertanácsok. Komárom vagy Szeged? (In:) „Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc utóélete” című tudományos ülészak. Vaja, 1996. 5-28. o.
HK	<i>Hadtörténelmi Közlemények</i>
HL	Hadtörténelmi Levéltár
<i>Hunfalvy Pál</i>	<i>Hunfalvy Pál</i> : Napló 1848-1849. (S. a. r.: <i>Urbán Aladár</i>) Budapest, 1986.
<i>Irmédi-Molnár László</i>	<i>Irmédi-Molnár László</i> : Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezedes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A „ <i>Térképészeti Közlöny</i> ” 8. számú külömfüzete. Budapest, 1938.
KA	Kriegsarchiv, Wien
<i>Katona Tamás</i> I-II.	<i>Katona Tamás</i> (szerk.): Az aradi vértanúk. I. kiadás. Budapest, 1979.
<i>Katona</i> : Budavár	<i>Katona Tamás</i> (szerk.): Budavár bevételének emlékezete 1849. (S. a. r.: <i>Hermann Róbert</i> , <i>Pelyach István</i> és <i>Tirts Tamás</i>) Budapest, 1989.
Kazinczy-ho.	Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez, 1849 június 2 – augusztus 15. <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> 1941. 246-261. o.

<i>Kedves Gyula</i>	<i>Kedves Gyula</i> : A 48. honvédszászlóalj története az 1848-49-es szabadságharcban, Budavár visszavételétől a feloszlatásáig HK 1993/4. 3-40. o.
<i>Klapka György</i>	<i>Klapka György</i> : Emlékeimből. (S. a. r.: <i>Katona Tamás</i>) Budapest, 1986.
KLÖM XI.	<i>Kossuth Lajos</i> összes munkái. XI. k. <i>Kossuth Lajos</i> az utolsó rendi országgyűlésen. (S. a. r.: <i>Barta István</i>) Budapest, 1951.
KLÖM XII.	<i>Kossuth Lajos</i> összes munkái. XII. k. <i>Kossuth Lajos</i> az első magyar felelős minisztériumban. (S. a. r.: <i>Sinkovics István</i>) Budapest, 1957.
KLÖM XIV.	<i>Kossuth Lajos</i> összes munkái. XIV. k. <i>Kossuth Lajos</i> az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. (S. a. r.: <i>Barta István</i>) Budapest, 1953.
KLÖM XV.	<i>Kossuth Lajos</i> összes munkái. XV. k. <i>Kossuth Lajos</i> kormányzóelnöki iratai. (S. a. r.: <i>Barta István</i>) Budapest, 1955.
<i>Kosáry Domokos</i> I.	<i>Kosáry Domokos</i> : A Görgey-kérdés története. Budapest, 1994. I. k.
<i>Kovács Endre</i> , 1955.	<i>Kovács Endre</i> : Bem József. Budapest, 1955.
<i>Kovács Endre</i> , 1979.	<i>Kovács Endre</i> : Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979.
<i>Kovács István</i>	<i>Kovács István</i> : „Mindvégig veletek voltunk”. Lengyelek a magyar szabadságharcban. Budapest, 1998.
<i>Lázár Vilmos</i>	<i>Lázár Vilmos</i> 1849-i honvéd ezredes aradi várfofogságában kivégeztetése előtt írt emlékirata. (Fordította <i>Matolay Etele</i>) (In:) <i>Katona Tamás</i> I. k. 155-178. o.
MOL	Magyar Országos Levéltár
<i>Neidhardt</i>	<i>H[einrich] v[on] N[eidhardt]</i> : Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen im Jahre 1849. Berlin, 1851.
<i>Olchváry Ödön</i>	<i>Olchváry Ödön</i> : A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken. Budapest, 1901.
<i>Pásztor Emil</i>	<i>Pásztor Emil</i> : A tizenötödik aradi vértanú. Budapest, 1979.
<i>Pelyach István</i>	<i>Pelyach István</i> : Egy korszakzáró és áruló-mitoszt teremtő fegyverletétel. (Duka Tivadar emlékirata a világosi fegyverletételről) <i>Aetas</i> , 1992/1-2. 158-178. o.
<i>Perczel Miklós</i>	<i>Perczel Miklós</i> : Naplóm az emigrációból. (S. a. r.: <i>Závodszy Géza</i>) Budapest, 1977. [I. k.]
<i>Pribelszki János</i>	<i>Pribelszki János</i> : Kazinczy Lajos a szabadságharcban. HK 1992/2. 124-148. o.
<i>Pulszky I.</i>	<i>Pulszky Ferenc</i> : Életem és korom. (S. a. r.: <i>Oltványi Ambrus</i>) Budapest, 1958. I. k.
<i>Ramming</i>	<i>[Wilhelm Ramming]</i> : Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849. Pesth, 1850.
<i>Roberts</i>	<i>Ian W. Roberts</i> : Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary. London, 1991.
<i>Scserbatov</i>	<i>Alekszandr Petrovics Scserbatov</i> : Paszkevics Magyarországon. (Ford.: <i>Gerencsér Zsigmond</i> , s. a. r.: <i>Katona Tamás</i>) Budapest, 1984.
<i>Spira György</i> , 1994.	<i>Spira György</i> : <i>Kossuth Lajos</i> hagyatékából. <i>Századok</i> , 1994/5. 888-921. o.
<i>Steier Lajos</i> I-II.	<i>Steier Lajos</i> : Haynau és Paskievics. Budapest, é. n. I-II. k.

- Szemere* *Szemere Bertalan*: Politikai jellemrajzok. – Okmánytár. (S. a. r.: *Hermann Róbert* és *Pelyach István*) Budapest, 1990.
- Thim József* I., III. *Thim József*: A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története. I. k., Budapest, 1940.; III. k. Budapest, 1935.
- Thurzó Miklós* *Thurzó Miklós*: Kmethy [sic!] György. Hazánk. (Szerk.: *Abafi Lajos*) X. k. Budapest, 1888.
- Vukovics Sebő* *Vukovics Sebő* visszaemlékezései 1849-re. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Budapest, 1982.
- Waldapfel* IV. *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. k. Budapest, 1965.
- Waldapfel*, 1962. *V. Waldapfel Eszter*: A független magyar külpolitika 1848-1849. Budapest, 1962.
- Wysocki* *József Wysocki*: Együtt a szabadságért 1848-1849. – – tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. (Fordította, sajtó alá rendezte stb. *Kovács István*. Az okmánytár iratait összeállította *Kovács István* és *Hermann Róbert*) Budapest, 1993.

Róbert Hermann

THE SUMMER CAMPAIGN OF 1849

Summary

The study surveys the history of the last period of the 1848-1849 Hungarian Revolution and War of Independence, namely the antecedents of the Russian intervention in the field of diplomacy and the counter measures of the Hungarian administration, parallel with the possibilities of a volte-face in home politics. The author states that a military take-over could only worsen the situation, that is why either the politicians or the military leaders rejected it. Further on the study looks over the history of the summer campaign by the fields of operations. The author points out that for protracting the war the last chance was Görgei's war plan of 26 June 1849. In his plan Görgei proposed the concentration of the main body of the Hungarian Honvéd Army at Komárom in order to contain the main bodies of the Austrian and Russian armies. When having rejected this war-plan the government forfeited the last political and military chances of the country. After a survey of the operations the author comes to the conclusion that the military outcome of the War of Independence did not reflect the effective performance of the society and army.

Róbert Hermann

LA CAMPAGNE MILITAIRE DE L'ETE DE 1849

Résumé

L'essai examine l'histoire de la dernière phase de la révolution et guerre d'indépendance hongroise. Il présente les antécédents diplomatiques de l'intervention russe, ainsi que les tentatives que le gouvernement hongrois avait faites pour détourner cette intervention. L'essai analyse également les possibilités en liaison avec le tournant de politique intérieure. D'après la constatation de l'essai, la prise de pouvoir militaire aurait rendu la situation du pays encore plus difficile, c'est pour cela que les chefs militaires et politiques ont repoussé cette possibilité. Après cela, l'essai examine l'histoire de la campagne d'été en jetant un coup d'oeil sur chaque champ d'opérations militaires. D'après l'essai le plan d'opérations de Görgei du 26 juin 1849 signifiait la dernière possibilité pour prolonger la guerre. Selon ce plan, il aurait fallu concentrer le gros de l'armée hongroise à Komárom, pour préoccuper ainsi l'armée principale russe et autrichienne. Quand le gouvernement a repoussé ce projet, il a perdu en même temps la dernière petite chance militaire et politique du pays. En liaison avec l'analyse des opérations militaires, l'auteur de l'essai pense que le résultat militaire final de la guerre d'indépendance ne reflétait pas le rendement réel de la société et de l'armée.

Róbert Hermann

DER SOMMERFELDZUG VON 1849

Resumee

Die Studie überblickt den letzten Abschnitt der ungarischen Revolution. Sie zeigt die diplomatische Vorgeschichte der russischen Intervention und die Schritte, die die ungarische Regierung unternommen hat um diese zu verhindern. Sie überblickt auch die Möglichkeiten der innenpolitischen Wendung. Laut der Studie hätte die Machtübernahme der Armee die Lage des Landes nur erschwert und diese Möglichkeit wurde von den Soldaten und den Politikern aus diesem Grund verworfen. Die Studie überblickt den Sommerfeldzug von Kriegsschauplatz zu Kriegsschauplatz. Laut der Studie bedeutete der Kriegsplan von Görgei vom 26. Juni 1849 die letzte Möglichkeit zur Verlängerung des Krieges. Görgei hatte vor die ungarische Hauptstreitmacht bei Komárom zusammenzuziehen, und so die russische und die österreichische Hauptstreitmächte festzuhalten. Als die Regierung diesen Plan verwarf verspielte das Land seine wenigen militärischen und politischen Chancen. Nach dem er die Kriegszüge studiert hat, meint der Autor, daß das militärische Ergebnis der Revolution nicht die wirkliche Leistung der Gesellschaft und der Armee spiegelt.

Роберт Херманн

ЛЕТНЯЯ КАМПАНИЯ 1849 ГОДА

Резюме

В статье рассматривается история последнего этапа венгерской революции и борьбы за свободу. Автор статьи характеризует дипломатические предпосылки российской интервенции, а также те попытки, которые были сделаны в интересах предотвращения этого венгерским правительством. Дается также анализ возможностей, связанных с внутривнутриполитическим переворотом. Автор констатирует, что захват власти военными только усложнил бы положение страны, поэтому и военные и политики также отклонили возможность такого переворота. В статье дается обзор истории летней кампании 1849 года. Как заключает автор, последний шанс для затягивания (продолжения) войны означал военный план Гёргеи, составленный 26 июня 1849 года. Согласно этому плану главную венгерскую армию следовало бы сконцентрировать у города Комаром и таким образом связать силы российской и австрийской армии. Когда правительство Венгрии отклонило этот военный план, оно по существу упустило последний небольшой военный и политический шанс страны. Проводя обзор военных операций, автор статьи делает вывод, что окончательный военный результат освободительной борьбы, проводимой Венгрией, не отражал фактического потенциала венгерского общества и его армии.